

Nr 42.

Ankom till riksdagens kansli den 20 maj 1921 kl. 10 f. m.

*Konstitutionsutskottets memorial angående fullbordad granskning
av de i statsrådet förda protokoll.*

Till konstitutionsutskottet hava på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1920 till och med den 9 januari 1921 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 16 januari 1920 till och med den 7 januari 1921;

justitieärenden från och med den 16 januari 1920 till och med den 31 december samma år;

utrikesdepartementsärenden från och med den 12 januari 1920 till och med den 7 januari 1921;

lantförsvarsärenden från och med den 12 januari 1920 till och med den 30 juni samma år;

sjöförsvarsärenden från och med den 16 januari 1920 till och med den 30 juni samma år;

försvarsärenden från och med den 9 juli 1920 till och med den 7 januari 1921;

civilärenden från och med den 12 januari 1920 till och med den 30 juni samma år;

socialärenden från och med den 2 juli 1920 till och med den 7 januari 1921;

kommunikationsärenden från och med den 2 juli 1920 till och med den 7 januari 1921;

finansärenden från och med den 16 januari 1920 till och med den 7 januari 1921;

Bihang till riksdagens protokoll 1921. 5 saml. 27 häft. (Nr 42.)

ecklesiastikärenden från och med den 16 januari 1920 till och med den 7 januari 1921;

jordbruksärenden från och med den 12 januari 1920 till och med den 7 januari 1921; samt

handelsärenden från och med den 2 juli 1920 till och med den 7 januari 1921.

Dessutom har, på därom gjord framställning, till utskottet överlämnats det i statsrådet förda protokoll över utrikesdepartementsärenden för den 4 mars 1921 rörande avlatande till innevarande års riksdag av Kungl. Maj:ts proposition nr 153 angående förvärv av beskickningshus i London m. m.

Vid den granskning av ovan omförmälda protokoll, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift blivit av utskottet företagen och nu fullbordad,

har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen;

varemot utskottet

funnit följande ärenden vara av beskaffenhet att böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen anmälas, nämligen:

1:o.

Närvarande: Herrar Clason, Klefbeck, Hellberg, Johansson i Kälkebo, Strömberg, Ljunggren, Thulin, Reuterskiöld, Lyberg, Stendahl, Magnusson i Tumhult, af Ekenstam, P. S. Hedlund i Östersund, Sävström, Leander, Hansson i Gårda, Andersson i Igelboda, Gustafson i Kasenberg och Karlsson i Vadstena.

(Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 23 april 1920).

Enligt protokollet över utrikesdepartementsärenden den 23 april 1920 hade t. f. ministern i Tokio och Peking, envoyén David Bergström, som på semesterledighet vistades i Sverige, anmält, att det för hans fortsatta ämbetsverksamhet skulle vara av största betydelse, att han under sitt uppehåll i hemlandet finge närmare studera de senaste årens industriella och kommersiella utveckling därstädes, samt att han för sådant ändamål hade för avsikt att på olika platser i Sverige konferera med

intresserade industriidkare och köpmän ävensom att besöka olika industriella anläggningar i landet. Protokollet meddelar vidare, att Bergström, då dessa konferenser ävensom de resor, som föranleddes av nämnda studiebesök, företoges i tjänstens intresse, anhållit *dels* att den tid, som konferenserna och resorna droge, måtte frånräknas hans semestertid och att han under samma tid måtte få åtnjuta samtliga med hans innehavande tjänst förenade avlöningsförmåner, *dels ock* att reseersättning måtte honom beredas.

I anledning härav beslöt Kungl. Maj:t enligt sagda protokoll på tillstyrkan av föredragande departementschefen, att *dels* förklara, att en tid av högst två månader, som envoyén Bergström under då instundande sommar måtte använda för ovannämnda konferenser ävensom för besök vid svenska industriella verk och anläggningar, icke skulle inräknas i honom författningsenligt tillkommande semester, *dels* berättiga envoyén Bergström att under den tid, som åtginge för av dessa konferenser och besök föranledda resor, uppbära samtliga med hans befattning såsom t. f. minister i Tokio och Peking förenade avlöningsförmåner, *dels ock* berättiga envoyén Bergström att för samma resor inom Sverige åtnjuta resekostnadsersättning enligt vederbörande klass i gällande resereglemente. Däremot skulle särskild traktamentsersättning icke till Bergström utgå.

Av till ärendet hörande handlingar framgår emellertid, att något *Kungl. Maj:ts* avgörande i denna fråga icke tillkommit förrän vid en långt senare tidpunkt. Sedan envoyén Bergström under loppet av sommaren ingivit räkningar å bl. a. den ersättning han ansåg tillkomma sig för nu berörda resor, upptogos dessa räkningar till prövning under tidigast senare delen av oktober. Därvid har uppenbarligen ovisshet rått i fråga om längden av den tid, under vilken Bergström skulle kunna påräkna att under dylika resor få tillgodoräkna sig samtliga med befattningen som minister förenade avlöningsförmåner. I en skrivelse från dåvarande tillförordnade chefen för personal- och administrativa avdelningen i utrikesdepartementet till Bergström, daterad den 2 november 1920 och enligt påteckning expedierad den 4 november, har sålunda meddelats, att Kungl. Maj:t täckts *dels* förklara, att en tid av *högst femton dagar*, som Bergström under sommaren samma år använt för besök vid svenska industriella verk och anläggningar, icke skulle inräknas i honom författningsenligt tillkommande semester, *dels* berättiga Bergström att under den tid, som åtgått för av dessa besök föranledda resor, uppbära samtliga med befattningen som minister i Tokio och Peking förenade avlöningsförmåner, *dels ock* berättiga Bergström att för samma resor inom Sverige åtnjuta resekostnadsersättning enligt andra klass i gällande rese-

reglemente. Någon särskild traktamentsersättning för dessa resor hade, såsom tillika meddelades, emellertid ej kunnat tillerkännas Bergström.

Sedermera har emellertid den 24 december 1920 från den ordinarie chefen för personal- och administrativa avdelningen till Bergström expedierats en ny ämbetsskrivelse, daterad den 8 november samma år, i vilken meddelades, att Kungl. Maj:t täckts *dels* förklara, att en tid av *högst två månader*, som Bergström under sommaren samma år använt för besök vid svenska industriella verk och anläggningar samt för konferenser med intresserade industriidkare och köpmän, icke skulle inräknas i honom författningsenligt tillkommande semester, *dels* berättiga Bergström att under den tid, som åtgått för av dessa besök och konferenser föranledda resor, uppbära samtliga med befattningen som minister i Tokio och Peking förenade avlöningsförmåner, *dels ock* berättiga Bergström att för samma resor inom Sverige åtnjuta resekostnadsersättning enligt andra klass i gällande resereglemente, varjämte även nu meddelades, att någon särskild traktamentsersättning ej kunnat tillerkännas honom. Sistnämnda skrivelse åtföljdes av ett brev till Bergström från nyssnämnde chef för personalavdelningen, daterat den 20 december och expedierat den 24 i samma månad. I detta meddelades, att den nya skrivelsen vore avsedd att ersätta den tidigare expedierade, i vilken den av Kungl. Maj:t Bergström medgivna rätten att uti sin semester icke inräkna tiden för konferenserna och resorna bestämts att omfatta endast en tid av högst 14 dagar i stället för de två månader, som dåvarande utrikesministern Palmstierna ställt i utsikt, samt att ärendet föredragits under avsändarens semester,¹ varför, då någon anteckning ej gjorts i saken, restiden endast upptagits till 14 dagar. Vidare framhölls, att den oöverensstämmelse, som föreläge mellan Kungl. Maj:ts beslut i ärendet att icke tillerkänna Bergström något dagtraktamente för dessa resor och ett tidigare uttalande av dåvarande tillförordnade utrikesministern Branting i skrivelse till Bergström av den 18 sistlidne augusti, berodde därpå, att man haft att välja mellan det tillämpade förfaringssättet och att bevilja Bergström tjänstledighet under den tid av två månader, hans informationsresor i Sverige ansågs taga i anspråk, i vilket fall Bergström emellertid fått avstå tjänstgöringspenningar under samma tid och endast kunnat åtnjuta dagtraktamente under 12 å 14 verkliga resdagar. »Med hänsyn härtill» — heter det vidare i detta brev — »syntes det lämpligare att förklara eder hava tjänstgjort under sagda två månader varigenom ni berättigas uppbära tjänstgöringspenningar men i stället måst avstå dagtraktamente även för resdagarna.»

¹ Enligt utskottet tillhandakommen upplysning åtnjöt vederbörande icke ledighet under april månad, men väl den 10 september—8 november.

Den ovisshet, som tydligen ännu i slutet av oktober rått i fråga om den ersättning, som skäligen borde tillerkännas envoyén Bergström för hans informationsresor och konferenser, torde ådagalägga, att något *Kungl. Maj:ts* avgörande i frågan icke träffats så tidigt som den 23 april. Utskottet finner under sådana förhållanden anmärkningsvärt, såväl att vederbörande föredragande underlåtit att, samtidigt med att för Bergström vissa förmåner ställdes i utsikt, vilka kunde för statsverket medföra ekonomiska konsekvenser, utverka ett *Kungl. Maj:ts* beslut i ärendet, som att sedermera protokollet i frågan blivit antedaterat.

På dessa grunder finner sig utskottet böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen, dels mot ministern för utrikes ärenden friherre Palmstierna, chef för utrikesdepartementet vid den tid, då enligt statsrådsprotokollet beslutet i fråga tillkommit, dels mot ministern för utrikes ärenden greve Wrangel, chef för utrikesdepartementet vid den tid, då beslutet enligt tillgängliga handlingar i verkligheten måste hava kommit till stånd.

2:o.

a):

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Olason, Klefbeck, Hellberg, Johansson i Kälkebo, Strömberg, K. J. Ekman, Reuterskiöld, Lyberg, Sandegård, Bruhn, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Hallén, P. S. Hedlund i Östersund, Sävström, Leander, Hansson i Gårda, Starbäck och Gustafson i Kasenberg.

(Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 7 januari samt den 4 mars 1921.)

Av ifrågavarande protokoll framgår, att vissa åtgärder under år 1920 vidtagits i syfte att för beskickningen i London tillförsäkra staten besittningsrätt till annan fastighet i nämnda stad än den hittills förhryda. Rörande beskaffenheten av dessa åtgärder erhålles upplysning genom dels nämnda protokoll, dels till utskottet på begäran överlämnade handlingar, vilka emellertid, såsom utskottet anser sig böra här meddela, endast succesivt inkommit till utskottet, de sista den 21 maj.

Som bekant hade svenska staten år 1907 för sin beskickning i London för 15 år förvärvat besittningsrätt till en fastighet nr 73 Portland Place. Med besittningsrätten följde företrädesrätt att efter besittningstidens utgång förlänga kontraktet. Såsom i *Kungl. Maj:ts* proposition nr 153 vid årets riksdag — bilagd protokollet av den 4 mars — framhålles, befanns det, sedan beredning i ärendet ägt rum, den 19 februari 1920 lämpligt att anmoda byggnadsstyrelsen att utse sakkunnigt ombud för att avresa till London med uppgift att verkställa allsidig utredning, huruvida en för-

nyelse av det hittills gällande hyreskontraktet borde äga rum eller en annan byggnad anskaffas för samma ändamål. Uppdraget anförtroddes åt arkitekten i byggnadsstyrelsen T. A. Grut och utfördes av denne under en resa till London den 15—30 mars.

Av de undersökningar, Grut verkställde, ansåg han det framgå, att det då använda beskickningshuset icke på något sätt kunde genom ombyggnad göras fullt lämpligt både till legationslokaler och samtidigt till bostad för beskickningschefen, och att av i London förvärvbara egendomar, som han påträffat, endast en, nr 27 vid Portland Place, uppfyllde nödiga betingelser för ändamålet, varför Grut tillrådde dåvarande ministern i London att inleda underhandlingar om dess förvärvande. Ett förslag av Grut till denne att på egen risk köpa huset fortast möjligt, ansåg sig ministern av olika skäl icke böra följa. Grut åtog sig då att efter hemresan till Stockholm söka skaffa en garanti för täckande av eventuellt uppstående förlust för greve Wrangel, därest denne, efter telegram från Grut, köpte huset. Efter återkomsten till Stockholm vidtog Grut åtskilliga åtgärder för att främja ärendet. Först uppsökte han, för att erhålla garant för köpet, en finansman och framhöll såsom sin mening, att ingen risk föreläge för den som köpte huset, även om myndigheterna sedan skulle avslå dess förvärvande till Sverige såsom legationsbostad, enär egendomsprisen i London vore i stigande. Då emellertid nämnde finansman tillrådde honom att låta ärendet hava sin officiella gång genom chefen för byggnadsstyrelsen till utrikesministern, inlämnade Grut till byggnadsstyrelsen en preliminär rapport i frågan och sökte vidare under den närmaste tiden intressera utrikesdepartementet för frågans lösning i gynnsam riktning. Den 11 april avgick därpå ett telegram till ministern i London; däri framhölls, att »regeringen» funnit möjligheten att förvärva lord Ludlows hus synnerligen förmånlig och att ett dylikt tillfälle troligen ej skulle återkomma, men då propositionstiden vore utgången kunde proposition ej framläggas förrän i början av följande år, vilket regeringen vore bestämd att göra. Beskickningen anmodades därför att om möjligt träffa avtal om omedelbart inköp till lägsta möjliga pris, varvid tillträde skulle kunna ske och köpesumman erläggas den 1 mars 1921. Skulle säljaren ej acceptera dessa villkor borde man i varje fall söka få köpet på hand.

Till svar härpå ingick till utrikesdepartementet den 15 april ett den 14 daterat telegram från ministern i London. I detsamma uppgavs, att säljaren fordrade att köpet skulle ske omedelbart, och med tillträde redan under våren. Detta ansågs också mest praktiskt, då antagligen omkring ett år åtginge för nödiga ändringar samt det vore önskvärt, att

1921 det återstående årets besittningsrätt till det gamla huset skulle kunna säljas; därigenom bleve nämligen säljaren fri från s. k. »i gott stånd» villkor. Av greve Wrangel hade 18,000 pund sterling bjudits, vilket bud väntades bliva antaget. Att få köpet på hand vore ej möjligt och genom några dagars uppskov skulle det sannolikt omintetgöras.

Sedermera avlät den 19 april chefen för utrikesdepartementet till beskickningen i London en telegrafisk depesch, vari han förklarade sig gilla de vidtagna åtgärderna men framhöll, att, emedan proposition ej kunde avlåtas förrän till 1921 års riksdag, kanslibygget kunde börja tidigast mars 1921. Samtidigt kunde besittningsrätten till det gamla beskickningshuset försälas på villkor, att köparen inflyttade först sedan de nya beskickningslokalerna blivit färdiga. Slutligen önskade statsrådet få veta beskickningschefens åsikt om sättet för ordnandet av betalningsfrågan.

Härpå svarades den 20 april från London, att denna fråga torde kunna ordnas så, att endera enskild man eller bank försträcke penningarna eller att säljaren mot garanti från bank medgäve betalning först om ett år med ränta under tiden.

Sedan därefter till utrikesdepartementet från ministern i London dels ingått en P. M. av den 21 april, dels en skrivelse av den 28 i samma månad, båda livligt tillstyrkande uppgörelsen, avlät chefen för utrikesdepartementet den 5 maj 1920 ett telegram, som i huvudsak innehöll att ett eventuellt förskott av inköpssumman för huset kunde ordnas i Stockholm, samt att kostnader för ombyggnad och utgift för eventuell förlängning av besittningsrätten till det gamla beskickningshuset icke torde uppkomma förrän i början av år 1921.

Härpå svarade ministern i London den 14 maj, att han avslutat köp av fastigheten 27 Portland Place för 18 tusen pund med tillträde den 1 juni och erlagt tio procent av köpesumman, för vilka anhölls om remissa. Vidare anhölls om direktiv rörande betalningen av återstående köpesumman 16,200 pund.

Förskotteringen av inköpssumman hade under tiden ordnats i Sverige på sådant sätt, att en enskild finansman på anmodan från utrikesdepartementet ställt medel till förfogande, på sätt framgår av följande skrivelse med därå avlätna svar.

Stockholm den 15 maj 1920.

1) »H. Exc. Utrikesministern friherre E. Palmstierna, Stockholm.

Anmodad av herr kabinetssekreteraren Boström att ställa nödiga medel till förfogande för inköp av fastigheten nr 27 Portland Place i

London för svenska statsverkets räkning, tillåter jag mig härmed meddela, att jag i dag telegrafiskt beordrat The British Bank of Northern Commerce, Bishopgate, London, att genast på rekvisition tillhandahålla Svenska ministern Greve Wrangel ettusenåttahundra pund samt den 1 nästkommande juni ytterligare sextontusensjuhundra pund.

Jag tillåter mig anhänga att det försträckta beloppet återbetalas i Pounds Sterling jämte sex procent årlig ränta senast inom utgången av mars månad år 1921. Motseende ett erkännande av ovanstående tecknar jag jag

Med utmärkt högaktning»

(Namn).

Stockholm den 17 maj 1920.

2) Till (Namn), Stockholm.

»Jag har äran erkänna emottagandet av Eder skrivelse den 15 innevarande maj, vari Ni dels meddelat, att Ni telegrafiskt beordrat The British Bank of Northern Commerce i London att per rekvisition tillhandahålla Envoyén Greve Wrangel ettusenåttahundra pund samt den 1 nästkommande juni ytterligare sextontusensjuhundra pund såsom försträckning till förvärvande för svenska statsverkets räkning av fastigheten nr 27 Portland Place, dels anhållit att det försträckta beloppet måtte återbetalas i pund sterling jämte sex procent årlig ränta, senast inom utgången av mars månad 1921.

Med anledning av Edert välvilliga åtagande, varigenom möjlighet beredes regeringen, som icke ansåg sig kunna till innevarande års riksdag avlåta proposition om inköp av ovannämnda, för svenska beskickningen i London avsedda fastighet, att därom göra framställning till nästa års riksdag, och varigeuom svenska staten för en lång framtid torde tillförsäkras besittning av en värdig och ändamålsenlig byggnad för inrymmande av dess representation därstädes, har jag äran uttrycka min och mina kollegers varma erkänsla.

Med utmärkt högaktning».

(Namn).

Sistnämnda brev, som föreligger i utrikesdepartementets koncept, är där undertecknat P—stierna samt dagtecknat den 17 maj och i tjänsteväg expedierat den 18 maj 1920.

Nu berörda, den 14 maj 1920 underskrivna köpehandling gällde förvärv av besittningsrätten för de närmaste 54 åren till fastigheten Portland Place nr 27 från denna rätts dåvarande innehavare. Under ärendets handläggning hade emellertid även utrönts, att besittningsrätten för sammanlagt 999 år vore förvärvbar genom ytterligare tillskott till köpesumman. Efter förhandlingar i London om de närmare villkoren härför accepterade grundägaren ett anbud från svensk sida om ett dylikt inköp för dels en engångskostnad av 4,750 pund sterling dels en årlig avgift av 150 pund sterling. Sedan underrättelse härom ingått från London genom telegrafisk depesch den 4 februari 1921, avläts från utrikesdepartementet den 15 februari 1921 till ministern i London ett svar, i vilket denne bemyndigades att uppsätta och underskriva kontrakt med fastighetens ägare angående förhyrande »för svenska statens räkning» av nämnda fastighet för en tid av 999 år, räknat från den 11 oktober 1921 mot ovan angivna engångskostnad och årliga avgift.

Telegrammet är undertecknat av kabinetssekreteraren samt försett med påskrift, att det företetts för excellensen som särskilt bemyndigat kabinetssekreteraren att underteckna det.

I depescher av den 26 februari bemyndigades vidare beskickningen i London att låta påbörja de föreslagna om- och tillbyggnadsarbetena i den nya fastigheten.

Det torde här böra särskilt erinras, att nu omförmälda bemyndiganden äro meddelade redan innan den kungl. propositionen till riksdagen av den 4 mars 1921 om förvärv av beskickningshus i London är dagteknad.

Utskottet har i detta ärende funnit följande omständigheter särskilt anmärkningsvärda. Först har utskottets uppmärksamhet fästs vid, att ehuru den ministär, som under april och maj 1920 vidtog ovan omförmälda åtgärder för att åt svenska staten förvärva besittningsrätt till huset nr 27 Portland Place, uppenbarligen fann köpet vara en angelägenhet av synnerlig vikt, den underlät att förelägga frågan för den då samlade riksdagen. Det anförda motivet, att propositionstiden vore utgången, kan utskottet icke finna vara en tillfyllestgörande anledning till nämnda uraktlåtenhet, helst samma regering i andra långt mindre betydelsefulla ärenden fann sig föranlåten att efter propositionstidens utgång avlåta propositioner till riksdagen.

Utskottet har vidare måst finna de företagna åtgärderna, såväl de våren 1920 som de februari 1921 träffade, så mycket mer anmärkningsvärda, som både svenska staten genom dem utan riksdagens hörande iklätts omfattande ekonomiska förpliktelser och riksdagens handlingsfrihet i fråga

om den först i mars avgivna propositionen angående inköp av beskickningshus i London därigenom blivit bunden.

Slutligen har utskottet ock funnit anmärkningsvärt att nu ifrågasättande åtgärder tillkommit utan att de bemyndiganden, som legat till grund för desamma i någon form upptagits till behandling inför Kungl. Maj:t i statsrådet. Enligt utskottets uppfattning är det icke överensstämmande med vår statsförfattnings principer, att såsom här skett utan dylik föredragning åtgärder vidtagas, vilka faktiskt innebära bemyndiganden från regeringens sida för statsmyndigheter att träffa vissa avgöranden. I all synnerhet framträder oriktigheten härav, när dessa åtgärder medföra, att staten ådrages ekonomiska förpliktelser.

Av anförda skäl har utskottet ansett detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen hos riksdagen göras mot ministrarna för utrikesärenden under den tid, förevarande anmärkningsvärda åtgärder vidtagits, friherre Palmstierna och greve Wrangel.

b)

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Klefbeck, Hellberg, Johansson i Kälkebo, Strömberg, Reuterskiöld, Lyberg, Norling, Bruhn, Stendahl, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Hallén, Hedlund, Sävström, Leander, Hansson i Gårda, Persson i Fritorp och Gustafson i Kasenberg.

(Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 4 mars 1921.)

I motiveringen till sin hemställan, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att till förvärv av beskickningshus i London m. m. å tilläggsstat för år 1921 anvisa ett reservationsanslag av kronor 1,200,000 anförde ministern för utrikes ärendena greve Wrangel bland annat, att besittningsrätten till fastigheten nr 73 vid Portland Place — det dåvarande beskickningshuset — för året 1 juli 1921—30 juni 1922 avyttrats för en summa av 500 pund.

Enligt tillgängliga handlingar har nämnda avyttring ägt rum den 2 december 1920. Genom mäklarfirman Clark and Son gjordes nämligen från mr. R. Haden Tebb redan den 15 juni ett anbud om inköp av

besittningsrätten i fråga för 500 pund, vilket anbud accepterades i en skrivelse av den 2 december enligt vad av ett brev från Clark and Son till svenska legationen i London av den 3 december framgår.

Två moment i detta förfarande äro enligt utskottets mening anmärkningsvärda. Såvitt av statsrådsprotokollen framgår, har frågan om avyttring av omförmälda besittningsrätt icke föredragits inför Kungl. Maj:t i statsrådet. Att så bort ske, står enligt utskottets mening utom tvivel. Härtill kommer, att genom avyttringen av besittningsrätten till det gamla beskickningshuset riksdagen vid behandlingen av frågan om beviljande av anslag till anskaffande av ett nytt beskickningshus försattes i ett tvångsläge. En fullt obunden prövning av Kungl. Maj:ts proposition nr 153 angående beviljande av dylikt anslag kunde givetvis ej ske, då besittningsrätten till det av den svenska legationen i Storbritannien använda huset redan avyttrats för tiden från och med den 1 juli 1921. Det är enligt utskottets mening uppenbart, att med detta avyttrande bort anstå, till dess riksdagen fattat sitt beslut rörande frågan om förvärfv av nytt beskickningshus.

Då sålunda frågan om avyttring av besittningsrätten till fastigheten nr 73 vid Portland Place icke föredragits inför Kungl. Maj:t i statsrådet samt då riksdagen genom nämnda avyttring försatts i ett faktiskt tvångsläge, har utskottet ansett detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, ministern för utrikesärendena greve Wrangel.

3:o.

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Strömberg, Ljunggren, Thulin, Reuterskiöld, Lyberg, Norling, Andersson i Kolstad, Sandegård, Bruhn, Stendahl, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Sävström, Hansson i Gårda, Persson i Tofta, Starbäck, Olsson i Golvvasta och Andersson i Igelboda.

(Protokoll över socialärenden den 29 september 1920.)

Den 7 augusti 1920 överlämnade chefen för medicinalstyrelsen, generaldirektör Buhre, till chefen för socialdepartementet en skrivelse av följande innehåll:

»Efter samråd med medicinalstyrelsens föredragande för apoteks-

ärenden t. f. byråchefen S. Gullström samt medicinalrådet E. Sederholm får jag hos herr statsrådet göra nedanstående framställning.

De ekonomiska svårigheter, i vilka Aktiebolaget Svensk Färgämnesindustri råkat, synas kunna för den inhemska läkemedelstillverkningen få följder av sådan beskaffenhet, att medicinalstyrelsen ansett sig skyldig med uppmärksamhet följa utvecklingen.

Genom bildandet av Aktiebolaget Astra togs ett för det svenska medicinalväsendet viktigt initiativ, alldenstund någon nämnvärd läkemedelstillverkning dittills icke funnits inom landet. En efter härvarande förhållanden kraftig utveckling i storindustriell riktning erhöll denna tillverkning, sedan nämnda bolag för ett par år sedan uppgått i Aktiebolaget Svensk Färgämnesindustri. De byggnader och lokaler, varöver bolaget förfogar, liksom den maskinella utrustningen äro avsedda för en läkemedelsindustri i relativt stor omfattning och representera redan ej obetydliga värden.

Att det behov, som här ovan avses, sålunda kunde fyllas, vore givetvis av största betydelse och dubbelt viktigt under tider, då förbindelserna med andra läkemedelsproducerande länder kunna vara upphävdade eller försvårade.

Att den sålunda begynta industrien nu icke synes kunna fortsätta, torde bero på omständigheter, som i mycket sammanhånga med de svårberäknliga förhållanden, som icke minst på detta område gjorde sig gällande under krigs- och krisåren.

Betydelsen av denna industri har även av regeringen beaktats, då denna efter tillstyrkan av medicinalstyrelsen den 14 juni 1917 för att stödja läkemedelstillverkningen hos Aktiebolaget Astra beviljade detta bolag ett delvis räntefritt lån på 350,000 kronor ur manufakturförlagslånefonden. Då nu denna industris fortbestånd allvarligt hotas, har medicinalstyrelsen av åtskilliga skäl ansett sig böra fästa herr statsrådets uppmärksamhet på förhållandet. Industriens betydelse för landet under vissa svåra, dock alltid tänkbara, förhållanden har ovan vidrörts. Men jämväl ur en annan synpunkt vore det viktigt, att statsmakterna icke överlämnade utvecklingen i detta fall helt och hållet åt sig själv.

Apotekskommittén har i sitt vid slutet av år 1919 avgivna betänkande (Del I, sid. 479 o. följ.) vidrört frågan om en centralanstalt för apotekens förseende med läkemedel och vidare i förslaget till Lag om apotek § 14 ifrågasatt skyldighet för apoteken att från en sådan anstalt inköpa för apoteksrörelsen erforderliga varor, bland vilka inrymts även sådana, som nu beredas å de enskilda apoteksinrättningarnas laboratorier.

Då ett särdeles gynnsamt tillfälle att realisera denna apotekskom-

mitténs plan nu erbjuder sig, har medicinalstyrelsen övervägt möjligheterna att träda emellan och åstadkomma en för det allmänna tillfredsställande lösning. Förhållandena påkalla emellertid en skyndsamhet, som utesluter, att saken göres till föremål för ingående prövning och proposition i vanlig ordning om anslag av statsmedel för planens fullföljande. Av denna orsak har medicinalstyrelsen ansett sig böra hos Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen under hand göra en förfrågan, huruvida nämnda bolag, i vars styrelse Kungl. Maj:t utser halva antalet ledamöter, och vars vinst tillfaller statsverket, skulle vara villigt medverka till den ifrågasvarande läkemedelsfabrikens förvärvande och åtminstone till en början övertaga ledningen av dess verksamhet.

Planen skulle i så fall vara att under nära samarbete med medicinalstyrelsen fortsätta och i mån av behov utvidga läkemedelsfabrikationen under, såsom medicinalstyrelsen har anledning vänta, medverkan från landets apotekare och särskilt de medlemmar av apotekarkåren, som troligen mindre av rent ekonomiskt än av ideellt intresse lämnat sin medverkan vid Aktiebolaget Astras bildande, och vilka därför rättvisligen böra erhålla möjlighet att förvärva delägarskap även i det nybildade bolaget och sålunda återfå en del av de i det gamla bolaget placerade beloppen.

Från Vin- och Spritcentralens sida har något svar på medicinalstyrelsens förfrågan icke ännu kunnat lämnas, men det är sannolikt, att bolagets styrelse skulle vara villig att medverka till planens realiserande endast under den förutsättningen, att från regeringen uttrycktes en önskan därom.

Skulle Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen visserligen vara villigt att inköpa fabrikerna men hysa betänkligheter mot att därefter upptaga fabriksdriften, torde det, efter vad jag inhämtat, icke vara uteslutet, att ett annat större industriföretag är benäget att för några år framåt förhyra byggnaderna och använda dem till lagerlokaler.

Jag vill i detta sammanhang betona, att ett ingripande av nu ifrågasatt art icke på något sätt kan prejudicera lösningen av frågan om apoteksväsendets framtida gestaltning. Ty oberoende av hur formerna för detta komma att i sinom tid fastslås torde i den blivande organisationen under alla förhållanden böra ingå statlig eller kooperativ central fabrikation och grosshandel med en del viktigare läkemedel. Att denna del av organisationsplanen före övriga frågor rörande apoteksväsendets definitiva ordnande nu framföres, betyder således ingalunda något ställningstagande till principerna för en blivande organisation av apoteksväsendet i dess helhet, utan beror det initiativ, som genom denna framställning avses,

på de förhållanden, som inträtt genom den för läkemedelsbolaget uppkomna kritiska situationen.

Jag tror mig genom att framlägga denna sak för herr statsrådet, hava fäst uppmärksamheten på ett allmänt intresse, som synes kunna tillvaratagas endast om regeringen gillar här ovan angivna synpunkter på frågan och är villig vidtaga därför erforderliga åtgärder.

Vördsammast

B. Buhre.»

Sedermera anhöll chefen för socialdepartementet, att styrelsen för A. B. Vin- och Spritcentralen skulle inkomma med yttrande över nämnda framställning. Detta yttrande inkom till socialdepartementet den 27 september 1920 och är av följande innehåll.

»V. P. M.

till

Herr Statsrådet och chefen för Kungl. Socialdepartementet.

Herr statsrådet har till styrelsen för Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen med anhållan om dess yttrande överlämnat en V. P. M. den 7 sistlidne augusti från chefen för medicinalstyrelsen generaldirektören B. Buhre med förslag till vissa åtgärder med anledning av de följder för den inhemska läkemedelstillverkningen, som synts kunna föranledas av Aktiebolaget Svensk Färgämnesindustris ekonomiska svårigheter.

Med remissaktens återställande får styrelsen för Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen i ämnet vördsamt anföra följande.

På grund av det i medicinalstyrelsens framställning väckta förslag, i den mån detta berört vårt bolag, ha vi verkställt utredning rörande villkoren för den ifrågavarande läkemedelsfabrikens förvärvande och fortsätta drift samt i sådant syfte inlett förhandlingar med styrelsen för Aktiebolaget Svensk Färgämnesindustri. Dessa förhandlingar ha resulterat i en offert från nämnda bolags sida av den 31 augusti, däri tomter, byggnader, inventarier, maskiner, patenter och tillverkningsmetoder erbjudas Vin- & Spritcentralen till ett pris av 3,500,000 kr. Inneiggande lager av färdiga fabrikat jämte råvaror erbjudas likaledes till övertagande, enligt dagspriser för råvarorna och för färdiga fabrikat enligt deras försäljningspriser minskade med 25 procent.

Styrelsen för Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen har beslutat att under i det följande angivna förutsättningar uttala sig för ett accepterande i huvudsak av nämnda offert, dock att priset å lagret av råvaror och färdiga fabrikat borde reduceras med minst 10 procent. Fabriken och tillverkningen skulle i så fall övertagas av ett nybildat bolag, vars aktiekapital Vin- & Spritcentralen troligen finge helt själv teckna och vars finansiering i övrigt finge påvila Vin- & Spritcentralen.

Aktiebolaget Vin- & Spritcentralens styrelse har emellertid icke ansett sig utan vidare kunna ikläda sig ansvaret för genomförandet av en dylik affär och upptagandet av en verksamhet, vilken, såsom den här ifrågavarande, ligger så fjärran från bolagets egentliga arbetsuppgifter. Även om styrelsen av hänsyn till den allmännyttiga uppgift, om vilken här är fråga, givetvis icke velat ställa sig avvisande mot en medverkan från Vin- & Spritcentralens sida, har styrelsen likväl funnit sig böra för en sådan medverkan utgå från vissa förutsättningar. Det har sålunda syns styrelsen önskvärt för att icke säga nödvändigt, att innan här berörda affär avslutas, styrelsen finge förvissning därom, att Kungl. Maj:t ville så till vida fastställa ändrade grunder för läkemedlens taxering m. m., att dels den nya fabriken framställningskostnader för preparanda lades till grund för försäljningsprisen till allmänheten, varigenom dessa borde kunna väsentligt reduceras, dels ock apotekarna medgäves uttrycklig rättighet att från fabriken såsom centrallaboratorium inköpa de preparanda, de icke funne med sin fördel förenligt att framställa å egna laboratorier. Då framställningen å apotekarnas egna laboratorier varken ur kontrollens eller ekonomiens synpunkt torde kunna upptaga tävlan med de metoder, som på det nya centrallaboratoriet borde kunna komma till användning, är det sannolikt, att apotekarna, som icke äga befogenhet att från drog-handlare inköpa preparanda, skulle, i händelse ett undantag medgäves för centrallaboratoriet, från detta sistnämnda taga en väsentlig och troligen stigande del av de preparanda, som åtgå å de svenska apoteken.

Därest ovan omförmälda omständigheter föreläge, skulle fabriken ekonomiska drift, om den ställes under en duglig ledning, kunna anses någorlunda säkerställd. Givetvis skulle fabriken dessutom söka tillhandagå apotekarna med speciella fabrikat, droger och andra artiklar, som apoteken skulle vilja från densamma inköpa.

Önskvärt vore måhända ock, att fabriken hela ledning komme att så anordnas, att statsmakterna och jämväl apotekarekåren finge medinflytande på verksamheten. Vin- & Spritcentralen vore givetvis villig och även skyldig att, då statsmakterna så önskade, utan vinst överlämna

aktiemajoriteten åt det organ, statsmakterna kunna tänkas senare komma att skapa för ändamålet.

För kontrollens vederbörliga anordning borde, förutom det inflytande å styrelsens sammansättning, som Kungl. Maj:t skulle vilja förbehålla sig eller någon statsmyndighet, en vetenskaplig kontrollant av kungl. medicinalstyrelsen utses med de löneförmåner nämnda kungl. styrelse bestämde.

Sedan betingelserna för verksamheten vid fabriken ordnats i huvudsaklig överensstämmelse med vad sålunda angivits, synes Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen kunna åtaga sig affärens ordnande och genom särskilt bolag utöva fabriken drift tillsvidare och intill dess densamma kan övertagas av något därför bildat särskilt organ eller frågan på annat sätt lösas.

Aktiebolaget Vin- & Spritcentralens styrelse är sålunda för sin del villig medverka till den ifrågavarande planens realiserande, dock endast under förutsättning, dels att medicinalstyrelsen i sinom tid ville föreslå och Kungl. Maj:t fastställa ändrade grunder för läkemedlens taxering m. m. i överensstämmelse med vad här ovan framhållits, dels ock att Kungl. Maj:t dessutom finner hinder för planens realiserande icke föreligga på grund av Vin- & Spritcentralens allmänna ställning eller bestämmelserna i dess bolagsordning, vilken endast efter tillstånd från Kungl. Maj:t kan ändras.

Stockholm den 18 september 1920.

För Styrelsen i Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen.

F. Bergenholtz.

M. Marcus.»

Över denna skrivelse från A. B. Vin- och Spritcentralens styrelse infordrades i sin tur medicinalstyrelsens yttrande. Detta avgavs samma dag, den 27 september, och är av följande lydelse:

»Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

På herr statsrådets anmodan får medicinalstyrelsen härmed i anledning av styrelsens i A. B. Vin- och Spritcentralen V. P. M. av den 19 innevarande september värdsamt anföra följande.

För ifrågasatt inköp av vissa Aktiebolaget Svensk Färgämnesindustris tillgångar i avsikt att anordna ett farmaceutiskt centrallabora-

torium framställer nyssnämnda styrelse två särskilda önskemål, *det ena* att rikets apotekare må givas rättighet att från centrallaboratoriet inköpa sådana hittillsvarande hemmaberedningar, avsedda att hållas i lager, vilka de ej finna med sin fördel förenligt att framställa å eget laboratorium, *det andra* att Kungl. Maj:t i samband härmed må fastställa ändrade grunder för ifrågavarande läkemedels taxering så till vida, att centrallaboratoriets försäljningspris må läggas till grund vid utarbetande av apotekens taxa.

Vad angår det förstnämnda av sagda önskemål finner medicinalstyrelsen intet mera vägande hinder för den föreslagna ändringen av i samband med utfärdandet år 1901 av svenska farmakopéns åttonde upplaga given föreskrift, att apoteken skola å eget laboratorium bereda här avsedda läkemedel, i den mån ej tvingande omständigheter föranleda inköp från annat svenskt apotek. Denna bestämmelse har under senare år bland annat på grund av farmaceutbristen varit svår, stundom omöjlig att följa, och förhållandena hava numera så utvecklats, att den knappast kan längre anses vara fullt tidsenlig. Att den det oaktat bibehållits, kan delvis bero på den ytterligt stora svårigheten att pröva sådana läkemedels beskaffenhet. Och då apoteksföreståndare är ansvarig för utlämnat läkemedels sammansättning, har denna ansvarsställning möjliggjorts endast genom beredningens utförande under hans mer eller mindre direkta övervakande.

Då det emellertid är av vikt, att sådana läkemedels beredning alltjämt blir noggrant övervakad, så måste tydligtvis inrättandet av den av A. B. Vin- och Spritcentralens styrelse ifrågasatta kontrollen å centrallaboratoriet uppställas som ett oeftergivligt villkor. För att kontrollen må fungera på ett rätt och ur allmänhetens synpunkt betryggande sätt, böra också dess utövare, vilka torde böra förordnas av och direkt sortera under medicinalstyrelsen, vara i sin verksamhet helt och hållet oberoende av laboratorieledningen, även om de givetvis böra av laboratoriets medel avlönas.

Vad vidare angår förslaget om viss ändring av de taxegrunder, som av Kungl Maj:t den 14 maj innevarande år fastställdes för apoteken, så synes medicinalstyrelsen detta förslag vara fullt befogat. Centraliseringen avser ju åtminstone i första hand en sänkning av läkemedlens produktionskostnad, och då den skulle möjliggöras närmast genom medverkan av allmänna medel, är det endast i sin ordning, att av den å rörelsen beräknade vinsten allmänheten beredes någon sänkning av det färdigberedda läkemedlets pris. Då emellertid ännu icke någon inbördes utjämning av den ekonomiska driften av rikets apotek förekommer, även om en sådan

av apotekskommittén ifrågasatts, så måste vid en sänkning av läkemedelsprisen — till och med i den relativt ringa omfattning, som här avses — hänsyn tagas huvudsakligen till de minsta apotekens ekonomi. Ty för att kunna existera måste dessa tillförsäkras såsom ett minimum det vinstbelopp av läkemedelsförsäljningen, som de för närvarande hava. Och redan nu uppnå några av de mindre apoteksinrättningarna ej ens den vinst, som för en apoteksinnehavare måste anses vara ett synnerligen blygsamt existensminimum.

Den av här avsedda förhållanden påkallade omarbetningen av apotekens läkemedelstaxa torde helt visst komma att bereda någon svårighet, om ock icke av oöverkomlig art. Och för att dess verkningar må bliva så mjuka som möjligt, synes det vara önskvärt, att medicinalstyrelsen erhåller relativt stor handlingsfrihet, givetvis dock med den begränsning, att ingen av ifrågavarande beredningar må vid ändringen äsättas högre pris än den skulle erhållit genom tillämpningen av gällande laborationstaxa.

För att centrallaboratoriet ej må föranledas att debitera högre varupriser än som motiveras av råvarupris och framställningskostnader m. m. jämte skälig affärsvinst, synes aktieägarnas vinst böra lämpligen begränsas. Utdelningsbara vinstmedel utöver den skäliga affärsvinsten böra enligt bestämmelse i bolagsordning i första hand ställas till förfogande för tillgodoseende av allmänhetens behov av bekväm tillgång till på en gång prisbilliga och fullgoda läkemedel.

Inom centrallaboratoriets ledning synas allmänhetens och apotekarkårens intressen böra vara företrädade exempelvis så, att Kungl. Maj:t förbehåller sig rätt att inom den blivande styrelsen tillsätta ordförande samt medicinalstyrelsen och apotekarsocietetens direktion utse vardera en ledamot.

Under förutsättning, att herr statsrådet finner sig kunna godkänna ovan framlagda synpunkter å den föreliggande frågan, anser sig medicinalstyrelsen sålunda hava all anledning att förorda dennas lösning i enlighet med styrelsens för A. B. Vin- och Spritcentralen förslag, under villkor

att medicinalstyrelsen å centrallaboratoriet må anordna permanent kontroll;

att, därest laboratoriet erhåller aktiebolags form, delägarnas vinstutdelning lämpligen begränsas, och att därutöver uppstående vinstmedel huvudsakligen må komma den läkemedelsbehövande allmänheten till godo;

att inom centrallaboratoriets styrelse Kungl. Maj:t utser ordförande

samt medicinalstyrelsen och apotekarsocietetens direktion utse vardera en ledamot; samt

att åt medicinalstyrelsen uppdrages att i huvudsaklig överensstämmelse med vad här ovan anförts för Kungl. Maj:t framlägga förslag till i detta sammanhang erforderlig ändring av gällande grunder för läkemedels taxering å apotek och att därefter snarast möjligt utfärda föreskrift om föranledda taxeändringar.

Den remitterade handlingen återgår härjämte.

I handläggningen av detta ärende, har, förutom undertecknade, deltagit medicinalrådet E. Sederholm.

Stockholm den 27 september 1920.

B. Buhre.

S. Gullström.

I. Flygare.»

Efter gemensam beredning av förevarande ärende med statsrådet och chefen för finansdepartementet föredrog chefen för socialdepartementet, statsrådet Eriksson, detsamma i statsrådet den 29 september och yttrade därvid följande:

»En fabriksmässig tillverkning av läkemedel har i vårt land påbörjats av aktiebolaget Astra i dess anläggning vid Södertälje. En efter våra förhållanden kraftig utveckling i storindustriell riktning erhöll denna tillverkning, sedan nämnda bolag för ett par år sedan uppgått i aktiebolaget Svensk Färgämnesindustri, men sedan sistnämnda bolag numera kommit i ekonomiska svårigheter, föreligger fara för att ifrågavarande tillverkning skall upphöra och den härför avsedda anläggningen användas för annat ändamål. Att behovet av läkemedel i viss utsträckning kan fyllas genom tillverkning inom landet är givetvis av stor betydelse och särdeles viktigt under tider, då förbindelserna med andra läkemedelsproducerande länder kunna vara upphävdade eller försvårade. Betydelsen av denna industri har även av Kungl. Maj:t förut beaktats, då Kungl. Maj:t efter tillstyrkan av medicinalstyrelsen den 14 juni 1917 för att stödja läkemedelstillverkningen beviljade aktiebolaget Astra ett delvis räntefritt lån å 350,000 kronor ur manufakturförslagslånefonden.

Chefen för medicinalstyrelsen har framhållit önskvärdheten av, att omförmälda anläggning, som nu syntes kunna förvärvas för skäligt pris, i fortsättningen komme att användas för avsett ändamål och att där upp-

rättades ett farmaceutiskt centrallaboratorium för fabriksmässig tillverkning av bland annat sådana läkemedel att hållas i lager, vilka nu enligt medicinalstyrelsens cirkulär den 25 oktober 1901 och samma styrelses kungörelse angående av Kungl. Maj:t fastställda ändrade grunder för läkemedels taxering å apotek den 20 maj 1920 skola å apotek beredas. Ett dylikt under medicinalstyrelsens kontroll stående centrallaboratorium skulle nämligen, i vilken riktning apoteksväsendets stundande reorganisation än komme att gå, i hög grad främja den inhemska produktionen av goda och billiga läkemedel. Betydelsen av en centralanstalt för apotekens förseende med läkemedel har ock framhållits av apotekskommittén i dess den 21 november 1919 avgivna betänkande.

Styrelsen för aktiebolaget Vin- och Spritcentralen, som på given anledning satt sig i förbindelse med styrelsen för aktiebolaget Svensk Färgämnesindustri och av denna fått mottaga anbud att för ett angivet belopp inköpa ifrågavarande fabriksanläggning, har erbjudit sig att bidra till förverkligandet av omförmälda plan genom att bilda och finansiera ett särskilt bolag, med begränsad vinstutdelning, som skulle övertaga anläggningen och under kontroll, anordnad av medicinalstyrelsen, driva den centrallaboratoriet tillkommande verksamheten. Staten samt apotekarekåren skulle hava medinflytande å det sålunda bildade bolagets ledning, och aktiebolaget Vin- och Spritcentralen skulle vara skyldigt att i sin hand bibehålla aktiemajoriteten samt att, då så synes önskligt, utan vinst överlåta densamma till den ledning av företaget, vilken kan komma att av statsmakterna anvisas. Såsom förutsättning för sin medverkan fordrade dock aktiebolaget Vin- och Spritcentralen, att vissa ändringar bleve vidtagna i gällande grunder för läkemedels taxering å apotek, i första hand i syfte att förbilliga läkemedlen.

Då inrättande av det ifrågasatta farmaceutiska centrallaboratoriet otvivelaktigt torde bliva till avsevärt allmänt gagn, synes det vara önskvärt, att aktiebolaget Vin- och Spritcentralen enligt de riktlinjer, som framlagts av nämnda bolags styrelse, därtill lämnar sin medverkan. Det är emellertid ur allmänhetens synpunkt av synnerlig vikt, att laboratoriets läkemedelstillverkning blir sakkunnigt, noggrant och fullt opartiskt övervakad, varför behövliga kontrollanter böra utses av medicinalstyrelsen och vara i sin verksamhet helt oberoende av laboratorieledningen, änskönt bolaget skall vara skyldigt bestrida kostnaden för denna kontroll. Jag utgår härvid från, att medicinalstyrelsen kommer att medgiva apoteksinnehavare uttrycklig rättighet att från det sålunda inrättade centrallaboratoriet inköpa sådana preparanda i den mån de upptagas bland laboratoriets tillverkningar, som han ej finner med sin fördel förenligt

att framställa å egna laboratorier, samt befria apoteksinnehavare från skyldighet att själv pröva sammansättningen av sålunda bekomna läkemedel.

Till följd av remiss har medicinalstyrelsen sedermera inkommit med yttrande i ärendet.

På grund av vad jag sålunda anfört tillåter jag mig hemställa, att Eders Kungl. Maj:t, som torde finna hinder från Kungl. Maj:ts sida icke möta för aktiebolaget Vin- och Spritcentralen att ikläda sig de för ordnandet av denna angelägenhet i huvudsaklig överensstämmelse med vad här ovan angivits erforderliga förpliktelser, måtte dels anbefalla medicinalstyrelsen att upprätta förslag till sådan ändring i de av Kungl. Maj:t den 14 maj 1920 fastställda grunderna för läkemedels taxering å apotek, som med hänsyn till det sålunda inrättade centrallaboratoriet må finnas påkallad, dock så att icke något av de läkemedel, som kan komma att tillverkas å centrallaboratoriet, må erhålla högre pris vid försäljning till allmänheten än det skulle betinga efter beredning å apotek, samt föreslå de ändringar i giftstadgan, som kunna vara för laboratoriets verksamhet behövliga, dels ock bemyndiga medicinalstyrelsen utse nödiga kontrollanter för verksamheten å centrallaboratoriet ävensom i övrigt meddela nödiga föreskrifter avseende kontrollen å laboratoriets tillverkning och försäljning.»

Departementschefens sålunda gjorda hemställan bifölls av Konungen.

Till ärendets belysning torde även följande framställning av den 16 september från kungl. statskontoret till Kungl. Maj:t kunna återgivas:

»Till Konungen.

Hos statskontoret har aktiebolaget Vin- & Spritcentralen gjort framställning om beviljande ur någon av de av statskontoret förvaltade fonder av ett lån å 5,000,000 kronor med 6 procent ränta mot säkerhet av dels preferensaktier å nominellt 2,170,000 kronor i aktiebolaget J. D. Grönstedt & C:o Stockholm, dels ock aktier i aktiebolaget Tegnér & Wilcken, Stockholm, å nominellt 3,000,000 kronor, samtliga aktier med kuponger från och med år 1920. Då statskontoret icke äger befogenhet att från någon under ämbetsverkets förvaltning stående fond utlämna lån mot säkerhet av aktier, får statskontoret hänskjuta ärendet till Eders Kungl. Maj:ts prövning och därvid, med överlämnande av ansökningen jämte de av sökande bolaget ingivna bolagsordningar och förvaltningsberättelser för år

1919 för bolaget självt samt dess dotterbolag, i underdånighet anföra följande.

Därest Eders Kungl. Maj:t finner gott bemyndiga statskontoret att i detta fall godtaga aktier såsom säkerhet, synes lånet lämpligen kunna utlämnas från statsverkets fond av rusdrycksmedel.

Vad den erbjudna säkerheten angår har statskontoret inhämtat, att aktiebolaget Tegnér & Wilckens aktier kunna anses äga ett lånevärde av minst pari, under det att lånevärdet å aktiebolaget J. D. Grönstedts aktier, å vilka utdelningen är begränsad till högst 7 procent, anses utgöra 80 procent av det nominella värdet. Vid sådant förhållande anser statskontoret de nu av aktiebolaget Vin- & Spritcentralen såsom säkerhet för det sökta lånet erbjudna aktierna icke fullt motsvara den begärda lånesumman utan endast ett belopp av ungefär 4,700,000 kronor.

Vidare anser sig statskontoret böra framhålla, att vid placering av medel, tillhörande under statskontorets förvaltning ställda fonder, numera kan, även mot den allra bästa säkerhet, erhållas $6\frac{1}{2}$ procent ränta; och synes därför, enligt statskontorets mening, räntan för nu ifrågavarande lån icke för närvarande böra bestämmas lägre.

Sökande bolaget nämner i sin skrift icke något om den tid, för vilken lånet önskas, och framställer icke heller något förslag i fråga om uppsägningsrätt. Då rusdrycksfondens tillgångar icke böra för längre tid fastlåsas utan vara för avsett ändamål disponibla, anser statskontoret lånet böra ställas på sex månaders uppsägning.

Statskontoret hemställer alltså, att Eders Kungl. Maj:t måtte bemyndiga statskontoret att från statsverkets fond av rusdrycksmedel till sökande bolaget mot den erbjudna säkerheten utlämna ett lån av 4,700,000 kronor mot ränta, som av statskontoret bestämmes, för närvarande dock minst $6\frac{1}{2}$ procent, samt ställt att återbetalas sex månader efter å någondera sidan gjord uppsägning.

Stockholm den 16 september 1920.

Underdånigst:»

(Underskrifter.)

I anledning av denna skrivelse fann t. f. kungl. regeringen den 1 oktober 1920 gott medgiva, att statskontoret finge, utan hinder av bestämmelserna i nådiga brevet till statskontoret den 31 augusti 1877 angående förvaltning av de under statskontorets vård ställda fonders och kassors medel, från statsverkets fond av rusdrycksmedel till Aktiebolaget Vin- o. Spritcentralen utlämna lån till det belopp, för vilket statskontoret

prövade ovanberörda aktier utgöra fullt betryggande säkerhet, och på de villkor i övrigt, ämbetsverket funne skäligen bestämma.

Detta låneavtal har emellertid icke sedermera kommit till stånd.

Ur olika synpunkter finner utskottet föredragande chefens för socialdepartementet tillstyrkan av beslutet den 29 september anmärkningsvärt. Enligt utskottets mening kan en tolkning av A. B. Vin- och spritcentralens bolagsordning ej leda till annat resultat, än att en rörelse av här ifrågavarande art icke kan anses falla inom omfånget för bolagets verksamhet. I bolagsordningens § 2 heter det: »Bolagets verksamhet har till föremål att framställa, förädla eller på annat sätt bereda sprit, brännvin och andra alkoholhaltiga drycker, att driva handel med dylika varor samt att handhava därmed i sammanhang stående rörelse.» Någon möjlighet att införa anordnandet av ett farmaceutiskt centrallaboratorium under begreppet »därmed i sammanhang stående rörelse» synes icke vara för handen, även om en synnerligen extensiv tolkning tillämpas. Kungl. Maj:ts medgivande till A. B. Vin- och spritcentralen att företaga den förenämnda åtgärden innebär alltså enligt utskottets mening, att Kungl. Maj:t givit sin tillåtelse till en med bolagsordningens bestämmelser icke överensstämmande transaktion. Tillstyrkandet av förevarande beslut synes emellertid även anmärkningsvärt ur den synpunkten, att genom detsamma statens ekonomiska intressen i förhållande till A. B. Vin- och spritcentralen utsattes för betydande risker. Den utvidgning av bolagets verksamhet till ett nytt och vidsträckt område, som enligt det av Kungl. Maj:t givna medgivandet åvägabragtes, innebar uppenbarligen införandet av ett betydande nytt osäkerhetsmoment i bolagets verksamhet och alltså även i statens ekonomiska förhållande till detsamma.

Huru detta ekonomiska förhållande gestaltar sig, framgår dels av A. B. Vin- och spritcentralens bolagsordning, dels av det avtal, som i enlighet med nådigt beslut den 5 mars 1920 träffades mellan, bland andra, å ena sidan köpare av samtliga stamaktier i A. B. Vin- och spritcentralen, å andra sidan svenska staten, och som den 19 oktober 1920 å Kungl. Maj:t och kronans vägnar godkändes. Utskottet bifogar detta avtal såsom Bil. A. till sitt betänkande.

Berörda bolagsordnings § 6 är av följande lydelse:

»§ 6.

Aktierna skola vara dels stamaktier, dels preferensaktier, vilka sistnämnda skola kunna utgivastill ett belopp av högst 23,500,000 kronor.

Prefensaktierna skola framför stamaktierna medföra företrädesrätt till årlig utdelning av bolagets vinst intill sju för hundra av aktiebeloppet ävensom rätt, att därest under ett eller flera år sådan utdelning ej kunnat lämnas, av följande års vinst bekomma vad däruti brustit, innan utdelning å stamaktierna må äga rum. Därutöver skola preferensaktierna icke medföra rätt till utdelning av vinsten.

Å stamaktierna må utdelas endast det belopp, som motsvarar genomsnittlig aktiebelåningsränta för räkenskapsåret, uträknad av riksbanken.

Återstående vinst skall, efter det avsättningar till reservfond och pensionsfond blivit gjorda, i den mån den ej enligt § 8 användes för inlösen av preferensaktier eller för sådant ändamål avsättes, inlevereras till kungl. statskontoret för statsverkets räkning.

Då bolaget upplöses, skall innehavare av preferensaktie med förmånsrätt framför stamaktiernas ägare ur bolagets tillgångar erhålla ett belopp, motsvarande aktiens nominella värde jämte nyss angivna utdelning i den mån, densamma ej guldits. Övriga tillgångar tillfalla stamaktiernas ägare.

Iakttagas skall att stamaktierna städse motsvara lägst en femtiondel ($\frac{1}{50}$) av hela aktiekapitalet.»

Enligt denna bestämmelse skall alltså, efter sedan viss begränsad vinstutdelning skett ävensom avsättningar ägt rum och medel disponerats för inlösen av preferensaktier, återstående vinstmedel inlevereras till kungl. statskontoret för statsverkets räkning. Det är då tydligt, att bolagsverksamhetens utsträckning till nya, för densamma ursprungligen främmande områden kan komma att väsentligen inverka på uppkomsten och storleken av de vinstmedel, som skola tillfalla staten.

Ovannämnda avtal åter innehåller i § 3, att stamaktiernas köpare förplikta sig, att, närhelst statsmakterna så påfordra, till statsverket överlåta samtliga ifrågavarande aktier för visst pris, dock under förbehåll att statsverket åtager sig att samtidigt av preferensaktieägare i bolaget inlösa dem tillhöriga preferensaktier. Det är uppenbart, att nu ifrågavarande utvidgning av bolagets verksamhetsområde även innebär en förskjutning i fråga om möjligheterna för staten att utnyttja denna sin rätt att inlösa bolagets stamaktier.

Då alltså ett beslut tillstyrkts, varigenom A. B. Vin- och spritcentralen medgivits att med åsidosättande av bolagsordningens ändamålsbestämmelse utöva en verksamhet, som är av beskaffenhet att väsentligen förändra såväl förutsättningarna för staten att från bolaget utbekomna vinstmedel som värdet å stamaktierna i bolaget, till vilka staten har inlösningsrätt, har utskottet funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Eriksson.

4:o.

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Strömberg, Ljunggren, Reuter-skiöld, Lyberg, Norling, Andersson i Kolstad, Sandegård, Bruhn, Stendahl, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Sävström, Hansson i Gårda, Persson i Tofta, Starbäck, Olsson i Golvvasta och Andersson i Igelboda.

(Protokoll nr 14 över finansärenden den 5 mars 1920.)

Vid sin granskning av till protokollet över finansärenden den 5 mars 1920 hörande handlingar har utskottet funnit, att chefen för finansdepartementet, statsrådet Thorsson, i två skrivelser av den 3 februari 1920 infordrat kungl. statskontorets och kungl. kontrollstyrelsens yttrande rörande i till skrivelserna fogade handlingar berörda spörsmål — avtal angående överlåtelse av vissa aktier i A.-B. Vin- och Spritcentralen — samt att dessa skrivelser stämplats med ordet »*Förtrolig*». Användningen av denna beteckning finner utskottet anmärkningsvärd. Enligt den svenska tryckfrihetsförordningen äro alla handlingar, som röra allmänna ärenden, offentliga; undantag göres endast för vissa uppräknade fall, vilka här ej äro tillämpliga. Någon möjlighet att i andra fall förvandla offentliga handlingar till hemliga eller tilldela dem det slags mindre grad av sekretess, som torde få anses avsedd med deras betecknande såsom »förtroliga», föreligger alltså ej enligt vår rätt. Under sådana förhållanden är uppenbart, att ett förtroligstämplande av en handling rättsligen är en nullitet, genom vilken handlingen i fråga ej mister sin karaktär av offentlig och ej får av myndighet på annat sätt behandlas än offentliga handlingar i allmänhet. Avsikten med föromnämnda beteckning torde emellertid ej kunna vara annan än den att hos vederbörande mottagare av en så betecknad handling söka inskräpa, att densamma skall behandlas med större sekretess än offentliga handlingar i allmänhet, d. v. s. i viss mån såsom en hemlig handling. Användandet av denna beteckning är därför enligt utskottets mening ägnat att skapa missförstånd rörande vederbörande handlingar i rättsligt hänseende rent offentliga karaktär och genom detsamma kan alltså officiellt framkallas försök till kringgående i viss mån av vår tryckfrihetsförordnings stadganden rörande officiella handlingars publicitet.

På grund av vad sålunda anförts har utskottet funnit sig böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göra anmälan mot föredragande departementschefen, statsrådet Thorsson.

5:0

a)

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Klefbeck, Hellberg, Johansson i Kälkebo, Strömberg, Reuterskiöld, Lyberg, Norling, Bruhn, Stendahl, Magnusson i Tumhult, af Ekenstam, P. S. Hedlund i Östersund, Sävström, Leander, Hansson i Gärda, Andersson i Igelboda och Gustafson i Kasenberg.

(Protokoll över finansärenden den 30 juni 1920.)

På tillstyrkan av chefen för finansdepartementet, statsrådet Thorsson, beslöt Kungl. Maj:t beträffande den s. k. socialiseringsnämnden, tillsatt den 22 juni samma år, bl. a. att förklara

att nämnden skulle äga antaga biträdande sekreterare samt övrig för arbetets utförande erforderlig personal;

att nämnden skulle äga att anlita experter för speciella utredningar samt infordra utlåtanden från ämbetsverk och myndigheter samt från av Kungl. Maj:t tillsatta kommittéer eller enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade sakkunniga ävensom äga tillgång till hos kommittéer och sakkunnigebereidningar befintligt material;

att nämnden skulle äga att kalla inför sig till konferens eller till diskussion, vare sig offentlig eller privat, personer, som ägde sakkunskap eller vore intressenter i ett eller annat avseende i den föreliggande frågan;

att nämnden skulle äga att besluta företagande av för nämndens arbete erforderliga in- och utländska studieresor;

att nämnden skulle äga besluta angående tryckning av publikationer berörande de till nämnden hänvisade spørsmål ävensom — intill ett antal av 1,500 exemplar — bestämma upplagans storlek;

att till nämndens ordförande ej skulle utgå ersättning, så länge ordföranden förvaldade statsrådsämbete, att till nämndens sekreterare skulle från och med den 1 juli innevarande år utgå ersättning med för månad räknat ettusenfemhundra kronor, att till ledamoten av nämnden professor Steffen skulle utgå från och med den 1 september innevarande år ersättning med för månad räknat ettusen kronor, att till envar av nämndens övriga ledamöter skulle från och med sist angivna tidpunkt utgå ersättning med för månad räknat femhundra kronor, samt att framdeles skulle av Kungl. Maj:t avgöras i vad mån ledamot i nämnden finge tillerkännas dels ersättning för mistade avlöningsförmåner, dels ock arvode för särskilda utredningsarbeten;

att för de av nämndens arbete föranledda resor resekostnads- och

traktamentsersättning skulle utgå efter tredje klassen i gällande resereglemente, så framt icke någon till följd av innehavande ämbete eller tjänst vore berättigad till ersättning i högre klass, i vilket fall ersättning skulle efter sådan klass beräknas; dock att för av nämndens arbete föranledda utländska studieresor dagtraktamente skulle, där icke av Kungl. Maj:t annorlunda bestämdes, utgå med 35 kronor för dag;

att de personer, vilka i enlighet med vad nämnts kallades till konferens eller diskussion, skulle, där icke för särskilda fall efter framställning från nämnden annorlunda av Kungl. Maj:t bestämdes, för den tid, de för ändamålet anlätades, åtnjuta ersättning i enlighet med föreskrifterna i Kungl. Maj:ts brev till statskontoret den 8 februari 1918 angående förhöjning av kommittéarvoden (svensk författningssamling nr 96);

att nämnden skulle äga bestämma arvoden för av nämnden anlätade biträden och experter; dock att på Kungl. Maj:ts prövning skulle ankomma att bestämma arvoden överstigande för månad räknat åttahundra kronor.

I två avseenden finner utskottet departementschefens tillstyrkande av förevarande beslut anmärkningsvärt. Dels gäller detta den befogenhet, särskilt på det ekonomiska området, som tillagts socialiseringsnämnden, dels vissa av bestämmelserna om arvoden åt nämndens ledamöter.

Enligt beslutet äger nämnden bl. a. att utan tillstånd i varje särskilt fall antaga personal, anlita experter för speciella utredningar, inför sig till konferens inkalla personer, besluta in- och utländska studieresor och besluta tryckning av publikationer berörande till nämnden hänvisade spörsmål. Härtill kommer, att nämnden själv intill visst belopp äger bestämma arvoden för av densamma anlätade biträden och experter. Den behörighet att självständigt vidtaga olika åtgärder i fråga om utredningsarbetets anordnande, som sålunda tillerkänts socialiseringsnämnden, avviker i hög grad från vad som beträffande andra av Kungl. Maj:t tillsatta utredande myndigheter plägar vara förhållandet. Beslut i de frågor, varom ovan talats, tillkomma i andra fall regelmässigt Kungl. Maj:t, och vederbörande utredningsmyndighet har i varje särskilt fall att hos Kungl. Maj:t begära vidtagandet av de åtgärder, som för utredningsarbetets behöriga fortgång anses behövliga. I detta fall åter har beslutanderätten i dessa frågor överlämnats åt den utredande nämnden själv och denna därigenom erhållit i viss mån myndighets ställning. Särskilt vill utskottet betona, att nämnden erhållit en befogenhet, som innebär, att densamma självständigt kan besluta åtgärder, som kunna medföra högst betydande kostnader för statsverket. Utan någon som helst begränsning äger nämnden att antaga personal, anordna studieresor i in- och utlandet m. m., åtgär-

der, som givetvis äro ägnade att orsaka stora utgifter. Den tillsatta utredningsnämnden, vars uppdrag dock är av tillfällig natur, har sålunda tillerkänts en självständig beslutanderätt på områden, där en sådan ej eller i varje fall ej i samma utsträckning tillkommer de efter beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen inrättade fasta ämbetsverken. Utskottet vill i detta sammanhang även erinra därom, att, när Kungl. Maj:t ansett nödigt tillsätta mera fasta utredningskommittéer, såsom lagberedningen och processkommissionen, riksdagen härtill beviljat nödiga medel. Då alltså Kungl. Maj:ts kontroll över utredande myndigheters verksamhet i fråga om den tillsatta nämnden på ett mot övlig praxis stridande sätt förminskats, och särskilt då de nämnden tillerkända befogenheterna medföra rätt att utan Kungl. Maj:ts hörande åsamka statsverket betydande utgifter, samt då en praxis i angiven riktning synes kunna leda till synnerligen betänkliga konsekvenser, finner utskottet föredragande departementschefens tillstyrkande av beslutet i denna del anmärkningsvärt.

Nämndens ledamöter hava — förutom sekreteraren — i allmänhet tillerkänts ett arvode av 500 kronor i månaden, dock att en ledamot erhållit ett arvode av 1,000 kronor i månaden, varjämte arvodet för ordföranden bestämts genom särskilt beslut, vartill utskottet här nedan återkommer. Dessa bestämmelser avvika väsentligen från övliga grunder för kommittéarvoden, sådana de utformats i Kungl. Maj:ts brev till statskontoret den 8 februari 1918. Dels utgår enligt dessa bestämmelser arvode för dag, icke för månad, och har sålunda ej karaktären av fast lön. Dels utgå lägre arvoden för kommittéledamöter, som äro bosatta på den ort, där arbetet bedrives, och likaledes minskas, där det förra villkoret är för handen, arvodet för de ledamöter, som äro anställda i statens eller kommunens tjänst eller åtnjuta ersättning för annat allmänt uppdrag. Beträffande socialiseringsnämndens ledamöter åter har arvodet fixerats till ett bestämt belopp, som utgår oberoende av de omständigheter, vilka i andra fall pläga inverka på beloppets storlek. Särskilt vill utskottet betona, att arvode utgår oberoende av om vissa ledamöter av nämnden erhålla annan inkomst från statsverket eller ej; så t. ex. utgår för de ledamöter, som tillika äro riksdagsmän, samma arvode även under riksdagstiden. I sammanhang härmed vill utskottet erinra, att sammanlagda avlöningsbeloppet till nämndens ledamöter — oavsett ersättning för förlorad annan inkomst — per år numera uppgår till cirka 70,000 kronor. Utskottet finner det anmärkningsvärt, att föredragande departementschefen tillstyrkt ett beslut, varigenom för en viss utredningskommitté helt andra grunder för arvodets bestämmande tillämpas, än enligt övliga regler, närmare utformade i ovannämnda kungörelse, i likartade

fall är förhållandet. Utskottet finner sig så mycket mera böra yrka anmärkning i denna punkt, som en eventuellt uppkommande praxis i angiven riktning synes vara av betänklig natur.

På grund av vad sålunda anförts, har utskottet funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Thorsson.

b)

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Klefbeck, Hellberg, Johansson i Kälkebo, Strömberg, Reuterskiöld, Lyberg, Larsén, Bruhn, Stendahl, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Hallén, P. S. Hedlund i Östersund, Sävström, Hansson i Gårda, Persson i Fritorp, Persson i Tofta och Gustafson i Kasenberg.

(Protokoll över finansärenden den 3 december 1920.)

Under erinran att Kungl. Maj:t, som den 22 juni 1920 tillsatt en särskild nämnd, kallad socialiseringsnämnden, samt till ordförande i nämnden förordnat dåvarande chefen för finansdepartementet, statsrådet Rickard Sandler, den 30 i samma månad förklarat, bland annat, att till nämndens ordförande ej skulle utgå ersättning, så länge ordföranden förvaldade statsrådsämbete, hemställde föredragande departementschefen, att då Sandler numera erhållit avsked från statsrådsämbetet, å vilket han uppburit avlöning till och med sistlidna oktober månad, Kungl. Maj:t måtte *dels* förordna, att Sandler skulle i egenskap av ordförande hos socialiseringsnämnden äga att från och med den 1 nästlidna november åtnjuta ett arvode av ettusentvåhundra kronor i månaden jämte ersättning för de avlöningsförmåner, av vilka han på grund av tjänstledighet för fullgörande av berörda uppdrag från sin befattning såsom ordinarie lärare vid Brunnsviks folkhögskola kunde komma att gå i mistning, *dels ock* anbefalla statskontoret att av det under sjunde huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till kommittéer och utredningar genom sakkunniga (1920: VII: J: 18), på rekvisition, månadsvis till Sandler utbetala vad sålunda kunde tillkomma honom. Vad statsrådet sålunda hemställt bifölls.

Av skäl, som utskottet i näst sista stycket av punkten a) här ovan utvecklat, finner utskottet detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Tamm.

6:o.

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Hellberg, Strömberg, Ljunggren, Thulin, Reuterskiöld, Lyberg, Sandegård, Jönsson i Långenas, Stendahl, Jansson i Edsbäcken, af Ekenstam, P. S. Hedlund i Östersund, Sävström, Nilsson i Antnäs, Persson i Fritorp, Persson i Tofta, Hansson i Sölvesborg och Karlsson i Vadstena.

(Protokoll över jordbruksärenden den 17 september 1920.)

Till jordbruksdepartementet inkom den 6 september 1920 en framställning från föreningen Sveriges kvarnintressenter av följande innehåll:

»Till Konungen.

Enär föreningen den 1 nästinstundande september kommer att innehava ett råglager sannolikt uppgående till cirka 40,000 ton samt årets svenska skörd av råg enligt vad som framgått av såväl de officiella meddelandena som de enskilda uppgifter, föreningen från olika platser i landet erhållit, synes vara tillfredsställande inbärgad, får föreningen härmed i underdånighet hemställa, det Eders Kungl. Maj:t täcktes medgiva föreningen nådigt tillstånd att omedelbart ur riket utföra 20,000 ton råg och (eller) rågmjöl.

Därest tillfälle ej kan beredas föreningen att genom export lätta sina betydande råglager, är anledning befara, att kvarnarne, särskilt med hänsyn till de stora kvantiteter av ifrågavarande sädesslag, vilka redan förut belasta vissa av dem, bliva urståndsatta att emottaga den råg av årets skörd, vilken snart nog lär komma att av lantmännen erbjudas desamma, då de samtidigt hava att bereda utrymme för den å lagerhusen magasinerade rågen, ett förhållande, som enligt föreningens mening vore av synnerligen betänkelig art, då det otvivelaktigt skulle giva lantmännen anledning till klagomål över att den nya svenska rågskörden på grund av bristande lagringsutrymmen komme i fara att taga skada.

Underdånigst

SVERIGES KVARNINTRESSENTER

Förening u. p. a.

Gust. Åkerlindh.

Stockholm den 21 augusti 1920.

L. E. Masreliez.»

Över denna framställning yttrade sig Kvarnkontrollnämnden, efter gemensam behandling med Folkhushållningskommissionen, i en till jordbruksdepartementet ingiven hemligstämplad V. P. M. av i huvudsak följande innehåll:

»Vissa betänkligheter kunna utan tvivel hysas mot att för närvarande medgiva export av brödsäd innan årets skörd är bärgad och sålunda tillförlitliga uppgifter rörande dennas kvantitet och beskaffenhet kunna inhämtas. Emellertid synas de av kvarnföreningen i skrivelsen meddelade upplysningar rörande den ifrågasatta exportens betydelse för beredande av lättnad i föreningskvarnarnas lagerställning vara av den vikt, att avseende må fästas därå. Det har i sådant sammanhang under ärendets behandling meddelats, att då kvarnarna åtagit sig att före den 1 november till egna lagerlokaler överflytta de för medlemmarnas räkning för närvarande å statens spannmålslagerhus befintliga kvantiteter råg till en sammanlagd myckenhet av omkring 12,000 ton, motsvarande lagerutrymme inom kvarnarna icke kunde fritt disponeras för mottagande av nybärgad spannmål. Tillika vore lagerbehållningarna hos kvarnarna för närvarande mycket stora och minskades jämväl härigenom det för inlagring av ny spannmål erforderliga utrymmet.

Det torde ej kunna förnekas, att det för jordbrukarna måste innebära en avsevärd olägenhet att icke i vanlig ordning omedelbart efter tröskningen kunna till kvarnarna få leverera sin spannmål. Utom den fara för spannmålskvalitetens försämring genom lagring hos jordbrukarna som härigenom kan uppstå, kunde kvarnarnas svårigheter att uppköpa och mottaga spannmålen medföra en eljest av marknadsläget icke påkallad nedgång i det inhemska spannmålspriset.

Om ett bifall till den föreliggande framställningen sålunda av dessa skäl icke synes böra helt förvägras, så bör tillika framhållas, att exportens genomförande för kvarnarna utan tvivel med hänsyn till det relativt höga pris, som säkerligen kunde uppnås för den exporterade varan, måste anses innebära en ej oväsentlig ekonomisk fördel. Det vill av sådan anledning förefalla skäligt, att kvarnarna för vinnande härav må ikläda sig någon ekonomisk uppoffring gentemot det allmänna. Enligt § 12 i det mellan staten och Sveriges kvarnintressenter ingångna avtal den 28 juli 1919 skall, därest vid tiden för kontraktets upphörande den 31 augusti 1920 marknadspriset å råg skulle vara lägre än kronor 39:40 per 100 kilogram god och oskadad vara, staten vara skyldig att till föreningen erlägga ersättning motsvarande hälften av skillnaden mellan å ena sidan sagda marknadspris och å andra sidan kronor 39:40 per 100 kilogram för viss i paragrafen närmare angiven kvantitet råg eller rågmjöl. Då

nu gällande marknadspris inom landet torde vara lägre än här angivna siffra, åligger det staten sålunda viss ersättningsskyldighet jämlikt den refererade bestämmelsen.

Det vill av ovan angivna skäl förefalla synnerligen lämpligt att med ett eventuellt tillstånd till export av råg förbindes det villkor, att föreningen må avstå från varje krav på ovan berörda ersättning från staten. Tillika bör förväntas, att ett medgivande av export från föreningens eller dess medlemmars sida skall uppfattas såsom en skyldighet för dem att i möjligaste utsträckning mottaga hembjuden spannmål till ett i förhållande till marknadsläget skäligt pris. Vad slutligen beträffar den kvantitet, för vilken exporttillåtelse må medgivas, synes denna icke böra överstiga den å spannmålslagerhusen för närvarande lagrade myckenheten eller 12,000 ton.

I likhet med de bestämmelser som eljest plägat gälla vid export av spannmål synes jämväl i detta fall böra föreskrivas skyldighet för exportören att till riket införa motsvarande kvantitet vete eller vetemjöl.

Stockholm den 2 september 1920.

För Folkhushållningskommissionen och kvarnkontrollnämnden:

Henning Elmquist.

M. Marcus.»

Därjämte avgav på Kungl. Maj:ts befallning även Lantbruksstyrelsen ett utlåtande i ärendet, även detta hemligstämplat. Detsamma, daterat den 8 september 1920, är av följande innehåll:

»I likhet med folkhushållningskommissionen och kvarnkontrollnämnden finner lantbruksstyrelsen ett tillmötesgående, på av kommissionen och nämnden föreslagna villkor, av Sveriges kvarnintressenters föreliggande framställning kunna innebära vissa fördelar för jordbruket, i det att avsättningen av den nya rågskörden kunde förväntas bliva i någon mån därav underlättad, åtminstone i vissa distrikt, varförutom det ej torde få anses uteslutet, att prisbildningen i fråga om råg kunde därav påverkas i gynnsam riktning. Ur de synpunkter, lantbruksstyrelsen i första hand har att tillvarataga, synas skäl alltså föreligga att förordna nådigt bifall till framställningen.

Lantbruksstyrelsen anser sig emellertid i detta sammanhang icke

böra underlåta att framhålla, att den för skördens inbärgande ogynnsamma väderlek, som under de senaste veckorna varit rådande i vissa mera spannmålsproducerande delar av landet, kan befaras hava i viss omfattning verkat nedsättande på den beräknade veteskördens såväl myckenhet som beskaffenhet. Samma ogynnsamma väderlek — på sina håll i förening med pågående arbetskonflikter — har vidare inom vissa områden omöjliggjort sådd av höstråg inom därför tjänlig tid, ett förhållande, som ej torde kunna ungå att i viss mån menligt påverka utsikterna för nästa års skörd av råg.

I detta ärendes slutliga handläggning hava deltagit generaldirektören Insulander, byråchefen Bjurstedt samt tjänstförrättande byråchefen Haglund.

Stockholm den 8 september 1920.

Underdånigst

Erik Insulander.

Emil Haglund.»

Den 17 september föredrogs ärendet inför den då fungerande tillförordnade regeringen, bestående av ministern för utrikes ärendena friherre Palmstierna samt statsråden Sandler, Nothin och Eriksson. T. f. regeringen fann därvid icke skäl bifalla den av föreningen Sveriges kvarnintressenter ingivna ansöknigen.

Enligt utskottets mening är t. f. regeringens förevarande beslut anmärkningsvärt. För ett bifall till nämnda ansökan hava — såsom av de återgivna handlingarna framgår — flera olika skäl förebragts. Föreningen Sveriges kvarnintressenter, som ingivit ansökan, har främst framhållit, att en export av råg vore behövlig på grund av svårigheterna att på ett tillfredsställande sätt lagra hela den inbärgade rågskörden; i följd av bristande lagringsutrymmen komme annars skörden i fara att taga skada. Folkhushållningskommissionen och Kvarnkontrollnämnden, som i ett gemensamt yttrande tillstyrkt ansökan — ehuru med viss begränsning av exportkvantiteten — hava vitsordat riktigheten av detta skäl och tillika framhållit, att kvarnarnas svårigheter att uppköpa och mottaga spannmålen kunde medföra fara för en eljest av marknadspriset icke påkallad nedgång i det inhemska spannmålspriset. Dessa myndigheter hava tillika anfört, att staten skulle kunna ernå en direkt ekonomisk fördel av exporten i fråga på det sätt, att med ett bifall till exportansökan kunde

förbindas villkoret, att Sveriges kvarnintressenter skulle avstå från varje krav på ersättning från staten enligt § 12 i det mellan staten och ifrågasvarande förening den 28 juli 1919 ingångna avtalet; i detta sammanhang kan nämnas, att denna ersättning sedermera bestämdes till kronor 1,059,114,02. Slutligen hava dessa myndigheter även föreslagit, att vid ett bifall till ansökan borde i likhet med vad i liknande fall pläгат ske förbindas bestämmelsen, att exportören till riket skulle införa motsvarande kvantitet vete eller vetemjöl; genom en dylik bestämmelse skulle tydligen ha garanterats, att kvantiteten brödsäd inom riket icke genom den föreslagna exporten minskats. Jämväl Lantbruksstyrelsen har tillstyrkt ansökan och därvid framhållit, att det ej vore uteslutet, att genom den ifrågasatta exporten prisbildningen i fråga om råg kunde påverkas i gynnsam riktning.

Då sålunda samtliga i ärendet hörda myndigheter tillstyrkt ifrågasvarande ansökan, då intet anförts mot de skäl för ett bifall till densamma, som därvid angivits, och särskilt då genom vid ett bifall till ansökan fogade villkor staten, därest villkoret accepterats, kunnat ernå betydande direkta ekonomiska fördelar utan att tillgången på brödsäd inom landet förminskats, anser sig utskottet böra hos riksdagen, jämlikt § 107 rege- ringsformen, göra anmälan mot medlemmarna av den t. f. regering, som handlagt detta ärende, nämligen ministern för utrikes ärendena fri- herre Palmstierna samt statsråden Sandler, Nothin och Eriksson.

7:o.

Närvarande: Herrar Larsson i Västerås, Clason, Hellberg, Strömberg, Ljunggren, Thulin, Reuterskiöld, Lyberg, Sandegård, Jönsson i Långenas, Stendahl, Jansson i Edsbäcken, af Ekenstam, P. S. Hedlund i Östersund, Sävström, Nilsson i Antnäs, Persson i Fritorp, Persson i Tofta, Hansson i Sölvesborg och Karlsson i Vadstena.

(Protokoll över jordbruksärenden den 19 oktober 1920.)

I en den 17 september 1920 ingiven skrivelse hemställde Sveriges Allmänna Lantbrukssällskap hos Kungl. Maj:t, att det skulle medgivas lantmannaförening, som därom kunde komma att ansöka, tillstånd att exportera råg av årets skörd. I motiveringen till denna hemställan framhölls, att, alltsedan den nya skörden kommit i handeln, en svår stockning rått på den inländska spannmålsmarknaden, beroende på att kvarnarna ej kunnat i erforderlig utsträckning emottaga den utbudna brödsädes- spannmålen. Detta hade i synnerhet varit fallet i fråga om råg, vadan

följden blivit, dels att kvarnarna satt sina noteringar för svensk råg betydligt under det pris rågen bort betinga i förhållande till svenskt vete, dels att lantmännen ofta måste sälja sin råg till handlande, som på grund av olika skäl icke kunde betala annat än ett pris, som avsevärt understeg det av kvarnarna noterade. Detta hade till följd, att lantmännens intresse för rågodling minskats, vilket väntades taga sig uttryck i en för nästa år betydligt minskad rågareal. En än mera överhängande fara låge däri, att rågen i stor utsträckning komme att användas till kreatursfoder; faran härför åskådliggjordes av att riksmedelpriset den 21 september för majs, den för fodersädesprisen normerande artikeln, utgjorde kronor 34.73 jämte kostnad för transport från järnvägsstation, medan samma pris för råg utgjorde 32 å 33 kronor, allt för 100 kg. För att förekomma dylika missförhållanden vore en export av råg den enda utvägen; den prisförhöjning för rågen, som därav skulle bli till följd, ansåges endast komma att påverka de priser, som mellanhänderna betalade, och skulle ej uppgå till det av kvarnarna noterade priset, vadan något fördyrande av rågmjölet därav ej skulle följa. För att emellertid den önskvärda prisförbättringen skulle göra avsedd nytta, borde exporttillstånd meddelas endast för ny råg av årets skörd samt till producenternas egna sammanslutningar.

Över denna skrivelse infordrades gemensamt utlåtande av Lantbruksstyrelsen och Folkhushållningskommissionen, vilket avgavs den 9 oktober. I detta framhölls, att de direkta olägenheterna av den rådande situationen på rågmarknaden vore i främsta rummet *dels* att lantmännen icke finge tillfälle att i vanlig ordning avlämna sin råg, *dels* att prisen å denna i följd härav nedgått till en nivå, som för lantmännen måste anses såsom direkt förlustbringande. Att läget följaktligen för rågproducenterna själva innebure direkta och påtagliga samt synnerligen allvarliga svårigheter vore sålunda uppenbart. Att — såsom Lantbrukssällskapet gjort gällande — situationen kunde orsaka otjänliga följder av mera allmän räckvidd genom faran för utfodring av råg och minskning av rågarealen, vore även tydligt, ehuru Lantbrukssällskapets uppskattning av dessa farors betydelse möjligen vore överdriven. Särskilt framhölls att en verklig risk för minskning av rågarealen förelåge och att en dylik ur synpunkten av vårt lands självförsörjning vore av betänklig natur. Av dessa skäl borde om möjligt åtgärder vidtagas för ett upphjälpande av läget å rågmarknaden. Härvid komme särskilt export av råg i fråga. Försiktigheten bjöde emellertid, att en dylik export endast bedreves i begränsad omfattning; en utförsel av »något eller möjligen ett par tiotusentals ton» torde dock ej innebära någon risk.

Den 29 september inkom till Kungl. Maj:t ännu en framställning om beviljande av export å råg nämligen från hushållningssällskapens ombud. Dessa hemställde i en skrivelse, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder för lämnande av licenser i nödig omfattning för utförsel av råg samt att dessa licenser måtte lämnas uteslutande till producenter eller sammanslutningar av sådana. I motiveringen till denna hemställan framhöll ombudsmötet, att till följd av årets rika rågskörd och den minskade konsumtionen av rågmjöl den inhemska rågmarknaden vore överfylld, vadan en försäljning av råg till utlandet borde kunna äga rum utan att tillfredsställandet av landets eget behov av denna vara äventyrades. Härjämte överlämnades den 14 oktober 1920 en skrivelse från föreningen Sveriges Kvarnintressenter, vari föreningen framhöll att densamma, därest Kungl. Maj:t skulle finna skäl medgiva tillstånd till export av råg, i första rummet måtte ifrågakomma till erhållande av dylikt tillstånd för en kvantitet av 20,000 ton råg eller mjöl därav.

Dessa ärenden föredrogos inför Kungl. Maj:t i statsrådet den 19 oktober. På hemställan av föredragande departementschefen, statsrådet Nilsson, fann Kungl. Maj:t icke skäl bifalla förevarande framställning.

Av samma skäl som utskottet anfört för sitt anmärkningsyrkande under punkt 6:o finner utskottet föredragande departementschefens avstyrkan av ifrågavarande framställningar anmärkningsvärt. Än starkare skäl än de för Sveriges Kvarnintressenters den 17 september behandlade exportansökan anförda synas emellertid i detta senare fall hava förefunnits. Den osäkerhet rörande brödsädesskördens och särskilt vetets kvantitativa och kvalitativa resultat, som möjligen var för handen vid det tidigare tillfället och som kunnat anföras som motiv för det då fattade beslutet, förefanns ej längre den 17 oktober. De betänkliga följder, som hela rågskördens kvarhållande inom landet till följd av bristande lagringsutrymmen m. m. kunde hava för prisbildningen å råg samt möjligheten för odlarna att avyttra för försäljning avsedda partier, framträda med ännu större tydlighet vid detta senare tillfälle. I sammanhang härmed har även för de den 19 oktober föredragna ansökningarna kunnat anföras, att exportförbudets ovillkorliga upprätthållande kunde leda till att rågskörden delvis användes till kreatursfoder och att en framtida minskning av den för rågodling använda arealen kunde befaras.

Av anförda skäl finner utskottet detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Nilsson.

Stockholm den 24 maj 1921.

På konstitutionsutskottets vägnar:

VIKTOR LARSSON.

Reservationer.

I.

Vid punkten 1:o i utskottets memorial:

av herr *Reuterskiöld*, som ansett, att utskottet icke bort inskränka sig till en anmärkning mot den formella handläggningen av ärendet, utan ock framställa anmärkning i anledning av beslutets innehåll och därvid anföra följande:

»Enligt K.F. 24 jan. 1914 (S.F.S. nr 2) § 10 kan beskickningschef erhålla årlig semester av två månader efter ansökan härom; är han anställd i norra Amerika, må han i och för besök i hemlandet sammanlägga med den under året honom tillkommande semestern även den under närmast föregående år ej alls eller ej till fullo begagnade, och är han anställd i Ostasien kan han på detta sätt förena semestertid under fyra på varandra följande år. Därjämte kan sådan beskickningschef, där Kungl. Maj:t prövar sådant skäligt, få utöver honom tillkommande semester såsom sådan jämväl beräkna den tid, som åtgår för resa från och till hemlandet, eller del därav. Beträffande resekostnader har beskickningschef, som i gällande resereglemente räknas till andra klassen, dels rätt till ersättning för flyttning till tjänsteorten enligt vissa angivna grunder, varvid gottgörelse medges även för biljett åt hustru och oförsörjda barn samt för bohagstransport, dels rätt till bidrag efter Konungens beprövande för hemflyttning, när denna ej föranletts av annan anställning i statstjänst — i vilket senare fall ersättning erhålles såsom i första fallet — dels rätt till gottgörelse för tjänsteresor i utlandet, varvid dels dagtraktamente vid resa inom anställningslandet utgår med högre belopp än eljest (50 kr. emot eljest 30 resp. 40 enligt K.K. 19 mars 1918 i S.F.S. nr 190), dels resereglementet i tillämpliga delar skall gälla. Någon ersättning för hem- och återresa vid semester är icke i 1914 års författning omtalad, men Kungl. Maj:t har makt att tilldela diplomatisk befattningshavare utom Europa vid sådan resa ersättning allenast för biljettkostnaden till och från Stockholm.

Enligt infordrade handlingar rörande envoyéen D. Bergströms semesterresa till Sverige 1920, vilken föranlett ett flertal åtgärder och beslut, framgår, att B. såsom generalkonsul i Montreal 7 maj 1918 förordnats till minister ad interim i Tokio och Peking för tiden till världskrigets slut, att B., som mottagit detta förordnande under förutsättning

att senare erhålla ministerposten i Washington eller annan post och på hösten 1919 erbjudits men avböjt landshövdingstolen i Härnösand, sedan nämnda ministerpost ej längre ansågs böra givas honom, i stället den 24 sept. 1919 accepterade anbud om definitiv utnämning till envoyé i Tokio och Peking, vilken utnämning emellertid enligt skrivelse 1 dec. 1919 på förekommen anledning gjordes beroende av visst åtgörande från B:s sida och därför ej kunde verkställas förrän 11 juni 1920, att B. emellertid redan i sept. 1919 beviljats semester för resa till Sverige 1920 med rätt att begagna även den semester, som ej uttagits för 1918 och 1919 med 2 mån. och 2 veckor, att B. enligt skrivelse 31 dec. 1919 förordnats att fortfarande intill 31 mars bestrida befattningen som minister ad interim i Tokio och Peking, att B. emellertid i samband med semesterresan, som, efter tjänsteresa jan.—febr. till Peking, den 8 eller 15 febr. 1920 anträdde via Shanghai med framkomst till Stockholm 5 april s. å., verkställde hemflyttning av viss del av sitt bohag under påståendet att han icke trott sig skola återvända till Tokio, att B. härför liksom för sin egen och familjens hemresa begärde ersättning med omkring 10,600 kr. förutom dagtraktamente under 50 resdagar med 1,055 kr., att på tjänsteresan till Peking B., med begagnande av erhållet tillstånd att medtaga lämplig person som kanslist, härtill förordnat sin dotter mot ersättning, som i viss utsträckning och i trots av att föredraganden själv uttalat, att tillståndet ej skulle meddelats, om man vetat, hur det skulle begagnas, tillstyrkts och beviljats 31 dec. 1920, att i anledning av gjord framställning Kungl. Maj:t enligt protokollet för 23 april 1920, vilket ej uppsatts förrän på hösten s. å. medgivit B. rätt att, utöver honom tillkommande semester, såsom sådan beräkna jämväl hela den tid, som åtginge för resan från och till Tokio—hemlandet, att denna rätt till en början synes hava grundats på »önskvärdheten att B. under någon tid stode till ministerns för utrikes ärendena förfogande för avgivande av vissa upplysningar», men att detta skäl sedermera i protokollet ersatts med en enkel hänvisning till K.F. 1914 § 10 i samband med en sådan omredigering, att uttalandet om den till »fyra månader och femton dagar» angivna semestertiden ersattes av ett omnämnande, att semester av B. åtnjöts sedan 15 febr., att redan den 19 april 1920 till utrikesdepartementet inkommit en skrivelse från B., vari han begärde, att han för informationsresor, som han under uppehållet i hemlandet ärnade företaga inom Sverige, skulle erhålla dels fribiljetter å vissa sträckor av statsbanorna, dels ersättning för resor å enskilda banor, dels dagtraktamente och resgodsersättning, att å denna handling antecknats, det B. erhållit besked, att fribiljetter ej kunde påräknas, men att, om

närmare redogörelse och räkningar ingåves, dessa skulle för Kungl. Maj:t föredragas, att B. i skrivelse av 21 april meddelade, att han då ärnade resa till Falun och i skrivelse av 21 maj 1920 lämnade en resplan, varjämte B. då anmälde sin avsikt att även besöka Köpenhamn och Kristiania, allt för att å ort och ställe träffa firmor, bese anläggningar och studera export- och importfrågor, att B. den 19 juni anmälde avsikt att resa till Malmö och den 30 juni insände, med åberopande av skrivelserna 17 april, 21 maj och 19 juni, räkningar — inkomna 7 juli — å de under andra kvartalet företagna tjänsteresorna i Sverige, omfattande nr 1 till Falun 23—25 april, nr 2 till Göteborg och Trollhättan 24—27 maj, nr 3 till Malmö och Köpenhamn 27—30 juni, att B. 9 juli anmälde avsikt att resa till Upsala och Västerås och den 16 juli insände räkning å denna resa 9—11 juli, att de ingivna reseräkningarna sålunda omfattade 14 dagar och slutade på ett belopp av kr. 919,85, sedan vissa rättelser i dem vidtagits, att genom skrivelse 18 aug. från t. f. utrikesministern Branting till B., vars adress då var Paris, meddelades, att de ingivna »ännu ej inför Kungl. Maj:t föredragna» räkningarna dels för resorna i Sverige, dels för vissa andra resor, behandlats i statsrådsberedningen och därvid föranlett vissa anmärkningar bl. a. rörande dagtraktamentets belopp, men ej rätten till dagtraktamente, att B., som i anledning härav 31 aug. från Aix-les-Bains återsänt räkningarna rättade, den 11 okt. begärde besked om likvid, varpå den 21 okt. svarades från utrikesdepartementet, att räkningarna »inom en snar framtid» skulle upptagas till prövning, att Kungl. Maj:t enligt departementsskrivelse 2 nov. 1920 medgivit B. rätt dels att icke inräkna i semestertiden »en tid av högst 15 dagar, som Ni innevarande sommar använt för besök vid svenska industriella verk och anläggningar», dels att under den tid, som åtgått för av dessa besök föranledda resor »uppbära samtliga med befattningen som minister i Tokio och Peking förenade avlöningsförmåner», dels slutligen att »för samma resor inom Sverige åtnjuta resekostnadsersättning enligt andra klass», men icke »någon särskild traktamentsersättning», att denna skrivelse den 8 nov. följdes av en annan, vari dels orden »en tid av högst 15 dagar» ersatts med orden »en tid av högst 2 månader», dels vissa andra ändringar i formuleringen vidtagits, att förklaringen härtill gavs i den skrivelse av 20 dec. 1920, till vilken, enligt dess eget innehåll, nyssnämnda departementsskrivelse (nr 191) av 8 nov. var bifogad, och vari meddelades bl. a., dels att ärendet föredragits under semestertid för den, som ursprungligen handlagt detsamma, och att därför den tid av 2 månader, som förutvarande utrikesministern frih. Palmstierna ställt i utsikt, »av misstag» begränsats till 15 dagar, vilket nu rättades, dels att »ett

tidigare uttalande av dåvarande t. f. utrikesministern Branting», i skrivelsen av 18 aug., ang. dagtraktamente icke kunnat uppfyllas enär, såsom det heter: »svårighet hade uppstått med hänsyn till att Eder vistelse i Europa räckt i sammanlagt 6 månader och 17 dagar, under det att Ni hade *rätt att åtnjuta semester* under endast 4 månader och 2 veckor. Möjligheten stod visserligen öppen att bevilja Eder tjänstledighet under den tid av två månader, som Edra informationsresor i Sverige ansågos taga i anspråk, men hade Ni då fått avstå tjänstgöringspengar under samma tid och endast kunna åtnjuta dagtraktamente under 12 à 14 *verkliga resdagar*. Med hänsyn härtill syntes det lämpligare att *förklara Eder hava tjänstgjort* under sagda två månader, varigenom Ni berättigas uppbära tjänstgöringspengar, men i stället måst avstå dagtraktamente även för resdagarna.»

Av handlingarna framgår vidare, att B. av det fordrade beloppet sålunda erhöll allenast 597,85, att B:s ansökan om ersättning för hemresan från Tokio enligt departementsskrivelse nr 183 den 21 okt. 1920 »med hänsyn till de bestämmelser i gällande författning, som för Eder framhållits i kungl. utrikesdepartementets skrivelse den 18 sistlidne augusti ävensom till förhandenvarande omständigheter i övrigt» icke till någon åtgärd föranledde, men skulle B. äga att inkomma med förnyad framställning om ersättning för egen biljettkostnad Peking—Stockholm, att enligt departementsskrivelse 13 jan. 1921 »vid den definitiva justeringen av konseljprotokollet över Kungl. Maj:ts beslut den 25 sistlidne september» detta protokoll »ändrats därhän», att sistnämnda ersättning skulle avse sträckan Shanghai—Stockholm och därför ej behövde föranleda särskild framställning, utan av Kungl. Maj:t bifallits.

Av det sagda framgår, att envoyéen B., som för »informationsresorna» använt sammanlagt 14 dagar, av Kungl. Maj:t tillagts rätt att därför räkna »högst» 2 månaders tjänstgöring i Sverige med full lön och ersättning för resekostnader, men ej dagtraktamente, vilket senare knappast varit riktigt om verklig tjänstgöring ägt rum, då denna icke utövades å beskickningsorten: av handlingarna vill för övrigt synas, som har tiden »högst» 2 månader *ansetts* till fullo tagen i anspråk, ehuru resräkningarna omfatta blott 14 dagar. Även om undantagsvis förekommit, att under semester i hemlandet diplomater erhållit särskild ersättning eller rätt att från semestertiden avräkna viss tid, hvarunder de stått till allmänhetens förfogande, torde varken en så lång tid som 2 månader någonsin hava beviljats, eller än mindre ersättning förekommit för s. k. informationsresor, vilkas verkliga värde i detta fall synes skäligen tvivelaktigt med hänsyn till den snabbhet varmed de utförts, och det måste

anses minst sagt betänkligt, om Kungl. Maj:t skulle för framtiden göra förnyade medgivanden av denna art. Om man emellertid sammanställer beslutet i det den 23 april daterade protokollet med allt, som i samband med envoyéen B:s ingivna räkningar förekommit, blir uppenbart, att den tid av »högst» två månaders s. k. tjänstgöring i Sverige, som till sist medgavs B., ingenting annat varit än en *förklädd semesterförlängning* som direkt ej kunde av Kungl. Maj:t beviljas.

Härtill kommer, att, även om skäl kunnat i och för sig finnas att medgiva en envoyé i Japan och Kina rätt till viss kortare tids »informationsresor» i Sverige, Kungl. Maj:t i detta särskilda fall så mycket mindre därtill haft anledning, som Kungl. Maj:t, enligt vad protokollen utvisa, haft att pröva ett flertal reseräkningar från B. av sådan beskaffenhet, att det kunde sättas och verkligen satts i fråga, om de borde gäldas av staten. Särskilt anmärkningsvärda äro B:s reseräkningar från Tokio till Yokohama: resekostnaden utgör omkring 2 kr. 50 öre per gång, men här till kommer dagtraktamente å 50 kr., varvid bör erinras, att mellan sagda orter finnas elektriska tåg, spårvägar och vanliga tåg, att i gynnsammaste fall resan i endera riktningen kan göras på mindre än en halvtimme, även om restiden från den plats där svenska beskickningen ligger kan draga omkring en timme, och att, även om kostnaderna för färd från ena platsen till den andra bör ersättas, dagtraktamente såsom vid extra förrättning enligt resereglementet bort vara utesluten. Denna mening har ock i departementsskrivelse av 31 okt. 1919 för B. framhållits, i anledning av reseräkningar insända dels av honom, dels sedermera av två andra personer, anställda vid beskickningen. Då B. emellertid i sitt svar av 8 jan. 1920 vidhöll anspråket, blevo samtliga dessa räkningar, ehuru först den 10 dec. 1920, av Kungl. Maj:t godkända.

Sistnämnda beslut har fattats på föredragning av utrikesministern greve Wrangel, som därvid underlätit att tillstyrka vare sig ändring av resereglementet i den riktning, att dylika anspråk för framtiden förbyggdes, eller sådan autentisk tolkning därav, som gjort, att redan de framställda anspråken borde avslagits. Vetskap om dessa räkningar och det rätta förhållandet med dem förelåg emellertid redan 23 april och hade bort, jämte vetskapen om den hemflyttningsräkning, som B. under våren presenterat och som icke kunde annat än avslås, verka därhän, att B. icke vid semesterbesöket tillagts de särskilda förmåner, som han nu fick. Jag har därför ansett, att utskottet bort framställa anmärkning även i sak mot d. v. utrikesministern frih. Palmstierna för det tillstyrkande av i sak, om än icke i form, extra förmåner, som enligt protokollet 23 april beviljades B., ävensom mot utrikesministern greve Wrangel för den

underlåtenhet, han vid beslutet av 10 dec. 1920 låtit komma sig till last».

II a).

Mot punkten 2:o a) i utskottets memorial:

av herrar Larsson i Västerås, Klefbeck, Strömberg, Lyberg, Sandegård, Hallén, Sävström och Hansson i Gårda, som anfört:

Så vitt av handlingarna i ärendet framgår har genom de under år 1920 vidtagna åtgärderna för anskaffande av nytt beskickningshus i London *staten* varken juridiskt eller »moraliskt» bundits vid inköp av besittningsrätten till ifrågavarande fastighet. Fastmera synes av handlingarna framgå, att dåvarande utrikesministern i avvidan på statsmakternas ståndpunktstagande sökt åt *staten* bereda *möjlighet* till fastighetens förvärvande och i sådant syfte medverkat till att ett avtal om besittningsrätten träffats mellan vederbörande besittningshavare i England och svensk man med *rätt* för *staten* att efter därom i behörig ordning fattat beslut få sagda avtal av den sistnämnde på sig överlåtet mot erläggande av den utlagda köpeskillingen jämte ränta. Skäl till anmärkning mot dessa och övriga under år 1920 utan konseljbeslut vidtagna förberedande dispositioner, avsedda att möjliggöra ett förvärv, som ansetts för svenska *staten* förmånligt, synas icke föreligga.

Efter 1921 års ingång och innan proposition den 4 mars samma år avläts till riksdagen, har däremot saken fullföljts utan iakttagande av den ursprungliga avsikten att icke före riksdagsbeslut vidtaga för *staten* bindande åtgärd beträffande köpet. I telegrafiskt meddelande, avlåtet den 15 februari från utrikesdepartementet på order av utrikesministern, har nämligen beskickningschefen i London bemyndigats att *för statens räkning* träffa avtal angående fastighetens förhyrande för en tid av 999 år, räknat från 11 oktober innevarande år, varefter utrikesministern den 26 februari i telegram till beskickningschefen, vilket i skrivelse samma dag bekräftats, förklarat, att *ombyggnad av huset finge börja*. Och av handlingarna i ärendet framgår, att beskickningschefen i bägge dessa hänseenden träffat anstalter i enlighet med utrikesministerns anvisningar. Anmärkningsvärt är, dels att ärendet, så vitt av statsrådsprotokollet framgår, icke varit föremål för konseljbeslut, innan utrikesministern lämnat ovan omförmälda bemyndigande angående besittningsrättens förvärvande och medgivande angående ombyggnadsarbetena, och dels att riksdagens handlingsfrihet bundits genom dessa åtgärder.

På grund härav hava vi anslutit oss till den anmälan mot ministern för utrikes ärendena greve Wrangel, varom utskottets ledamöter förenat

sig, men däremot icke funnit skäl till anmälan mot förutvarande ministern för utrikes ärendena friherre Palmstierna.

II b).

Mot punkten 2:o b) i utskottets memorial:
av herr *Norling*.

III.

Mot punkten 3:o i utskottets memorial:
av herrar *Larsson* i Västerås, *Thulin*, *Norling*, *Sandegård*, *Bruhn*, *Sävström*, *Hansson* i Gårda och *Andersson* i Igelboda, som ansett, att ifrågavarande ärende icke varit av den beskaffenhet, att det bort förandlea anmälan mot föredragande departementschefen.

IV.

Mot punkten 4:o i utskottets memorial:

1) av herr *Clason*, som anförde:

Det torde vara uppenbart, att, därest staten icke skall ställas i sämre ställning än enskilda affärsidkare, en viss diskretion måste råda beträffande *förslag* till affärsuppgörelser mellan staten och andra så länge en fråga därom ännu är under förberedande behandling. Ehuru jag finner det förfaringssätt, som använts för att i detta fall åstadkomma en dylik sekretess, oriktigt, har jag under sådana förhållanden icke funnit tillräckligt skäl till anmärkning föreligga.

2) av herr *Lyberg*, som anförde:

Då med den anteckning å ifrågavarande handlingar, mot vilken anmärkning beslutats av utskottet, icke torde hava avsetts annat än en hemställan till vederbörande ämbetsverk, att det kontraktsförslag, som överlämnats till dem för yttrande, icke onödigtvis eller genom ämbetsverkens eget initiativ borde bringas till offentligheten, samt ämbetsverkens saknat anledning att uppfatta anteckningen på annat sätt eller såsom en mot tryckfrihetsförordningens bestämmelser stridande föreskrift, att kontraktsförslaget skulle behandlas såsom *hemligt*, har jag icke funnit tillräckliga skäl till anmärkning föreligga.

3) av herrar *Larsson* i Västerås, *Strömberg*, *Sandegård*, *Sävström*, *Hansson* i Gårda och *Andersson* i Igelboda, som ansett, att anmärkning i detta ärende ej bort göras.

V a).

Mot punkten 5:o a) i utskottets memorial:

1) av herrar *Larsson* i Västerås, *Klefbeck*, *Strömberg*, *Norling*, *Sävström*, *Hansson* i Gårda och *Andersson* i Igelboda, som anförde:

Frågan om Kungl. Maj:ts den 30 juni 1920 fattade beslut angående befogenheter och arvodesbestämmelser för socialiseringsnämnden bör föranleda anmälan från konstitutionsutskottets sida mot föredragande departementschefen måste enligt vår mening bedömas med vederbörlig hänsyn tagen till arten och omfattningen av det nämnden genom Kungl. Maj:ts beslut den 22 juni 1920 givna uppdraget.

Det må erinras, att nämndens uppgift är, att »själv verkställa samt låta verkställa utredning angående lämpligheten av och betingelserna för ett överförande i samhällets ägo eller under samhälllig kontroll av naturtillgångar eller produktionsmedel, som äro för landets ekonomi och befolkningens välbefinnande av större vikt eller eljest prövas böra omhändertagas av samhälleliga organ».

För att detta vidsträckta uppdrag skall kunna på nöjaktigt sätt och inom rimlig tid utföras, synes oss en första förutsättning givetvis vara, att nämnden tillägges befogenheter, som i görligaste mån underlätta uppdragets fullgörande, och att åt nämndens arbete gives en så ändamålsenlig organisation som möjligt. Däri se vi anledningen till, att regeringen vidtagit anordningar i fråga om socialiseringsutredningen, vilka, även om de icke äro så enastående, som utskottet synes förmena, dock i vissa hänseenden avvika från vad som i regel pläгат beslutas vid kommittéutredningars igångsättande.

Att dylik avvikelse skulle i och för sig vara av beskaffenhet att föranleda anmärkning har oss veterligen icke tidigare gjorts gällande och göres icke heller nu gällande beträffande någon annan utredning än socialiseringsnämndens. Oss synes det uppenbart, att vid frågans bedömande skall prövas, huruvida regeringsåtgärden innebär något över-skridande av gränserna för Kungl. Maj:ts administrativa befogenhet eller på grund av sin sakliga innebörd förtjänar anmärkning.

Den formella befogenheten lär icke kunna bestridas och lämnas även av utskottet obestridd.

Utskottets anmärkning hänför sig till beslutets i sak enligt utskottets mening betänkliga beskaffenhet. Till ärendets klarläggande anse vi oss böra något granska vad utskottet i detta hänseende anför.

Utskottets erinran om riksdagens medverkan i fråga om medels beviljande till sådana mera fasta utredningskommittéer som lagberedningen och processkommissionen kunna vi icke tillmäta betydelse. Flera stora med socialiseringsnämnden långt mer jämförliga kommittéer ha under senare år tillsatts utan att beviljande av särskilda anslag från riksdagens sida ifrågasatts.

Utskottet anmärker särskilt, att i detta fall Kungl. Maj:ts kontroll över utredande myndigheters verksamhet på ett mot övlig praxis stridande sätt förminskats, samt att de nämnden tillerkända befogenheterna medföra rätt att utan Kungl. Maj:ts hörande åsamka statsverket högst betydande utgifter. I sina detaljanmärkningar till bestyrkande härav har utskottet förbisett, att vissa av de påtalade befogenheterna ingalunda strida mot övlig praxis. Det är alls icke något rent undantagsfall, att en kommitté tillägges rätten att själv antaga för arbetets utförande erforderlig personal. Befogenheten att intill visst belopp fastställa arvoden är ej heller något för socialiseringsnämnden enastående. Jämväl ifråga om resor har förekommit, att Kungl. Maj:t lämnat medgivande om rätt att företaga sådana utan prövning av de enskilda fallen, ehuru, så vitt vi känna, icke i den generella form som i detta regeringens beslut.

Den utvidgning av tidigare prejudicerande praxis — hittills lämnad oanmärkt — som i detta fall kan påvisas, nämligen den vidsträckta rätten att företaga resor och att trycka publikationer, synes oss med hänsyn till arten av nämndens uppdrag icke utgöra anledning till anmärkning.

Vad sedan angår de för socialiseringsnämnden gällande arvodesbestämmelserna har utskottet funnit anmärkningsvärt, att avvikelse skett från de regler, som utformats i Kungl. Maj:ts brev till statskontoret den 8 februari 1918. Det må härvid erinras, att det åberopade kungabrevet uttryckligen förutsätter, såväl att annan grund för arvode kan förekomma än dagarvode, som att högre dagarvode än de i brevet angivna beloppen kan fastställas. Dessa belopp skola nämligen gälla »där ersättning för uppdragets fullgörande bestämts i form av dagarvode understigande vad här nedan (d. v. s. i fortsättningen av brevet) angives». Genom detta brev har tydligen icke avsetts att utesluta annan form för ersättning än dagarvoden, då särskilda skäl därtill föreligga. Det har också lämnats fritt från anmärkning, att annan anordning i ersättningshänseende än dagtraktamente enligt nämnda brev i vissa fall vidtagits. Enligt vår mening vore det ock betänkligt om Kungl. Maj:t på grund av utskottets uttalande skulle anse sig förhindrad att pröva om den ena eller andra ersättningsformen bör förekomma.

Vi vilja emellertid i detta sammanhang såsom vår mening framhålla, att enhetliga bestämmelser böra följas i alla de fall, då icke särskilda skäl tala däremot.

För att bedöma, huruvida den lämplighetsprövning, som sålunda måste anses tillkomma Kungl. Maj:t, i detta ärende utfallit på ett anmärkningsvärt sätt, kräves givetvis att ingå på frågan, om arten och or-

ganisationen av just detta utredningsarbete motiverat frågåendet av de för flertalet utredningar normerande bestämmelserna i förutnämnda kungabrev. Även utan närmare kännedom om de intentioner beträffande utredningsarbetets planerande, som ha föranlett regeringens beslut, finna vi det framgå av utredningsuppgiftens allmänna beskaffenhet, att goda skäl kunna anföras till förmån för månadsarvode i stället för dagarvode. Har arvodet, vilket vi förutsätta, avvägs med hänsyn till att arbetet hålles i gång under hela året, och hava nödiga förutsättningar därför avvägabragts, synes oss den omständigheten, att arvodet utgår på sätt Kungl. Maj:t bestämt, icke böra föranleda anmärkning.

Vad i ärendet förekommit har sålunda icke syntts oss vara av beskaffenhet att föranleda anmälan mot föredragande departementschefen.

2) av herrar *Stendahl, Johansson* i Kälkebo, *Reuterskiöld, Magnusson* i Tumhult, *P. S. Hedlund* i Östersund, *Gustafson* i Kasenberg och *Starbäck*, som ansett, att utskottet även bort göra anmärkning mot tillstyrkandet av det arvode à 1,500 kr. per månad eller 18,000 kr. per år, som tillagts socialiseringsnämndens sekreterare, och därvid anförda följande:

»Utskottet nödgas även framhålla, att genom den gradering som skett av månadsarvodena — 1,200 kr. till ordf., 1,000 kr. till en ledamot, 500 kr. till ledamöterna i allmänhet och 1,500 kr. till den ledamot, som tillika är sekreterare — synnerligen starkt understrukits, att här är fråga om ett begynnande ämbetsverk med olika befattningshavare. Särskilt anmärkningsvärt är sekreterararvodet, och utskottet kan icke underlåta att som sin mening uttala, att de nu ofta växlande sekreterararvodena — utskottet erinrar, att t. ex. sekreteraren i kommittén för industriell demokrati erhållit 1,000 kr. per månad och sekreteraren i kommittén rörande livsmedelskontroll *högst* 1,200 kr. per månad — i intet fall borde överstiga vad en byråchef normalt erhåller i avlöning, om än, där dyrtidstillägg å sådan avlöning utgår, sekreterararvode torde kunna, på sätt för varje år bestämmes, ökas med visst tillägg, utan att dock någonsin få fullt uppgå till byråchefslön; i vanliga fall borde sekreterararvodet i kommittéer icke överstiga vad ordinarie innehavare av sekreteraregrad i lön erhåller. Utskottet har vid sin granskning funnit, att vederbörande föredragande allt för lätt och villigt tillstyrka avsevärda arvoden och andra förmåner till kommittéledamöter och kommittésekreterare, och anser önskvärt, att någon viss norm i detta hänseende uppställles, där över huvud ett fortsättande på den sedan lång tid beträdda kommitté- och sakkunnigvägen bör medgivas.»

3) av herr *Lyberg*, som anförde:

Väl finner jag i likhet med majoriteten, att den exceptionellt vidsträckta befogenhet med åtföljande ekonomiska konsekvenser för staten, som lämnats ifrågavarande utredningsnämnd, är ägnad att väcka betänkligheter. Men då den förtroendeställning, som en dylik nämnd intager i förhållande till Kungl. Maj:t, synes berättiga till avsevärd frihet för densamma att bestämma om de åtgärder, som för utredningsarbetet anses nödiga, och då denna förtroendeställning torde böra betraktas såsom en garanti mot missbruk av nämndens ifrågavarande befogenhet samt Kungl. Maj:t i allt fall, därest missbruk skulle förekomma, är oförhindrad ingripa och begränsa densamma, har jag — som biträtt utskottets anmälan i fråga om beslutade arvoden åt nämndens ledamöter — icke funnit tillräckliga skäl föreligga till anmärkning mot beslutet i vad angår nämndens befogenhet.

V b).

Mot punkten 5:o b) i utskottets memorial:

av herrar *Larsson* i Västerås, *Klefbeck*, *Strömberg*, *Larsén*, *Hallén*, *Sävström* och *Hansson* i Gårda, vilka, av samma skäl som anförts i den mot punkten 5:o a) av herrar *Larsson* i Västerås m. fl. avgivna reservationen, ansett att anmälan mot föredragande departementschefen ej bort göras.

VI.

Mot punkten 6:o i utskottets memorial:

1) av herrar *Larsson* i Västerås, *Strömberg*, *Ljunggren*, *Thulin*, *Sandegård*, *Sävström*, *Hansson* i Sölvesborg och *Karlsson* i Vadstena, som anförde:

Av handlingarna i ärendet framgår, att såväl folkhushållningskommissionen och kvarnkontrollnämnden som ock lantbruksstyrelsen endast med stor tveksamhet tillstyrkt export av råg till en, jämfört med ansökningen, väsentligt begränsad kvantitet. De förstnämnda anföra i sitt yttrande: »Vissa betänkligheter kunna utan tvivel hysas mot att för närvarande medgiva export av brödsäd, innan årets skörd är bärgad och sålunda tillförlitliga uppgifter rörande dennas kvantitet och beskaffenhet kunna inhämtas.» Lantbruksstyrelsen, som ur de synpunkter styrelsen i första hand har att tillvarata finner skäl föreligga att förordna bifall till framställningen, framhåller i sitt yttrande följande: »Lantbruksstyrel-

sen anser sig emellertid i detta sammanhang icke böra underlåta att framhålla, att den för skördens inbärgande ogynnsamma väderlek, som under de senaste veckorna varit rådande i vissa mera spannmålsproducerande delar av landet, kan befaras hava i viss omfattning verkat ned-sättande på den beräknade veteskördens såväl myckenhet som beskaffenhet. Samma ogynnsamma väderlek — på sina håll i förening med pågående arbetskonflikter — har vidare inom vissa områden omöjliggjort sådd av höstråg inom därför tjänlig tid, ett förhållande, som ej torde kunna undgå att i viss mån menligt påverka utsikterna för nästa års skörd av råg».

Beträffande de villkor, som de hörda myndigheterna föreslagit för medgivande av den ifrågavarande rågexporten, må här erinras, att såvitt av handlingarna framgår, icke någon som helst utfästelse från Sverges kvarnintressenter förelåg, som utvisade, att de i händelse av bifall till ansökningsen voro villiga godtaga villkoret att avstå från varje krav på ersättning från staten enligt § 12 i avtalet den 28 juli 1919.

Rörande villkoret att exportören skulle till riket införa motsvarande kvantitet vete eller vetemjöl, synes detta vid ifrågavarande tidpunkt icke ur statens synpunkt vara av den beskaffenhet, att exporten på den grund bort medgivas. Priset på utlänskt vete var nämligen då i förhållande till priset på inländsk råg så högt, att det ur nationalekonomisk synpunkt måste anses betänkligt att exportera den billiga rågen och importera det betydligt dyrare vetet. Enligt vår mening torde den stora skillnaden i priset emellan vete och råg även berättiga till antagandet att en avsevärt, i flera avseenden önskvärd, ökad konsumtion av råg skulle inträda.

Det synes oss sålunda, att vare sig den ovissa utsikten för staten att bli befriad från kravet på ersättning till Sverges kvarnintressenter, eller importen av vete kunde utgöra tillräckliga skäl att under för handen varande omständigheter medgiva export av råg.

Det skäl, som i övrigt anförts för bifall till ifrågavarande export, nämligen svårigheten att på ett tillfredsställande sätt lagra hela den inbärgade skörden, får icke enligt vår mening vara avgörande, då det är fråga om att trygga landets behov av billig brödsäd.

Då det sålunda vid här ifrågavarande tidpunkt icke var möjligt att erhålla fullt tillförlitliga uppgifter angående årets skörd, och då det måste anses som ett utomordentligt viktigt statsintresse, att landets behov av brödsäd tillgodoses, ha vi, då dessutom inga bärande skäl i övrigt för exportens beviljande kunnat förebringas, ansett, att anledning till anmärkning mot ifrågavarande beslut icke förefunnits.

2) av herr *Clason*, som väl i nästa punkt men icke i denna biträtt utskottets beslut, enär han ansett, att ehuru övervägande skäl redan i mitten av september talade för rågeexport, dock vid nämnda tidpunkt *någon* tvekan om dess lämplighet ännu kunde vara förklarlig.

VII.

Mot punkten 7:o i utskottets memorial:

av herrar *Larsson* i Västerås, *Strömberg*, *Ljunggren*, *Thulin*, *Sandegård*, *Sävström*, *Hansson* i Sölvesborg och *Karlsson* i Vadstena, som anförde:

Av enahanda skäl, som vi anförde i vår reservation vid punkt 6:o och då det även vid tiden för ifrågavarande besluts fattande icke torde ha varit möjligt att erhålla fullt säkra uppgifter rörande skörderesultatet, ha vi ansett, att någon anledning till anmälan mot föredragande departementschefen icke förelegat.

VIII.

(Protokoll över justitiedepartementsärenden 9 augusti 1920 nr 3.)

1) av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herrar *Johansson* i Kälkebo, *Stendahl*, *P. S. Hedlund* i Östersund och *Persson* i Fritorp anförde:

Till Kungl. Maj:t ingåvo *Z. Höglund*, *F. Ström* och *O. W. Lövgren*, de förra för Socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsutskott, den sistnämnde för socialdemokratiska vänstergruppen i riksdagen, den 15 juni en odaterad och utan anteckning om ingivning till justitiedepartementet försedd handling, anmäld för Kungl. Maj:t den 9 augusti och sedermera även överlämnad till departementets lagavdelning, vilken handling innehöll en principiell framställning om vidtagande av åtgärder inom nuvarande lagstiftnings ram för bringande till användning av rätten att utfärda allmän amnesti, särskilt med hänsyn till det fängelsestraff, som ådömts redaktör *Otto Grimlund* för utgiven brottslig skrift i anledning av finländske riksföreståndaren general *Mannerheims* besök i Sverige, och *Grimlunds* obenägenhet att söka nåd, då »själva termen 'nåd' skorrar illa i de flestas öron». I anslutning härtill inkom 8 juli till justitiedepartementet en, följande dag till justitierevisionsexpeditionen överlämnad men i slutet av juli av justitiedepartementets chef återtagen, till Konungen ställd ansökan om amnesti för *Grimlund*, ingiven av de båda förstnämnda

undertecknarna av nyss angivna framställning och åtföljd av en förklaring från Grimlund, att han ej hade »något emot att bliva tilldelad amnesti». Något senare, den 2 augusti, inkom från en av Stockholms Vänsterkommun utsedd kommitté (A. Bång m. fl.) en ansökan om amnesti även för de löpsedelspridare, som dömts för spridning av uppropet med smädliga yttranden om general Mannerheim vid sagda besök i Sverige 12 februari 1919. Beträffande sistnämnda löpsedelspridare hade från Stockholms lokala samorganisation genom Em. Jansson redan 27 juli till justitierevisionsexpeditionen ingivits en ansökan om nåd, vilken ansökan anmäldes inför Kungl. Maj:t 9 augusti i samband med amnestifrågan.

Justitiekanslerns yttrande i saken infordrades den 2 augusti och avgavs den 9 — samma dag ärendet behandlades och avgjordes i konselj, varvid av statsrådets ledamöter närvaro, jämte föredraganden statsrådet Åkerman, statsministern Branting, utrikesministern frih. Palmstierna samt statsråden Nothin, Eriksson, Svensson, Hanson och Linder. I justitiekanslerns yttrande framhölls, att skillnaden mellan nåd och amnesti huvudsakligen vore att söka i olikheten i de för den benådande myndigheten bestämmande motiven, vilka vid nåd vore hänsynen till brottslingens »personliga egenskaper, de omständigheter, under vilka han begått brottet eller liknande förhållanden», men vid amnesti »politiska synpunkter, statsklokhetskäl»; justitiekanslern ansåg därför att regeringsformen § 26 icke behövde vid amnesti iakttagas.

Föredraganden anslöt sig till justitiekanslerns mening och hemställde om amnestis beviljande för de personer, som blivit dömda till straff för förnärmelse mot främmande stats regent, sedan han uttalat, dels att »meddelandet om, att svenske män sålunda förgått sig, må med ledsnad antecknas», dels att »ett utkrävande av straff i förevarande fall tilläventyrs kunde ytterligare skärpa den under nuvarande oroliga tider rådande beklagliga motsättningen mellan skilda befolkningslagars politiska åskådning», och att »för främjande av samhällsfriden Kungl. Maj:t måtte efterskänka allt straff för dem, som för ovan nämnda brott blivit sakfälda». Kungl. Maj:t biföll vad föredraganden hemställt och statsrådet tillstyrkt, samt beslöt utfärdande av kungörelse härom.

Någon amnesti har ej sedan 1834 (Svensk författningssamling nr 31) utfärdats förrän genom detta beslut. Fråga härom var visserligen före 1916, då högsta domstolens yttrande i saken infordrades, varvid skilda meningar yppades såväl om amnestiens möjlighet som om tillämpligheten av regeringsformen § 26, därest amnesti gäves. Redan den omständigheten, att amnestiinstitutet under så lång tid faktiskt varit ur bruk, hade bort göra statsrådet betänksamt att nu utan tungt vägande

skäl tillgripa detsamma. Men härtill kommer, att i förevarande fall Grimlund, såsom vid nåd, avgivit förklaring om villighet att mottaga amnesti, vilket enligt justitiekanslerns mening borde vara vid amnesti uteslutet, och att för de övriga även vanlig nåd var begärd; någon annan anledning att under sådana förhållanden icke begagna det vanliga benådningsförfarandet förefanns uppenbarligen ej än möjligen den, att högsta domstolen kunde befaras ej komma att tillstyrka nåd, i vilket fall amnestivägens anlitande utan högsta domstolens hörande betyder ett avsiktligt kringgående av lagens benådningsförfarande, vilket så mycket mindre kan försvaras, *som det här gällde brott mot främmande stats regent* och det alltså förelåg mer än vanligt tvingande skäl att icke översläta de begångna brotten, även om föredraganden för sin del ansåg sig kunna bagatellisera dem med den egendomliga karakteristiken, »att svenska män sålunda förgått sig».

Vilken mening man än må ha om amnestiinstitutets användbarhet i allmänhet, synes det vara tydligt, att i detta fall dess tillämpande ej bort tillstyrkas. Vi hava därför ansett anmärkning böra göras såväl mot föredraganden för den bristfälliga beredning han ägnat ärendet, då han lämnat å sido benådningsvägen utan att ens framlägga några skäl för detta förfarande, vilket icke kan tillräckligt förklaras eller försvaras genom den vaga hänvisningen till »nuvarande oroliga tider» och »motsättningen mellan skilda befolkningslagars politiska åskådning», liksom ock mot de ovan uppräknade, vid ärendets avgörande närvarande statsråden, vilka tillstyrkt amnestien.

2) av herr af *Ekenstam*.

Som efter min uppfattning någon rätt att utfärda amnesti icke enligt regeringsformen tillkommer Kungl. Maj:t och föredraganden genom att tillstyrka Kungl. Maj:t att tillämpa en sådan nådeform kringgått de bestämmelser som § 26 i regeringsformen föreskriver för tillämpning av nåd enligt svensk rätt, finner jag föredraganden statsrådet Åkerman i detta avseende icke hava med nit och skicklighet utövat sitt förtroendeämbete.

3) av herr *Clason*, som ansett, att någon Konungens rätt att giva amnesti i andra former än dem, som § 26 R. F. föreskriver för meddelande av nåd, icke förefinnes enligt svensk rätt, och att förty föredraganden i detta ärende, statsrådet Åkerman, förfarit oriktigt, då han underlåtit att tillstyrka Konungen att i ärendet inhämta högsta domstolens yttrande; vadan anmärkning enligt § 107 RF bort framställas.

IX.

(Prot. över justitiedepartementsärenden den 31 december 1920 nr 54.)

1) av herrar *von Geijer, Reuterskiöld och af Ekenstam*, som anförde:

Genom kungörelse den 31 december 1920 har Kungl. Maj:t förordnat, att ledamot av eller tjänsteman vid rådhusrätt eller magistrat, som hädanefter utnämnes eller övergår på ny lönestat, skall vara skyldig att i samband med en allmän omorganisation av underrätterna eller magistraterna övergå till annan jämställd eller högre tjänst vid underrätt eller till annan jämställd eller högre administrativ befattning i staden, allt i enlighet med vad vid sådan omorganisation kan bliva i lag stadgat; dock att tjänsteinnehavare ej skall vara pliktig att i anledning av övergång till ny tjänst vidkännas minskning i honom tillförsäkrade avlöningsförmåner, samt att vid förflyttning till annan ort ersättning för flyttningskostnaden skall utgå.

Kungörelsen föranleddes av en den 10 februari 1917 till justitiedepartementet inkommen skrivelse av den 7 februari samma år från processkommissionens ledare, f. d. justitierådet Hellner, som, efter anmodan av den 14 oktober 1912 från dåvarande chefen för justitiedepartementet Sandström, däri med hänsyn till en blivande processreform, vars grunddrag beträffande domstolsorganisationen skisserades, dels redogjorde för då redan gällande bestämmelser rörande domares möjliga skyldighet att övergå till nya domarämbeten, dels föreslog vissa ytterligare såsom erforderliga angivna bestämmelser, *dock under reservation i fråga om förenligheten av dessa med regeringsformen § 36*. Skrivelsen remitterades omedelbart till justitiekanslersämbetet, som avgav utlåtande den 21 mars 1917 och däri upptog till granskning frågan om regeringsformen § 36, vars föreskrift om inamovibilitet »enligt ordalagen» förklarades vara *ovillkorlig*, vadan de föreslagna bestämmelserna, »därest grundlagen tolkas noga efter ordalagen» *måste anses »stridande mot nämnda grundlagsrum»*; tillika erinrades, att riksdagen 1893 godkänt ett uttalande av konstitutionsutskottet, att ett då ifrågasatt men avslaget tillägg till § 36: »allt dock med den inskränkning, som vid avlöningsstaternas fastställande kan vara bestämd», *helt och hållet* skulle upphäva principen om inamovibilitet. Detta oaktat fann justitiekanslern, att syftet med § 36, nämligen dels tryggandet av domares samt ämbets- och tjänstemäns självständighet

gent emot regeringsmakten, dels tryggheten av en god rekrytering för den ekonomiskt ofta mindre lönande statstjänsten, sannolikt icke skulle genom de ifrågasatta bestämmelserna äventyras och att därför, om man såge mera till syftet än till ordalagen, förslagen icke torde kunna anses stå i strid med § 36.

Sedermera överlämnades ärendet den 26 mars 1919 till finansdepartementet, varifrån det den 1 april 1919 remitterades till löneregleringskommittén, som i sitt den 5 juni 1919 avgivna utlåtande, med hänvisning till dels en av F. S. Linroth på uppdrag verkställd historisk utredning, dels en remissakten bifogad promemoria av den 10 maj 1918, varav inhämtades, bland annat, att i alla av Kungl. Maj:t efter den 8 juni 1917 fastställda lönestater för rådhusrätt och magistrat intagits bestämmelser liknande de föreslagna om skyldighet för ledamot eller tjänsteman att övergå till annan befattning, förklarade sig anse något yttrande från kommittén rörande städernas underdomstolar ej vara påkallat, men beträffande häradshövdingar samt tjänsteinnehavare vid hovrätter och nedre justitierevisionen uttalade, att kommittén icke fann regeringsformen § 36 »böra anses utgöra hinder att i behörig ordning bestämma villkor och förbehåll av ett eller annat slag att lända till efterrättelse för vederbörande befattningshavare, vare sig befattningarna tillsättas medels fullmakt eller eljest». Kommittén förordade därefter de föreslagna bestämmelserna, men tillade, att, »*därest riksdagen anses böra höras, innan slutligt avgörande fattas angående meddelande av sådana förbehåll, ledigblivande tjänster synas böra tillsättas allenast medels förordnande, tills riksdagen hunnit tillkännagiva sin mening i frågan*».

Beträffande den av löneregleringskommittéen åberopade P. M., som uteslutande har historiskt intresse såsom ett sammanfattande summariskt referat av riksdagsförhandlingar rörande frågor av liknande art, och som utmynnar i påståendet, att »vare med det mera teoretiska spørsmålet om stadgandets tolkning huru som helst, torde emellertid — — — § 36 regeringsformen sedan åtskilliga årtionden hava *faktiskt tillämpats* så, att dylika villkor m. m. ansetts författningssenligt kunna utfärdas, utfärdats och efterlevts», måste erinras att en verkligt rättsbildande praxis i dessa stycken icke kan uppstå, innan domstolarna i eventuella tvister rörande de uppställda villkorens giltighet konstant erkänt denna, men att någon sådan stadgad praxis icke finnes; tvärtom hava domstolarna i olika andra fall icke respekterat bestämmelser, som konung och riksdag givit, om enskild rätt därigenom ansetts kränkt. Därför är i själva verket alltjämt frågan om dylika villkors förenlighet med regeringsformen § 36 svävande.

Ej heller justitiekanslerns yttrande ger svar på frågan, då det-

samma såsom löneregleringskommittén anmärkt, icke synes »hävda någon bestämd mening i frågan» och då dessutom den hänvisning till syftet med § 36 som däri göres, är förfelad. Syftet med § 36 är icke att säkerställa någon subjektiv känsla hos vederbörande befattningshavare av självständighet och oberoende, utan att bibehålla åt riket en på varje ort fast och i allo inamovibel ämbetsmannakår *för handhavande av statens maktutövning*: därav följer dels, att § 36 *icke är tillämplig* å de 1809 alldeles okända *affärsdrivande verkens personal*, dels är *ovillkorligt gällande för alla statens maktorgan*, och icke kan av något lönereglerings- eller annat beslut till sina verkningar rubbas utan utgör alltfört ett för domstolarna vid tvist mellan befattningshavare och staten bindande lagbud.

Under sådana förhållanden måste det anses både oriktigt och olämpligt att fortgå på den väg, varå för närvarande både riksdagen och Kungl. Maj:t slagit in, men alldeles särskilt bör erinras, att Kungl. Maj:t icke på egen hand bort utfärda bestämmelser av den art kungl. kungörelsen 31 dec. 1920 innehåller. Härtill kommer, att denna kungörelse ingriper i stadskommunernas rätt utan samtycke av deras kommunalrepresentationer och att ett sådant förfarande därför icke bort av vederbörande föredragande tillstyrkas.

Med stöd av det anförda hava vi ansett utskottet böra framställa anmärkning enligt regeringsformens § 107 mot statsrådet B. Ekeberg.

2) av herr *Clason*, som i huvudsak instämt med herrar von *Geijer*, *Reuterskiöld* och af *Ekenstam*.

X.

(Prot. över lantförsvarsärenden den 20 febr. 1920 nr 28.)

av herr *Reuterskiöld*, som yttrat:

Enligt statsrådsprotokollet över lantförsvarsärenden den 20 febr. 1920 har Kungl. Maj:t på statsrådets hemställan medgivit viss utbetalning av statsmedel för hävande av s. k. blockad av ett statens byggnadsföretag i Östersund.

Av handlingarna framgår, att arméförvaltningens fortifikationsdepartement, som 16 april 1918 slutit entreprenadkontrakt med J. E. Fryklund ang. uppförande av ett havremagasin vid förplägnadsanstalten i Östersund, sedermera 1 okt. 1919 förklarar kontraktet, i följd av Fryklunds underlåtenhet att fullgöra sina förbindelser, brutet, varefter bygg-

nadsarbetet utförts under omedelbar ledning av arbetschefen för arméns kaserubyggnader i samma stad. Arbetschefen, som i början av 1920 synes hava blivit underrättad därom, att vissa arbetarorganisationer förklarat ifrågavarande byggnadsarbete i blockad på den grund, att entreprenören Fryklund häftade för obetalda arbetslöner, satte sig 2 febr. i skriftlig förbindelse med dessa och framhöll, att blockad ägt rum redan hösten 1918 men då genom »kraftigt ingripande» från arbetschefens sida blivit hävd, att vid entreprenadkontraktets upphävande 1 okt. 1919 ännu intet meddelande ingått om den förnyade blockaden, att efter förbindelsernas brytande med Fryklund staten saknade varje möjlighet att tvinga denne till uppgörelse, att det halvfärdiga arbetets fortsättande skulle ske genom statens byggnadsarbetare, vilka sedan flera år varit fast anställda och icke vore organiserade. I sitt svar den 5 febr. framhöll organisationerna, att de ansågo ett i tidningarna Socialdemokraten och Politiken infört meddelande om blockaden innebära en offentlig delgivning, att blockaden kvarstode, vem som än sökte fullfölja arbetet, att Fryklunds skiljande från entreprenaden utan beaktande av arbetarnas fordran befriat hans borgensmän, att Fryklunds skuld utgjorde 2,844: 07 jämte 10 % ränta från 15 aug. 1918, samt att blockaden skulle hävas så snart detta belopp betalats.

I anledning härav ingick arméförvaltningens fortifikationsdepartement den 14 febr. 1920 till Konungen med en skrivelse, vari förhållandet relaterades och tillika upplystes, att allenast 531: 40 utgjorde resterande betalning för arbete vid havremagasinet, och återstoden 2,312: 67 avsågo löner vid arbete för trängkåren i Sala, varom kontrakt med Fryklund slutits 3 sept. 1917, att som stöd för anspråket på 10 % ränta åberopats gällande kollektivavtal, att vid betalning av beloppet i fråga arbetarna vore villiga överlåta sina rättigheter mot Fryklund på kronan, att det vore nödvändigt fortsätta arbetet, samt att »detta ej lär kunna åstadkommas annorledes än genom bifall till arbetarnas krav, även om dessa gent emot kronan sakna rättslig grund». Fortifikationsdepartementet hemställde därför om rätt att på de angivna villkoren få verkställa den fordrade utbetalningen. På statsrådets tillstyrkan bifölls detta av Kungl. Maj:t.

Med avseende härå bör först anmärkas, att av handlingarna icke framgår, huruvida Fryklund försatts i konkurs och arbetarna därvid bevakat sina med förmånsrätt utrustade fordringar, för att även sedermera fullfölja bevakningen eller vilket värde eljest skäligen deras fordringsrätts överlåtande kunde äga. Men därjämte måste erinras, dels att kronan över huvud icke ägde någon som helst rätt eller plikt enligt det vid

tiden för kontraktets ingående med Fryklund gällande upphandlingsreglementet, som ensamt härför är normerande oberoende av alla kollektivavtal, att kontrollera förhållandet mellan Fryklund och arbetarna, dels att i det kort förut givna nya upphandlingsreglementet av 16 jan. 1920 § 61 mom. 3 en bestämmelse införts, som väl medger att vid entreprenadbelopps utbetalning till entreprenör intjänta, men obetalda arbetslöner må kunna av staten innehållas för direkt utbetalning, men varken på något sätt ger stöd åt anspråk på räntebetalning vare sig efter 10 % eller efter annan grund, ej heller avser utbetalning av andra medel än dem, vartill entreprenör har kontraktsevenlig rätt. Uppenbarligen saknas sålunda, såsom även fortifikationsdepartementet framhållit, varje rättsgrund för anspråket mot staten.

Vid avgörandet av frågan, om fortifikationsdepartementets hemställan borde bifallas eller ej, måste alltså vägas mot varandra å ena sidan intresset att få havremagasinet färdigt, å den andra statens intresse att icke inför en enskild makt i samhället nödgas kapitulera emot både rätt och billighet. Huru gärna än må medgivas, att i tvister mellan arbetare och enskilda arbetsgivare blockad och övriga här berörda åtgärder mången gång kanske utgöra nödvändiga maktmedel, *kan detta icke få utsträckas gent emot staten och det allmänna intresset*. Staten måste äga kraft och vilja nog att avvisa alla tvångsanspråk mot sig själv, och det borde därför hava påvisats, att fullbordande av havremagasinet utgjorde en oavvislig nödvändighet av den styrka, att intresset härav utan tvekan övervägde statens ovillkorliga intresse att icke av enskilda tvingas. Av protokollet framgår, varken att föredraganden beaktat dessa synpunkter eller att någon utredning gjorts rörande sagda nödvändighet, utan föredraganden har nöjt sig med departementets förklaring, att fullföljande vore nödvändigt, oaktat däri icke sagts, att fullföljandet just då och omedelbart vore nödvändigt och icke kunde någon tid anstå. För min del har jag ansett, att föredraganden vid detta rådslag, med hänsyn till beslutets framtida verkningar och medgivandet om statens vanmakt gent emot enskildas ej lagligen grundade anspråk, icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, och att för den skull utskottet bort mot statsrådet E. A. Nilson framställa anmärkning enligt R. F. § 107.

XI.

(Prot. nr 1 över civilärenden 5 mars nr 4.)

av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herr *Stendahl* anförde:

Sedan i anledning av den s. k. »Svensk Import»-affären två ledamöter av Konungens statsråd lämnat rådsbordet, väntades allmänt, att ordföranden i den komprometterade bolagsstyrelsen även skulle komma att från sin innehavande landshövdingpost, vilken är ett förtroendeämbete i högsta grad, avgå. Någon åtgärd omedelbart från Kungl. Maj:ts sida blev dock ej möjlig, i följd av inträffat svårt sjukdomsfall, som framtvang tjänstledighet för landshövding Hagen, vilken ledighet med stöd av läkarbetyg förlängdes 16 jan. 1920 på två månader. Vid remissdebatten samma år förklarade, i sitt svar på en till statsministern ställd uppmaning, d. v. chefen för civildepartementet att han ännu icke vunnit full klarhet i fråga om denna affär och den därigenom komprometterade förtroendemannens ställning, men att, när tiden kom för ett avgörande, han hoppades få tillämpa ordet »dömen icke, så varden I icke dömda» även när det gällde statens angelägenheter.

Det tillfälle att för Kungl. Maj:t framlägga saken, vartill annan anledning ej tarvades, än den i remissdebatten offentligen framställda uppmaningen, detta tillfälle, som även i departementschefens svar i samma debatt, om än i många omskrivningar, antyddes skola komma, det förelåg den 5 mars 1920. Av infordrade handlingar, vilka allenast utgöras av ett telegram och två ansökningar från landshövding Hagen, framgår, att landshövdingen den 1 mars »på förekommen anledning» — vilken är ej upplyst — och enär hälsotillståndet detta medgav, begärde »befallning för mig att omedelbart återinträda i ämbetsutövning», att härpå tydligen icke något skriftligt svar från adressaten (civilministern) avgått, att den 4 mars till civildepartementet inkom en skriftlig anmälan, att landshövdingen vore »oförhindrad att omedelbart återinträda i tjänsten», oaktat tjänstledighetstiden ännu ej utgått, samt att denna anmälan föredrogs i statsrådet den 5 mars, varvid statsrådet hemställde, att Kungl. Maj:t måtte förklara hinder ej möta för landshövdingen att återinträda i tjänst, vilket bifölls: varje som helst motivering härför saknas i protokollet och handlingarna, men att ärendet ansetts vara av en viss vikt och icke en vanlig expeditionssak framgår bl. a. av en anteckning av departementschefen, att samtliga statsråd borde vara närvarande, tydligtvis i beredningen.

Officiellt kan säkerhet vinnas för att Kungl. Maj:t erhåller kännedom om förhållanden, varom Kungl. Maj:t ej bör sväva i okunnighet eller ovisshet, endast genom en anmälan från föredraganden, som är grundlagsenligt skyldig att fullständigt bereda de ärenden, som skola avgöras. Det synes vara uppenbart, att vid beredningen av detta ärende frågan, huruvida ej genom »Svensk Import»-affären hinder bort möta för ett återinträde, och i varje fall för ett återinträde innan tjänstledigheten upphört, vilken beviljats utan rätt att dessförinnan, om så visade sig lämpligt, återinträda i tjänst, hade bort för Kungl. Maj:t framläggas, då det måste anses ytterst tvivelaktigt, huruvida Kungl. Maj:t, därest saken verkligen officiellt framlagts utan att upplysningar kunnat lämnas, som ställt den i en annan dager än den nu har, kunnat och skolat förklara »hinder ej möta» för återinträde. Även om sådana upplysningar i beredningen lämnats, hade de, sådan saken då förelåg, qvillkorligen bort i protokollet inför Konungen meddelas; det må vara att så icke i vanliga fall sker, när resultatet blir lika med ingen åtgärd, men här gällde det i grunden en positiv åtgärd — undanröjandet av ett tjänstledighetshinder, som, om det stått kvar, måhända icke kunnat av den kort därefter tillträdande nya regeringen lika lätt åsidosättas som nu skedde. Och även om, formellt sett, sjukdomen var tjänstledighetsgrund, torde det ej kunna förnekas, att bakom densamma också fanns en annan, som, där ej sjukdomen kommit emellan, måst framtvinga ledigheten i en eller annan form. Man kan därför icke med något fog påstå, att anledning saknades 5 mars att för Kungl. Maj:t framlägga frågan i hela dess vidd. Tvärtom visar förfarandet en försumlighet och brist på oväld, nit och skicklighet hos föredraganden, som här tegat, när han bort tala. Vår grundlag avser just, att statsråden och i första hand föredragandena skola för Kungl. Maj:t framlägga allt, som i ett visst mål är relevant. I detta mål, som avsåg tjänstledig landshövdingens återinträde i tjänst, medan ännu frågan om hans del i »Svensk Import»-skandalen var åtminstone officiellt öppen, måste det betecknas som ett allvarligt fel hos föredraganden, att han icke givit Kungl. Maj:t alla de upplysningar, som rätteligen bort vara lämnade för att förklaringen, det »hinder ej mötte» för återinträdet i tjänst, skolat kunna tillstyrkas — och detta desto mer, som oseden att ämbetsmän i förtroendeställning mot högt arvode ställa sina namn till enskilda företags förfogande såsom ordförande i styrelser eller dylikt, utan att vilja eller kunna fullt bedöma dessa företags beskaffenhet eller deras skötsel, här fått ett mer än vanligt uppseendeväckande uttryck.

Jag har därför ansett, att utskottet bort mot d. v. departementschefen, statsrådet Holmquist göra anmärkning jämlikt R. F. § 107.

XII.

(Prot. över civilärenden 7 maj 1920 nr 10.)

av herr *Magnusson* i Tumhult, som med instämmande av herrar *Clason*, *Johansson* i Kälkebo, *Reuterskiöld*, *P. G. Hedlund* i Östersund, *Starbäck* och *Gustafsson* i Kasenberg, anförde:

Enligt protokollet över civilärenden den 7 maj 1920 har föredraganden, med instämmande av alla närvarande statsrådsledamöter, hemställt, att stående fribiljetter å statens järnvägar för helt år skulle tilldelas samtliga statsråd och ej, såsom tidigare gällt, blott vederbörande departementschef, under vilken järnvägarna lyda, samt statsministern. Några handlingar i ärendet finnas icke, och något yttrande från järnvägsstyrelsen eller något annat verk synes ej vara infordrat. Ej heller har föredraganden erinrat, att statsråden naturligtvis lika med andra kunna vid resor i tjänsten erhålla reseersättning enligt resereglementet, eller att under samma år järnvägsstyrelsen redan hemställt om indragning av åtskilliga fribiljettsrättigheter, som förut funnits, exempelvis enligt protokoll över civilärenden den 30 januari 1920, då sagda rätt indrogs för ett flertal post-, telegraf- och tulltjänstemän. Anmärkningsvärt är ock, att beslutet påskyndades utan hänsyn till den ej oväsentliga förhöjning av statsrådslönerna, varom förslag var väckt och beslut kunde förväntas inom närmaste tid — beslutet kom till stånd en månad senare (jfr riksdagens skrivelse nr 409) — och att över huvud varje motivering saknas. I och för sig lär denna rättighet knappast kunna anses motiverad, och någon särskild anledning att på detta sätt bereda statsråden en personlig ekonomisk förmån har icke uppvisats. Jag har därför ansett, att utskottet bort göra anmärkning enligt regeringsformen § 107 mot föredragande departementschefen, statsrådet Svensson.

XIII.

(Prot. över civilärenden 14 maj nr 75 och 28 maj 1920 nr 38 samt över kommunikationsärenden 16 juli, nr 34, 35, den 23 juli nr 9—11, den 6 aug. nr 7, den 14 aug. nr 8, den 1 okt. nr 2, 3, den 10 dec. nr 3—5, den 17 dec. nr 3 och den 31 dec. 1920 nr 21, 31, 86.)

av herr *Reuterskiöld*, som yttrat:

När riksdagen för sin del beslöt inrättandet av ett särskilt kommunikationsdepartement, låg bakom beslutet en, av den allmänna folk-

meningen starkt stödd, önskan att över våra kommunikationsverk, som ansetts alldeles för självrådiga och tekniskt ensidiga, erhålla en ledande kraft vid konungens rådsbord med speciell uppgift att svara för en bättre och riktigare kommunikationspolitik än den, som hittills förts och som man ej oväsentligen torde få härleda ur bristen på en överordnad, ledande vilja, som beaktat alla och ej blott tekniska intressen. Erfarenheterna från kommunikationsdepartementets första år 1920 äro emellertid, enligt statsrådsprotokollens vittnesbörd enbart nedslående, i det att man i dessa protokoll sällan eller aldrig finner hos departementschefen en dylik vilja, utan framstår han genomgående allenast som ett viljelöst verkställighetsorgan för de olika kommunikationsverkstyrelsernas önskningsar och beslut.

Den 31 dec. 1920 anmäldes för Kungl. Maj:t generalpoststyrelsens den 23 dec. inkomna skrivelse av 22 s. m., vari hemställdes om fastställande av vissa höjda *portoavgifter* för postförsändelser till utlandet. Av handlingarna inhämtas, att enligt den nya internationella postkonventionen varje land ägde rätt att inom vissa gränser, efter överenskommelse med den schweiziska postförvaltningen, bestämma de belopp i landets mynt, varmed de i konventionerna i franskt mynt fastställda avgifterna skulle i den internationella postutväxlingen uppbäras för försändelser från vederbörande land, att de svenska, danska och norska delegationerna enats om en dylik evalvering i skandinaviskt mynt på visst sätt, att denna evalvering med hänsyn till förhållandet mellan svensk och utländsk valuta, betydde en synnerligt stark stegring för korrespondenter från Sverige, samt att generalpoststyrelsen såsom det heter ansåg »önskvärt, att de nya internationella avgifterna av nu ifrågasvarande slag — *vilka oavkortade tillfalla avgångslandet* — komma till användning snarast möjligt» och helst redan 1 februari 1921, att härför erfordrades Kungl. Maj:ts beslut så tidigt, att »överenskommelse mellan svenska och schweiziska postförvaltningarna hinner — eventuellt telegrafiskt — träffas» före ikraftträdandet. Föredraganden har, utan att, så vitt av handlingarna synes, ens ifrågasätta, huruvida den höjning, som föreslagits, i svenskt mynt verkligen var ur svensk synpunkt skälig, tillstyrkt bifall. Att höjningen för postverkets del var önskvärd, må vara möjligt, men Kungl. Maj:t har i minst lika mån att, då fråga är om en sådan allmän inrättning med monopolställning som postverket, också beakta den allmänhets intressen, för vars skull statens postverk är till. Den kommunikationspolitik som utmynnar i oavbrutet höjda avgifter eller oavbrutet sjunkande frekvens av verket för att få debet och kredit att gå ihop, är icke sund, och om postverket icke självt vill taga itu med ändring av denna politik, är det kommunikationsdepartementets

uppgift att ingripa. I här föreliggande fall kan icke med fog påstås, att höjningen t. ex. från 25 till 50 centimes bort ha till följd en höjning av 20 öre till 40, eller höjningen av 5 till 10 centimes ha till följd en höjning av 5 öre till 10. Icke heller de skandinaviska postförvaltningsarnas inbördes avtal hade bort hindra en förnyad utredning och ett försök från svensk sida att på annat sätt verkställa evalveringen.

Beträffande *telefonväsendet* är det sedan länge bl. a. fördelningen av rikets olika orter på taxeområden efter principer, som knappast tagit hänsyn till allmänhetens berättigade intressen, utan blott till telefonverkets tekniska och vinstintressen, liksom bestämmelserna i telefonreglementets § 10 och deras ofta absurda tillämpning, som framkallat en allmän önskan om ändring genom Kungl. Maj:t och en efter riktigare principer lagd telefonpolitik; frågan härom har ock varit uppe inom riksdagen. — Den 17 december 1920 anmälades för Kungl. Maj:t två ärenden rörande begärd ändring av viss ords hänförelse till visst taxeområde. I det ena av dessa, där ansökningen av telegrafstyrelsen tillstyrktes och av Kungl. Maj:t bifölls, uttalade sig styrelsen också rent principiellt och framhöll, att växelstationer i gränstrakterna mellan två taxeområden vid indelningen under 1915 ofta hänförts till taxeområden i strid mot vederbörande abonnenters önskningsar men med hänsyn till ledningsnätets d. v. gestaltning, och att, i den mån nätet utvecklades, större beaktande kunde skänkas även abonnenternas önskningsar, och att därför, så snart »det för telegrafverket är utan betydelse till vilketdera av de två ifrågakomna taxeområdena stationen hör», ändringsansökningar borde kunna bifallas, i följd varav styrelsen hemställde om sådan förenkling av dylika frågors handläggning, att avgörandet lades i telegrafstyrelsens hand, så vida »Kungl. Maj:t i princip godkänner telegrafstyrelsens här uttalade uppfattning». Kungl. Maj:ts bifall till denna framställning betydde alltså ett godkännande av telegrafstyrelsens telefonpolitiksprinciper beträffande gränsorter mellan två taxeområden, men då i dessa allmänhetens intresse framträder såsom beaktansvärt endast när det samma är för telegrafstyrelsen alldeles likgiltigt, måste det anses anmärkningsvärt, att Kungl. Maj:ts rådgivare utan vidare godtagit dessa principer i stället för att erinra styrelsen därom, att en dylik ensidighet icke är riktig och aldrig kunde av Kungl. Maj:t godkännas. I det andra ärendet samma dag, som avsåg en framställning från Nynäshamn om överförande till Stockholms taxeområde, hade Nynäshamns kommunalfullmäktige den 6 februari 1919 vänt sig till telegrafstyrelsen, som 8 april 1919 hänvisat till Kungl. Maj:t under samtidigt uttalande, att ett bifall vore »stridande mot de ledande principer, som allmänt följts vid taxeområdesindelningen

genomförande». Styrelsen avstyrkte ock sedermera 29 september 1920 den av fullmäktige genom beslut 8 maj 1920 hos Kungl. Maj:t trots detta fullföljda ansökningen, vilken den 5 juni remitterats till styrelsen, vilken dröjde med sitt utlåtande, tills Kungl. Maj:t den 25 september — fyra dagar före utlåtandets datum — utfärdat ny förteckning över taxestationer och deras fördelning på taxeområden, varvid Nynäshamn med kringliggande bygd bildade eget taxeområde. Att föredraganden, som endast instämde med styrelsen och som dröjde med anmälan av ärendet till 17 december, haft bestämd anledning ingå i egen prövning av detsamma, synes uppenbart. Liknande utgång fick en, till synes väl motiverad framställning från ett flertal abonnenter vid Mölnbo växelstation, vilka önskade hänföras till samma område som Jerna och Södertälje, men efter telegrafstyrelsens mening av ekonomiska skäl borde höra till Gnesta, dit de såsom rikstelefonabonnenter alltid hört. Denna framställning, som inkom 9 november och remitterades dagen därpå, föredrogs jämte styrelsens den 17 november avgivna och 11 december inkomna yttrande i konselj den 31 december, då den avslogs; fallet är ett typfall för konflikter mellan allmänhetens och styrelsens intressen, då dels grunden till avstyrkandet tydligen varit den, att samtal till Södertälje skulle kosta 40 öre och till Stockholm 60 öre per period, om ingen ändring skedde, men eljes bliva till dessa orter avgiftsfria, dels grunden till framställningen varit den, att de flesta samtalen obestridd gällde just nämnda orter.

Slutligen föreligger beträffande *järnvägarna* ett flertal ärenden, vilkas handläggning visar alldeles samma viljelösa anslutning till järnvägsstyrelsens önsknings och beslut.

Järnvägsstyrelsen hemställde i skrivelse av 8 maj 1920, vilken av chefen för civildepartementet föredrogs den 28 i samma månad, om viss ändring ifråga om reglerna för s. k. *partibiljetters* utställande. Förslaget väckte från allmänhetens sida så stark opposition, att styrelsen genom särskild P. M. av 22 maj själv meddelade, att den »icke har något väsentligt att erinra mot» viss modifikation av sitt sagda förslag, men samtidigt för sådant fall yrkade även viss annan ändring i skärpande riktning. Styrelsen ansåg partibiljetternas ändamål vara att bereda lindring i avgifter för ensamma personer eller personer i samma familj vid tämligen täta resor mellan närbelägna platser, men förmenade, att missbruk uppstått genom partibiljetters inköp av affärer, korporationer m. fl., under det att allmänheten ansett sistnämnda förhållande alldeles naturligt och riktigt. Betraktas saken rent objektivt, lär ej kunna förnekas, att partibiljetternas verkliga grund dels är behovet av billigare resor i närtrafik, dels den ej ovanliga regeln om större eller mindre rabatt vid köp på en

gång av större antal. Styrelsens felaktiga uppfattning godtogs emellertid av föredraganden. Förhållandet var analogt i det ärende, som 31 dec. avgjordes av Kungl. Maj:t och som avsåg tillfällig inskränkning i försäljningen av *månadsbiljetter*, vilka styrelsen i samma sin skrivelse 30 dec. 1920 förmålde sig årna föreslå på det sätt ändrade, att avgifterna höjdes å kortare och sänktes å längre avstånd: redan denna mot syftet med månadsbiljetter stridande avsikt hade bort hindra föredraganden tillstyrka bifall även till den provisoriska åtgärden.

Två, den 1 okt. 1920 inför t. f. regeringen, bestående av statsråden Branting, Olsson, Sandler och Nothin, föredragna ärenden avsågo framställningar om *ändrade tågförbindelser* mellan resp. Stockholm—Sundsvall och Stockholm—Göteborg, den förra ingiven av Sundsvalls stadsfullmäktige, den senare av enskild person; i båda fallen trädde frågan om sättet för undvikande av direkt driftsförlust i förgrunden och styrelsen avgav i detta avseende en principiell förklaring, som gällde båda ärendena och det torde därför få anses, att statsråden godtagit även denna, därmed åtagande sig ansvaret för järnvägsstyrelsens förfelade trafikpolitik. Härtill kommer att i det ena av dessa mål ett ifrågasatt hörande av järnvägsrådet av styrelsen avstyrktes, enär den förmenade, att till ärenden, som anginge rådet, icke hörde »frågor beträffande tågplanen», under det att i själva verket, såsom styrelsens principiella förklaring ger vid handen, det här var fråga om själva grunderna för tågindragningar, vilken fråga däremot måste anses ovillkorligen angå järnvägsrådet.

Mest anmärkningsvärda äro emellertid de talrika ärendena rörande begärda men avslagnå *fraktlindringar* till näringslivets upphjälpande och järnvägsstyrelsens här oföränderligt återkommande påstående, att fraktlindring icke kan väsentligt inverka på varupriset.

Den 14 maj 1920 föredrogs å civildepartementet en den 2 okt. 1919 till jordbruksdepartementet inkommen framställning från Konungens befallningshavande i Göteborgs och Bohus län ang. fraktlindring för fisktransporter, vilken framställning stöddes på ett särskilt kommittéyttrande i saken och av lantbruksstyrelsen den 9 okt. 1919 efter utredning förordats, varefter järnvägsstyrelsen, dit målet inkom 6 nov. 1919, efter hörande av Svenska järnvägsföreningen, vars yttrande avgavs 30 jan. 1920, i utlåtande av 6 april 1920 hemställde om ingen åtgärd, vilket ock blev Kungl. Maj:ts beslut.

Den 16 juli 1920 avgjordes av Kungl. Maj:t två ärenden rörande vissa fraktsatser. Det ena berodde av framställningar från Dynäs och Nyboholms A.-B. om bl. a. sådan ändring i taxan för transport av papper och av trämassa, att förhållandet mellan de provisoriska tilläggsav-

gifterna till fraktavgifterna för papper och för trämassa skulle bli det samma som förhållandet mellan ordinarie fraktsatserna för dessa varuslag. Järnvägsstyrelsen avstyrkte på anförda grunder och framhöll, att »någon sänkning av fraktavgifterna för papper» icke borde »under några omständigheter» förekomma vid dåvarande konjunkturen på pappersmarknaden, men styrelsen ansåg, att det gamla förhållandet mellan fraktavgifterna för papper och för trämassa kunde återställas genom höjning(!) av frakterna för trämassa, varom ock särskild hemställan gjordes i skrivelse av 1 juli 1920, vilken såsom särskilt ärende föredrogs och tillstyrktes 16 juli. I denna skrivelse framhölls, att frågan om en allmän taxehöjning under närmaste tid skulle vidare undersökas, men att utan avvaktande därav nyssnämnda höjning borde genast företagas med stöd av de goda konjunkturen för varuslaget i fråga. Jämfört härmed verkar styrelsens avstyrkande något underligt i ett par mål, som av t. f. regering, bestående av statsråden frih. Palmstierna, Thorsson, Eriksson och Åkerman, avgjordes 23 juli, då här som grund bl. a. anfördes, att ett bifall skulle »föregripa den granskning av taxekommitténs förslag till ny taxa», som pågick inom styrelsen: detta skäl åberopades i fråga om A.-B. Skånebryggeriernas framställningar om ändrad fraktdebitering dels för tomcy lindrar avsedda till transport av komprimerade gaser, vare sig de sändes tomma för att återgå fyllda eller skulle återgå tomma, dels för återgående tombuteljer, vilken senare fråga egentligen syntes vara en fråga om lämpligaste tolkning av viss bestämmelse i taxan. Föredraganden följde även nu styrelsen, trots goda skäl för motsatsen. I ett annat mål s. d. ang. fraktlindring för åkdon hade styrelsen först sökt giva en tolkning av viss taxebestämmelse, varigenom bifall skulle göras omöjligt, men därefter i själva saken medgivit, att en taxerevision vore behövlig, ehuru den ej borde ske oberoende av pågående granskning av taxekommitténs förslag; erinringar, som inkommo 31 juli, föredrogs 14 aug. utan att föranleda någon den t. f. regeringens, bestående av statsråden frih. Palmstierna, Nothin, Svensson och Åkerman, åtgärd. Taxenedsättningsmöjlighet medgavs av styrelsen likaledes i dess yttrande 22 juli 1920 över en ansökan av Fagersta Bruks A.-B. m. fl. ang. fraktdebitering av vissa maskinknivar och maskinhyveljärn, men förklarades också böra anstå, tills taxekommitténs såväl härom som om vissa andra ändringar i tarifferingen framlagda förslag hunnit slutgranskas, och avslogs 6 aug. av den då t. f. regeringen, bestående av statsråden frih. Palmstierna, Eriksson, Svensson och Åkerman.

Den 10 dec. 1920 föredrogs för Kungl. Maj:t tre framställningar om fraktändringar, den ena från Skånes handelskammare beträffande fraktstyekegods i allmänhet i syfte att minska frakten för s. k. dödvikt,

den andra av Svenska pappershandlareföreningen i samma syfte, den tredje från Svenska garveriidkareföreningen beträffande avfallsprodukten limläder, som endast kunde till utlandet försäljas men därvid droge en fraktkostnad av i medeltal 60 % av varans värde. I samtliga dessa fall åberopades bl. a., att även taxekommittén föreslagit nedsättning, men järnvägsstyrelsen fann, att även om den, såsom åtminstone i det sist nämnda fallet vore att förmoda, skulle tillstyrka ändring vid slutlig prövning av taxekommitténs förslag, någon omedelbar ändring ej kunde tillstyrkas. Det torde emellertid ej kunna förnekas, att, såsom även i handlingarna erinrats, under närvarande tider det kan vara betänkligt att avvakta den långt framskjutna tidpunkt, då taxekommitténs förslag blivit slutgranskat, och att lika väl som provisoriska höjningar, provisoriska nedsättningar borde kunna ske. Men styrelsen vill icke och departementschefen följer.

Jag har därför ansett utskottet böra mot de ansvariga departementscheferna, statsrådet Murray samt förutvarande statsrådet Svensson och t. f. departementschefen förutvarande statsrådet Thorsson göra anmärkning enl. Regeringsformen § 107.

XIV.

(Protokoll över socialärenden den 9 juli nr 43—51, 53, den 24 september nr 18, den 12 november nr 30—34, den 19 november nr 49—51, den 31 december nr 114—116.)

av herr *Reuterskiöld*, som yttrat:

I lagen den 30 maj 1919 om begränsning av tiden för idkande av handel m. m. medges i §§ 3, 5 att, »i den mån sådant påkallas av *särskilt förhållande* inom viss kommun», kommunen må i viss utsträckning bestämman tiden för öppethållande annorlunda än i lagen skett, dock att enligt § 4 i fråga om företag av samma slag olika bestämmelser ej må meddelas, »med mindre sådant kan ske *utan obehörigt gynnande* av vissa företag». Kontrollen häröver ligger hos Konungens befallningshavande, som enligt § 6 har att fastställa eller ogilla besluten. Det är då lätt förklarligt, att, med den något obestämda avfattning lagen fått, både talrika besvär och en växlande praxis icke kunnat undgås. Men desto större vikt ligger under sådana förhållanden därpå, att Kungl. Maj:t både följdriktigt och på ett praktiskt riktigt sätt tillämpar lagen. I detta hänseende visa emellertid de under året av Kungl. Maj:t avgjorda besvärsmålen betänkliga brister.

Sådana mål hava föredragits bland annat den 9 juli av statsrådet Eriksson, 24 september samt 1 och 12 nov. inför t. f. regering, och 19 november samt 31 december av statsrådet Elmquist. I flertalet av dessa har Konungens befallningshavande vägrat fastställelse, enär något särskilt förhållande inom kommunen icke ansetts styrkt — i åtskilliga fall har § 4 åberopats som grund för avslaget utan att häremot anmärkning lär kunna göras. Regeringsrätten, vars yttrande i allmänhet infordrats — undantagsvis förekommer dock, i ett fall den 19 november, att sådant yttrande till synes saknas — har i ungefär halva antalet fall icke varit enhällig, utan delat sig mellan två meningar. Sålunda hemställde majoriteten i 6 fall den 9 juli, att Kungl. Maj:t, enär, med avseende å vad i målet förekommit, fastställelse å det underställda beslutet icke borde på den av Konungens befallningshavande anförda grunden (att särskilt förhållande ej visats) förvägras, måtte återförvisa målet till Konungens befallningshavande för ny handläggning; minoriteten hemställde om ej ändring, men Kungl. Maj:t följde i alla dessa fall, jämlikt föredragandens hemställan, majoriteten inom regeringsrätten. Häremot torde varken sakligt eller formellt någon erinran kunna göras, och den tolkning av § 3, som därav blir en följd, synes i allo riktig.

Emellertid omkastades senare samma majoritet och minoritet i regeringsrätten, så att i ett den 24 september för Kungl. Maj:t föredraget mål regeringsrättens flesta ledamöter hemställt om ej ändring, under det att minoriteten på samma skäl som den tidigare majoriteten hemställt om återförvisning; den t. f. regeringen, som bestod av statsråden frih. Palmstierna, Olsson, Sandler och Nothin följde majoriteten och tillstyrkte sålunda ett beslut av Kungl. Maj:t i strid mot tidigare praxis: några särskilda omständigheter, som kunna försvara avvikelsen, synas icke, så vitt handlingarna utmärka, kunna påvisas, då även i tidigare fall det kommunala beslutet avsett ej blott medgivande åt vissa personer, utan ock såsom här generella regler om utsträckt tid för öppethållande. Skarpast är dock den avvikelse, som föredraganden tillstyrkte i ett par fall den 19 november, då ånyo regeringsrättens flertal på samma grund som förut hemställt om återförvisning, *men föredraganden följde minoritetens hemställan* om ej ändring. Att föredraganden även i ett annat mål samma dag (i vilket intet yttrande från regeringsrätten synes föreligga), hemställde om ej ändring, har i detta sammanhang mindre betydelse, då grunden härför var en annan, om än det visserligen kan ifrågasättas, huruvida den åberopade, även av Konungens befallningshavande uppgivna, grunden — butikspersonalens intressen enligt § 4 — bort anses styrkt. Det samma gäller om beslutet den 12 november av t. f. rege-

ringen, bestående av statsråden frih. De Geer, Ericsson, Bergquist och Ekeberg, då den följde regeringsrättsmajoritetens mening, att fastställelse ej borde ske i följd av § 4, under det att minoriteten hemställt om återförvisning, enär fastställelse ej bort på den av Konungens befallningshavande anförda grunden (att särskilt förhållande ej styrkts) förvägrats. Slutligen må antecknas, att i ett par fall, anmälda hos Kungl. Maj:t den 12 november och den 31 december, regeringsrätten enhälligt ansett särskilda förhållanden vara styrkta och Kungl. Maj:t på den grunden återförvisat målet till Konungens befallningshavande, att i ett par andra fall, anmälda hos Kungl. Maj:t den 9 juli och den 31 december, regeringsrätten likaledes enhälligt ansett särskilda förhållanden ej föreligga och Kungl. Maj:t på den grunden i ena fallet ej gjort ändring i Konungens befallningshavandes resolution och i det andra ändrat Konungens befallningshavandes resolution, som givits under antagande av sådana särskilda förhållandens förhandenvaro och därför överklagats, samt att i likaledes ett par fall, anmälda hos Kungl. Maj:t den 9 juli och den 31 dec., regeringsrätten också enhälligt hemställt om återförvisning, enär fastställelse ej bort vägras på den anförda grunden.

Den skiftning i uppfattning liksom i tillämpning av lagen, vilken sålunda kan konstateras, sämmanfaller väsentligen med ombytet av departementschef på hösten 1920. Att föredraganden den 19 november, statsrådet Elmquist, ansåg sig böra i här anmärkta fall följa regeringsrättens minoritet emot den mening, som av Kungl. Maj:t tidigare omfattats och av regeringsrättens majoritet även nu delades, betyder i själva verket en högst väsentlig skärpning av praxis i riktning mot mindre frihet för kommunerna och mindre hänsyn till de praktiska behoven, men större beaktande av formalistiska synpunkter och större fara för systematiserat godtycke vid prövningen hos ämbetsmyndighet. Jag har därför ansett, att utskottet bort, i rättssäkerhetens intresse, mot statsrådet Elmquist göra anmälan enligt regeringsformens § 107.

XV.

(Prot. över socialärenden 2 okt. 1920 nr 2.)

1) av herr *Reuterskiöld*, som yttrat:

I anledning av skrivelse från statsrådet och chefen för socialdepartementet Bernh. Eriksson, vilken skrivelse inkom 17 sept. 1920, avgav

samma dag justitiekanslern begärt yttrande beträffande lagligheten av ett ifrågasatt användande av förfogandelagen för åstadkommande av den då pågående s. k. cementspärrens hävande genom statsbeslag å cement. Statsrådet ansåg denna cementspärr hava ej blott vållat olägenheter för jordbruket och andra näringar utan ock bidragit att lamslå bostadsbyggandet och sålunda förvärpa den under världskriget uppkomna synnerligen svåra bostadsnöden i vårt land.

Justitiekanslern erinrade i sitt svar om vad, som föregått riksdagens beslut 1920 om ytterligare prolongering av 1918 års förfogandelag, och särskilt om föredragande departementschefens yttrande vid propositionens beslutande, vari bl. a. framhållits dels att möjligheten av nya statliga ingripanden kunde för reglering av förhållandena på vissa områden bli av nöden, dels att å andra sidan Kungl. Maj:t förutsattes icke komma att tillämpa lagens bestämmelser med mindre detta påkallades av något allmänt intresse av synnerlig vikt, dels slutligen att, ehuru världskriget formellt avslutats, »krigets efterverkningar» dock fortfore och att man därför måste alltjämt anse, att »utomordentliga av krig föranledda förhållanden» vore för handen. Mot denna tolkning av lagen gjordes inom riksdagen invändningar, men propositionen godkändes med en kort motivering av andra lagutskottet, och justitiekanslern ansåg därför — oaktat i själva verket utskottet icke direkt uttalat sig i denna tolkningsfråga, ehuru det avstyrkt väckt motion om avslag — att frågan om den allmänna förutsättningen för förfogandelagens tillämpning borde bedömas i enlighet med den tolkning, som lämnats av departementschefen »och andra lagutskottets majoritet»(!). Justitiekanslern återopade vidare, att Kungl. Maj:t redan i andra fall själv utgått ifrån, att förutsättningen om »krig, krigsfara eller andra utomordentliga av krig föranledda förhållanden» ännu förefunnes och att för den skull frågan härom måste anses avgjord — en i och för sig rätt så egendomlig uppfattning hos konungens högste ombudsman för övervakande av *rättens* bevarande och bevakande. Däremot ansåg sig justitiekanslern sakna anledning att närmare intränga i de för övrigt utanför ämbetets kompetens liggande frågorna, om bostadsnöden eller cementspärren kunde anses för ett utomordentligt av krig föranlett förhållande. Vad åter anginge frågan, om byggnadsmaterialier kunde bli föremål för förfogande enligt lagen, fann justitiekanslern, att sådana materialier »måste, abstracte taget, räknas till för befolkningen viktiga förnödenheter», och vad beträffade frågan om ändamålet ansåg han på anförda skäl lagen omfatta »såväl det allmännas egna behov som vad man kan kalla allmänhetens behov», och erinrade, att, även om riksdagen i sin motivering förutsatt, att lagen ej

skulle tillämpas, om ej sådant påkallades av något allmänt intresse av *synnerlig vikt*, ingenting härom inryckts i själva lagtexten. Då justitiekanslern sålunda förklarade det vara »otvivelaktigt», att lagen kunde tillgripas såväl för avhjälpande av bostadspöden som för främjande av annan samhällsnyttig byggnadsverksamhet, ville han likväl tillika framhålla, att ett visst kausalsammanhang måste förutsättas. Om sålunda endast »synnerligen små» utsikter funnes för visst ändamåls vinnande, borde lagens tillämpning näppeligen anses åsyftad, och beträffande byggnadsverksamheten erinrades, att föga vunnes med förfogande över materialier, om i övrigt nödig arbetskraft saknades, något som ämbetet ej kunde bedöma. Ämbetet uttalade till sist, att lagens »synnerligen vaga bestämmelser giva Kungl. Maj:t befogenhet att, så länge lagen gäller, på däri närmare angivet sätt förfoga över byggnadsmaterialier, för så vitt sådant kan i nämnvärd grad bidra till lindrande av bostadsnöden eller eljest till främjande av allmännyttig byggnadsverksamhet».

Trots det synnerligen vacklande förord ämbetet sålunda formellt givit, men, om man närmare granskar utlåtandet, realiter avböjt att giva, tillstyrkte departementschefen, under hänvisning till inkomna framställningar och yttranden från olika myndigheter, Kungl. Maj:t att å vissa myckenheter cement — dubbelt mot vad vederbörande ansett möjligen nödigt — lägga beslag i enlighet med förfogandelagens bestämmelser härom. Statsrådets övriga närvarande ledamöter, statsråden Branting, frih. Palmstierna, Olsson, Sandler, Nothin, O. Nilsson, Eriksson, Svensson, vilka, oavsett vad föredraganden anför, bort inse den rättsliga omöjligheten att här tillämpa lagen, tillstyrkte beslaget, som ock av Kungl. Maj:t beslöts — för att en månad därefter den 5 nov. på hemställan av andra statsråd åter upphävas utan att ändamålet, bostadsbyggnadsverksamhetens verkamma befordrande särskilt i stadsorterna, uppnåts.

Huvudfrågan i detta mål är dock icke den, huruvida genom dylikt beslag det uppgivna syftet kunde vinnas. I detta avseende bör emellertid erinras, att all sannolikhet liksom all erfarenhet från kristiden talade bestämt emot ett sådant antagande, och att föredraganden vid denna frågas behandling icke visat sig äga nödig skicklighet för dess riktiga bedömande. Huvudfrågan åter är den, om lagens tillämpning var rättsligen möjlig, och härvid har föredraganden visserligen formellt stödet av justitiekanslerns utlåtande, men det måste å andra sidan av en departementschef fordras, att han icke blint följer utlåtanden av den art som detta, vilket i verkligheten icke utgör annat eller mera än ett kringgående av saken under åberopande av — Kungl. Maj:ts redan manifesterade vilja.

Det kausalsammanhang, om vars nödvändighet justitiekanslern ej kunde undgå att påminna, får icke vara huru utdraget och medelbart som helst, och icke heller vara allenast ett kausalsammanhang mellan lagens användande och ändamålet, utan främst ett kausalsammanhang mellan det förhållande, mot vilket man vill begagna lagen, och kriget. Bostadsnöden var icke omedelbart framkallad av kriget eller därav föranledda utomordentliga förhållanden, utan berodde ytterst av den allmänt höjda levnadsstandard, som följt med högkonjunkturen i anledning av kriget, men det måste bestridas, att ett dylikt kausalsammanhang av lagen avsetts. Härtill kommer emellertid, att den antagna tolkningen av uttrycket »vid krig eller krigsfara, vari riket *befinner sig*, eller eljest under utomordentliga *av krig* föranledda förhållanden» över huvud kan godtagas: att så skett genom departementschefen vid behandling av frågan om lagens prolongering kan icke i och för sig vara avgörande, utan riktigheten eller felaktigheten av sagda tolkning måste bedömas efter de grunder, som för eller mot densamma kunna åberopas, alldeles oavsett vad den ene eller den andre sagt sig anse. Härvid bör erinras, dels att uttrycken »vid krig», »av krig» o. s. v. genomgående i andra svenska författningar — bland annat i regeringsformen § 74 — avse pågående krig, dels ock att den utomordentliga maktbefogenhet, som rekvisitions- och förfogandelagarna lagt i konungens hand, har sin grund i de utomordentliga behov, som framkallas av de stats- och folkrättsliga regler som under krig, vare sig Sverige självt befinner sig däri eller det blott eljest berör Sverige, men ej längre, träda i stället för eljest gällande fredsrätt. Så snart fredstillstånd inträtt, upphöra med andra ord förutsättningarna för behovet av extra maktmedel. Skulle sådana fortfarande erfordras på grund av särskilda förhållanden, så kan likväl ej med skäl påstås, att dessa äro i lagens mening »av krig föranledda», då det här icke är fråga om det så att säga historiska uppkomstsammanhanget, utan om det faktiska existenssammanhanget; här måste vid behov en särskild fullmakt genom härför rikstad lagstiftning ges Kungl. Maj:t, men en sådan låg ej i prolongationen av 1918 års lag, som tvärtom hade sin grund i ovissheten, huruvida fredstillståndet skulle bli definitivt.

Då det, oaktat 1918 års förfogandelag numera upphört att gälla — varvid må erinras att den därmed nära förbundna rekvisitionslagen dock alltså gällde — måste anses särdeles viktigt, att det utskott, som har att vaka över rättens vårdande genom Kungl. Maj:t, utan tvekan anmärker mot alla utslag av den kristidslagtolkning, som under senare år av och genom Kungl. Maj:t tillämpats, har jag ansett utskottet böra

mot samtliga, ovan nämnda ledamöter av statsrådet göra anmälan enligt Regeringsformen § 107.

2) av herrar *Clason*, *Andersson* i Kolstad och *Stendahl*, vilka ansett, att i förevarande fall de förutsättningar icke voro för handen, under vilka förfogandelagen var tillämplig, och att alltså utskottet bort göra anmärkning enligt § 107 R. F. mot föredragande departementschefen, statsrådet Eriksson.

XVI.

(Prot. över finansärenden 30 jan. 1920 nr 79.)

1) av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herrar *Stendahl* och *af Ekenstam* anförde:

I skrivelse till statsrådet F. V. Thorsson den 22 jan. 1920 anhöll kontrollstyrelsens chef — såsom av skrivelsens stämpel framgår i denna sin egenskap — att, sedan regeringsrättens utslag 18 nov. 1919 i fråga om visst stadsfullmäktiges i Mariefred yttrande rörande rätten till detaljhandel med rusdrycker i nämnda stad åren 1919—1921 blivit i avskrift tillgängligt, få fästa statsrådets uppmärksamhet på länsstyrelsens i Södermanland förfarande uti ifrågakörande ärende.

Sagda K. B. hade nämligen, sedan Mariefreds stadsfullmäktige 4 juni 1918 tillstyrkt spritförsäljningsbolagets ansökan om tillstånd till detaljhandel under villkor bl. a. att åldersgränsen för inköp vid utminuterung skulle sättas vid fyllda 25 år, genom resolution 5 aug. 1918 förklarat detta villkor strida mot § 34 mom. 1 i 1917 års förordning, vari stadgades en åldersgräns av 21 år. I anledning härav anfördes besvär, som av Kungl. Maj:t i statsrådet och utan regeringsrättens hörande 25 okt. 1918 gillades samt föranledde undanröjande av K. B:s resolution i vad den överklagats jämte återförvisning av ärendet till K. B. för förnyad laglikmätig behandling. Emellertid hade, vid förklaring över besvären, Mariefreds stadsfullmäktige den 3 okt. 1918 hemställt, att dessa besvär måtte lämnas utan avseende och därmed frånträtt sitt beslut av den 4 juni s. å. I anledning härav infortrade K. B. nytt yttrande i frågan, varpå stadsfullmäktige 4 dec. 1918 beslöt återupptaga sitt första beslut av 4 juni. Häröver anfördes besvär hos K. B., som, i trots av Kungl. Maj:ts brev av 25 okt. 1918, vid prövningen 31 mars 1919 fann *laglikmätigt* skäl undanröja fullmäktiges beslut, varöver åter besvär anfördes hos regeringsrätten, inom vilken tre olika meningar gjorde sig gällande. Två regeringsråd ansågo stadsfullmäktiges beslut, såsom allenast innefattande

ett förslag, ej kunna till sitt innehåll i besvärsväg prövas; ett regeringsråd menade, att förnyat yttrande från fullmäktige ej bort infordras och att därför beslutet av 4 dec. bort undanröjas; två regeringsråd slutligen, vilka bestämde utslaget från regeringsrätten, funno att, som *klaganden* över stadsfullmäktiges beslut av 4 dec. ej visat, att detta beslut vore ogiltigt i något av de avseenden, som innefattades i § 76 av K. F. ang. kommunalstyrelse i stad, den mot samma beslut förda talan borde med ändring av K. B:s utslag ogillas; regeringsrätten ansåg sålunda, att tillräcklig *bevisning* om det klandrade beslutets lagstridighet jämlikt kommunalstyrelseförordningen icke vid besvären hos K. B. presterats.

Kontrollstyrelsens chef fann nu anmärkningsvärt, såväl att K. B. inhämtat förnyat yttrande från stadsfullmäktige som framför allt att K. B. vid prövningen av besvären över detta syntes hava åberopat alldeles samma skäl som tidigare av Kungl. Maj:t i statsrådet underkänts, och sålunda »icke funnit sig böra taga vederbörlig hänsyn till Kungl. Maj:ts genom nådiga brevet 25 okt. 1918 uttalade uppfattning och vilja». Statsrådet Thorsson anmälde 30 jan. 1920 denna sak inför Kungl. Maj:t och hemställde — efter en redogörelse för vad i saken förekommit, och enär länsstyrelsen, oaktat stadsfullmäktiges första beslut vunnit laga kraft och detta beslut sålunda var det yttrande, varpå länsstyrelsen hade att grunda sitt beslut i anledning av återförvisningen, icke desto mindre dels infordrat förnyat beslut från stadsfullmäktige, dels ock *lämnat Kungl. Maj:ts i sagda brev uttalade åsikt utan beaktande* — att handlingarna i ovanberörda två mål måtte få, jämte utdrag av protokollet, överlämnas till justitiekanslarsämbetet för den åtgärd, vartill ämbetet på grund av vad i ärendet förekommit kunde finna fog.

Justitiekanslern utlät sig, sedan vederbörliga förklaringar inkommit, i skrivelse av 22 mars 1920 till Kungl. Maj:t, beträffande infordrandet av förnyat yttrande på det sätt, att, ehuru denna åtgärd varken varit nödig eller lämplig, den dock icke med nödvändighet behövde anses olaglig. Den laga kraft, som beslutet av 4 juni vunnit, vore ej av någon avgörande betydelse, då i detta fall hinder ej förelegat för fullmäktige att ändra sagda beslut, såsom ock enligt justitiekanslerns mening framginge av regeringsrättens protokoll, då blott en ledamot ansett anledning hava saknats att införskaffa nytt yttrande, men icke bestritt möjligheten för fullmäktige att fatta nytt beslut. Ansvar kunde därför ej i detta hänseende påstås. Icke heller med anledning av beslutet »såsom sådant» i det *administrativa besvärsmålet* 31 mars 1919 ville justitiekanslern ifrågasätta någon åtgärd. Emellertid syntes av landssekreterarens avgivna förklaring framgå, att denne, »ledd av ett visst rätthaveri,

sökt begagna sin ämbetsställning till att så att säga spela ut Kungl. Maj:t i regeringsrätten mot Kungl. Maj:t i konselj»; justitiekanslern ansåg sig dock icke kunna förvänta, att detta av lagstiftningens ofullständighet gynnade försök — som för övrigt misslyckats så till vida som regeringsrätten enligt kanslerns förmenande kom att dela Kungl. Maj:ts i konseljen åsikt(!) — skulle av domstolarna bedömas såsom straffbart tjänstefel, och hemställde därför, att Kungl. Maj:t i stället *måtte uttrycka sitt höga misshag med vederbörandes förfarande*: »delade meningar», yttrade kanslern, »torde väl knappast kunna råda därom, att det icke vittnar om en sådan lojalitet, som man har rätt att kräva av en ämbetsman». Under 1920 har emellertid i anledning av denna skrivelse icke någon anmälan skett till statsrådsprotokollet.

Justitiekanslerns gjorda uttalande om den *lojalitet*, som bör förväntas av en ämbetsman, är visserligen i hög grad anmärkningsvärt och oväntat, även om i ett annat och senare mål 1921 kanslern verkligen själv, med undertryckande av sin egen mening, iakttagit en sådan, men än mera anmärkningsvärd är den motivering, varmed föredraganden beledsagat sin hemställan om handlingarnas översändande till justitiekanslern. Det är uppenbart, att denna motivering föranlett justitiekanslern till en sådan, mot svensk rätt fullkomligt stridande s. k. lojalitet gent emot Kungl. Maj:ts åsikter, vilken utmynnat i detta utlåtande. Riktigheten av densamma måste emellertid på det allvarligaste bestridas. I sina konsekvenser skulle den medföra, att Sveriges domare och ämbetsmän — av vilka hittills i regel kunnat förväntas samma rakryggade hållning som av K. B. i Södermanlands län i detta mål — bleve fullständigt beroende av Kungl. Maj:t och förlorade det självständiga ansvar, som hittills givit den svenska förvaltningen och administrativa rättsskipningen dess höga och ansedda ställning. I främmande länder med stark centralisation, men icke i Sverige hör en dylik »lojalitet» hemma. Efter gällande svensk rätt och praxis har särskilt K. B. vid avgörandet av besvärsmål att handla som administrativ domare och varken är eller får vara därvid bunden av annat än svensk lag, sådan han själv efter eget bästa förstånd och samvete finner den böra tillämpas, alldeles oavsett om Kungl. Maj:t i statsrådet, i högsta domstolen eller i regeringsrätten uttalat andra meningar. Något »misshag» har Kungl. Maj:t ej att däröver uttala.

Då föredragandens motivering i det anförda fallet och *det däri givna direktivet* vittnar ej blott om bristande respekt för svenska domares rätt och plikt till självständig prövning utan ock om en felaktig uppfattning rörande Kungl. Maj:ts ställning till de administrativa domarne, har jag

ansett utskottet böra göra anmärkning enligt R. F. § 107 mot d. v. statsrådet Thorsson såsom föredragande i detta mål.

2) av herr *Clason*, som ansett det ifrågavarande rådslaget oriktigt i vad det inneburit ett klander av en administrativ myndighets handläggning av ett besvärsmål och att alltså anmärkning bort göras mot föredragande departementschefen.

XVII.

(Prot. nr 14 över finansärenden, 5 mars 1920, nr 101.)

1) av herrar *Clason*, *Ljunggren*, *Stendahl*, *Magnusson* i Tumhult, *Starbäck* och *Olsson* i Golvvasta.

Enligt punkt nr 101 i protokollet nr 14 över finansärenden den 5 mars 1920 anförde föredragande departementschefen följande:

»Till mig har hänskjutits en fråga, vilken torde vara av sådan betydighet, att densamma bör underställas Kungl. Maj:ts prövning.

I skrivelse den 10 oktober 1919 till chefen för finansdepartementet har nämligen kontrollstyrelsen gjort framställning om vidtagande av åtgärder, i syfte att stamaktiekapitalet i aktiebolaget Vin- & spritcentralen måtte övertagas av staten; och har kontrollstyrelsen med avseende härå anfört huvudsakligen följande.

Genom åtgärder från aktiebolaget Stockholmssystemets sida hade under de senare åren genomförts en avlösning ej mindre av den privata verksamheten för rening av brännvin än även av den enskilda vin- och spirituosahandeln. Samtliga företag på dessa områden hade sammanförts i fem bolag, nämligen aktiebolaget Vin- & spritcentralen och fyra andra, i vilka sistnämnda bolag aktiebolaget Vin- & spritcentralen ägde stamaktiekapitalen, varemot stamaktiekapitalet i aktiebolaget Vin- & spritcentralen ägdes av aktiebolaget Stockholmssystemet.

Enligt vad sistnämnda bolags förvaltningsberättelse för år 1917 utvisade, hade bolaget i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 5 december 1917 dels förklarat, att bolaget icke komme att annat än för statsverkets räkning fränhända sig stamaktierna i aktiebolaget Vin- & spritcentralen, dels ock erbjuda sig att, därest statsmakterna så önskade, till dem efter parikurs försälja aktierna i fråga eller eventuellt inleverera dem till statsverket såsom vinstmedel.

Då numera uppgiften att avlösa den enskilda verksamheten på ifrågavarande områden kunde anses slutförd, hade kontrollstyrelsen ansett tidpunkten vara inne, att statsverket övertog stamaktierna i aktiebolaget

Vin- och spritcentralen och därmed bestämmanderätten över partihandeln med spritdrycker och viner. Det kunde nämligen icke anses lämpligt, att aktiebolaget Stockholmssystemet längre vore innehavare av ifrågavarande aktier. Bolagets verksamhet vore författningsenligt begränsad till detaljhandel med rusdrycker, åt vilken uppgift bolaget syntes böra få odelat ägna sig. Aktiebolaget Stockholmssystemet vore därjämte i sin verksamhet beroende av, huruvida Stockholms stadsfullmäktige tillstyrkte och överståthållarämbetet medgäve detsamma rättigheter till detaljhandel med rusdrycker. Upplåtelse av dylika rättigheter vore begränsad till en tid av högst tre år. Med hänsyn härtill skulle beviljandet av oktroj för annat bolag eller möjligen en förändring i ledningen av aktiebolaget Stockholmssystemet kunna medföra ur det allmännas synpunkt mindre önskvärda konsekvenser i fråga om ledningen av aktiebolaget Vin- & spritcentralen och därmed av hela partihandeln med rusdrycker och viner inom riket. Icke heller kunde det anses lämpligt, att ett av landets många delaljhandelsbolag, om också det största av dem, ägde allenastämmandet över all partihandel.

I en till chefen för finansdepartementet ställd skrift den 20 november 1919 har därjämte styrelsen för aktiebolaget Stockholmssystemet, med förmålan att då det framstode såsom ett önskemål, att bolaget befriades från den del av dess nuvarande verksamhet, som ägde sammanhang med bildandet av aktiebolaget Vin- & spritcentralen, styrelsen tagit i övervägande frågan, vem som i fortsättningen borde hava ansvaret för aktiebolaget Vin- & spritcentralens ledning, vidare anført, att styrelsen beslutat medverka till utförandet av en plan, vars huvuddrag vore, att Kungl. Maj:t skulle utse dels visst antal av ledamöterna och suppleanterna i styrelsen för aktiebolaget Vin- & spritcentralen, dels ock en av revisorerna i bolaget jämte suppleant för denne, att stamaktierna i samma bolag skulle överlåtas till ett mindre antal vederbörligen godkända personer, att stamaktieägarnas rätt till andel i bolagets vinst skulle begränsas till vissa procent, att all vinst utöver den aktieägarna tillkommande skulle tillfalla staten, samt att stamaktieägarna skulle förbinda sig, såväl att icke utan Kungl. Maj:ts medgivande och endast på de villkor, Kungl Maj:t bestämde, överlåta stamaktierna till annan än statsverket, som ock att eventuellt överlåta aktierna till statsverket;

och har styrelsen, med bifogande av förslag till avtal mellan vederbörande rörande den ifrågasatta aktieöverlåtelsen samt till därav betingade ändringar i ordningen för aktiebolaget Vin- & spritcentralen, hemställt, att departementschefen måtte förklara hinder icke möta för överlåtelsen, vid bifall vartill styrelsen ville till Kungl. Maj:t inkomma med förteck-

ning å de personer, vilka vore villiga att övertaga aktierna i fråga samt slutligt avtal därom.

I anledning av styrelsens för aktiebolaget Stockholmssystemet berörda framställning hava infordrade utlåtanden avgivits ej mindre av statskontoret än även av kontrollstyrelsen, varefter bolaget på hemställan av mig inkommit med i vissa avseenden omarbetade förslag i ämnet.»

Sedan departementschefen härefter redogjort för innehållet i kontrollstyrelsens berörda, den 7 nästlidna februari avgivna yttrande, anförde departementschefen vidare:

»Såsom av den nu lämnade redogörelsen framgår har kontrollstyrelsen funnit betydande olägenheter och oegentligheter vara förknippade med den av aktiebolaget Stockholmssystemet föreslagna anordningen, varför kontrollstyrelsen ansett sig böra i fråga om dess godkännande intaga en fullständigt avvisande hållning. Med anledning härav har, såsom jag förut nämnt, aktiebolaget Stockholmssystemet inkommit med förnyade förslag, vilka sedermera inom finansdepartementet ytterligare om- och överbearbetats. Härigenom torde åtminstone i någon mån grunden till de av kontrollstyrelsen framställda anmärkningarna hava bortfallit. Sådant avtalsförslaget med därtill hörande förslag till ändringar i bolagsordningen för aktiebolaget Vin- och spritcentralen nu föreligger synes mig detsamma erbjuda fullt tillfredsställande säkerhet, för att ledningen av bolagets angelägenheter kommer att handhavas på sådant sätt, att, om och när statsmakterna vilja vidtaga åtgärder för ordnande av partihandelsfrågan eller reningsverksamheten, hinder eller svårigheter för lagstiftning härutinnan icke komma att möta till följd av förpliktelser, som bolaget iklätt sig gent emot bränneriidkare eller annorledes. Någon överlåtelse direkt å staten av stamaktiekapitalet i aktiebolaget Vin- och spritcentralen lär därför icke vara av förhållandena ovillkorligen betingad, och då därtill kommer, att bolaget ostridigt måste sägas hava på ett förtjänstfullt sätt fullföljt de uppgifter, för vilkas genomförande det bildades, anser jag den av aktiebolaget Stockholmssystemet förordade anordningen tillsvidare erbjuda en fullt betryggande utväg att bereda statsverket erforderligt inflytande på ledningen av aktiebolaget Vin- och spritcentralen.»

Sedan departementschefen härefter uppläst förslag till avtal, hemställde statsrådet, »att Kungl. Maj:t måtte finna frågan om disponerandet av stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen för närvarande icke föranleda annan Kungl. Maj:ts åtgärd, än att Kungl. Maj:t förklarade hinder från Kungl. Maj:ts sida icke möta mot samma aktiers försäljning under de villkor, som funnes angivna i nyssnämnda förslag till avtal».

Denna hemställan blev av Kungl. Maj:t bifallen.

I fråga om de förhållanden, vilka förelågo vid beslutets fattande, torde, till komplettering av protokollets innehåll, här endast behöva tilläggas följande.

De fem i protokollet berörda bolag, i vilka den privata verksamheten för rening av brännvin samt den enskilda vin- och spirituosahandeln sammanförts, voro: Aktiebolaget Vin- och spritcentralen, Aktiebolaget J. D. Grönstedt & C:o, Carlshamns punschfabriks Aktiebolag, Aktiebolaget J. Cederlunds efterträdare och Aktiebolaget Tegnér och Wilcken. AB Stockholmssystemet innehade stamaktiekapitalet i AB Vin- och spritcentralen, och detta senare bolag stamaktiekapitalet i samtliga övriga partihandelsbolag.

Det i protokollet omnämnda avtalet mellan å ena sidan, bland andra, köparne av AB Vin- och spritcentralens stamaktier, å andra sidan svenska staten, har av utskottet redan såsom bil. A bifogats detta betänkande. Med hänsyn till den belysning frågan erhåller i kontrollstyrelsens yttrande den 7 februari 1920, bifoga vi detta yttrande såsom bil. B. Likaledes bifogas såsom bil. C. ett yttrande, som i december månad 1919 i frågan avgavs av chefen för kontrollstyrelsen.

Vi finna nu ifrågavarande rådslag i mer än ett hänseende synnerligen anmärkningsvärt. I den i många avseenden mycket ingripande utveckling, som under de senare åren försiggått på rusdryckslagstiftningens område, innebar det av AB Stockholmssystemet den 20 november 1919 ingivna förslaget ett synnerligen viktigt steg. Tydligen måste det nämligen först och främst föranleda, att, efter en föregående, stundom mindre formenlig utveckling på området, den svenska staten omsider i de bindande former, under vilka regeringsärenden handläggas, skulle komma att taga ställning till den betydelsefulla frågan, i vad mån överhuvud ett monopol på området skulle under statens officiella medverkan genomföras.¹ Men förslagets handläggning hos regeringen komme därjämte givetvis ock att bliva avgörande för spørsmålet, på vilka villkor, i vilken omfattning och under vilka garantier för olika därav berörda intressen detta monopol, om det genomfördes, komme att arbeta. Av dessa villkor måste, bland annat, exempelvis bliva beroende, i vad mån en dylik mo-

¹ Med fullt fog har kontrollstyrelsen därför också i sin berörda skrivelse framhållit, att en ändring av rusdrycksförsäljningsförrordningen därhän, att AB Vin- och spritcentralen erhöle monopol på partihandeln med vin och spirituos, skulle innebära en förvandling av bolagets »nuvarande faktiska monopol till ett rättsligt monopol».

nopolaffär komme att kunna begränsas till sitt egentliga syftemål, nykterhetens befrämjande, eller komme att tillåtas att därutöver inveckla sig i andra, vid sidan av detta syftemål liggande affärer. Det synes oss då uppenbart, att avgörandet i ett så viktigt ärende icke bort träffas, innan riksdagen blivit satt i tillfälle att i frågan uttala sin mening. Uti ett yttrande, som av samma statsråd och chef för finansdepartementet, vilken den 5 mars 1920 föredrog nu ifrågavarande ärende, den 11 juni 1919 avgavs i riksdagens andra kammare, uttalades också både, att enligt hans uppfattning det syntes vara »riktigast att riksdagen bereddes tillfälle att pröva», huruvida statsverkets kontrollerande ställning till AB Vin- och spritcentralen borde komma till uttryck på annat sätt, än som då för tiden skedde, att riksdagen därvid också givetvis borde få tillfälle att fatta beslut angående de frågor, som berörde partihandelns organisation, och att såvitt på statsrådets åtgöranden berodde, förberedelser skulle träffas »för att hela frågan må kunna föreläggas nästa års riksdag» (d. v. s. 1920 års riksdag).

Att riksdagen bort bliva hörd, synes oss hava varit så mycket nödvändigare, som det träffade avgörandet uppenbarligen var av natur att även för statens ekonomi medföra mycket vittgående konsekvenser. I fråga om de olika riktningar, i vilka dessa framträda, hänvisa vi till vad utskottet anfört i sin ovan under punkt 3:o gjorda anmärkning angående beslutet den 29 september 1920 om inköp genom AB Vin- och spritcentralen av AB Astra. Därav framgår för det första, att statens inkomster äro beroende av de vinstmedel, som uppkomma genom AB Vin- och spritcentralens rörelse, och alltså även av det sätt, varpå denna rörelse bedrives. Men därtill kommer jämväl, att de villkor nu ifrågavarande avtal bestämma för statens eventuella övertagande av stamaktierna i bolaget, äro för staten vida ofördelaktigare än de, som tidigare gällde i fråga om överlåtelse till statsverket av stamaktierna i AB Stockholmssystemet. Enligt vad i kontrollstyrelsens utlåtande den 7 februari 1920 meddelas, hade nämligen AB Stockholmssystemet i skrivelse den 15 augusti 1917 förklarat sig hava för avsikt att icke fränhända sig stamaktierna i de under detsamma lydande sprithandelsbolagen, varjämte dess styrelse förklarat sig villig att när så påfordrades överlämna samtliga ifrågavarande stamaktier till statsverket till parikurs eller det pris, som bolaget erlagt, eller ock, att därest tillstånd därtill meddelades, under enahanda villkor i samband med inleverandet av bolagets vinst såsom vinstmedel överlämna aktierna i fråga. Denna förbindelse, vid vilken enligt vad av handlingarna framgår, ingen tidsbegränsning var fästad, innebar före 1920 års avtal en rättighet för statsverket att inlösa stamaktierna i samtliga ifrågavarande bolag för

400,000 kronor. I 1920 års avtal åter är i § 3 följande bestämmelse träffad:

»Köparna förbinda sig att, närhelst statsmakterna så påfordra, till statsverket överlåta samtliga ifrågavarande aktier med löpande och efterföljande års kuponger enligt parikurs med tillägg av sju procents ränta från och med den 1 januari det år, överlåtelsen sker, dock under förbehåll att statsverket åtager sig att av preferensaktieägare, vilka inom tre månader efter dagen för överlåtelsen sådant påkalla, inlösa dem tillhöriga preferensaktier med belopp, som innehavare av dylika aktier enligt 6 § i bolagsordningen i händelse av aktiebolaget Vin- & spritcentralens upplösning äga ur bolagets tillgångar utbekomma.»

Enligt denna bestämmelse har staten alltså att, i händelse den vill övertaga bolaget, icke blott att inlösa stamaktierna, värda 400,000 kronor, med därå bestämd ränta, utan ock att av preferensaktiernas ägare inlösa deras aktier med ett belopp, som, därest samtliga preferensaktieägare påkalla sådan inlösen, skulle uppgå till 19,600,000 kronor. Jämväl denna betydande försämring av en staten tillkommande ekonomisk förmån borde hava påkallat, att ärendet underställts riksdagen.

På grund av vad sålunda anförts hava vi inom utskottet yrkat, att anmärkning enligt § 107 RF bort av utskottet framställas mot föredragande departementschefen, statsrådet Thorsson.

2) av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herr *Andersson* i Kolstad anförde:

Till protokollet över finansärenden den 5 mars 1920 anmälde departementschefen, statsrådet Thorsson, en fråga, som enligt föredragandens meddelande »hänskjutits» till honom, men syntes honom »vara av sådan betydenhet, att den samma bör underställas Kungl. Maj:ts prövning». Redan detta uttalande ger vid handen, att departementschefen, därest frågan varit av mindre betydenhet, synes ansett sig kunna själv träffa ett avgörande i anledning av hänskjutandet. De till saken hörande handlingarna visa ock, att den fråga, som sålunda i följd av den dåvarande departementschefens uppfattning av dess betydelse kom att för första gången dragas inför Kungl. Maj:t i statsrådet, tidigare blivit av vederbörande departementschefer ministeriellt handlagd. Den fråga, det gällde, avsåg stamaktiekapitalet i aktiebolaget Vin- och Spritcentralen.

Anledning till frågans anmälade inför Konungen gavs av kontrollstyrelsen, som i skrivelse av den 10 okt. 1919 till chefen för finansdeparte-

mentet gjort framställning om vidtagande av åtgärder i syfte att stamaktiekapitalet i aktiebolaget Vin- och Spritcentralen måtte övertagas av staten. Denna skrivelse, som är märklig främst genom sitt tydliga förordande av ett statsmonopol å sprithandelns område, innehöll bland annat följande upplysningar (kursiveringarna icke gjorda av kontrollstyrelsen):

»Genom åtgärder från aktiebolaget Stockholmssystemets sida har under de senaste åren genomförts en avlösning av den privata reningsverksamheten samt den enskilda vin- och spirituosahandeln. Samtliga företag på dessa områden hava sammanförts i fem bolag, nämligen Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen, Aktiebolaget J. D. Grönstedt & C:o, Carlshamns punschfabriks A.-B., Aktiebolaget J. Cederlunds Eftr. och Aktiebolaget Tegnér & Wilcken. Aktiebolaget Stockholmssystemet är innehavare av stamaktiekapitalet, 225,000 kronor, i Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen, och detta senare bolag innehar stamaktiekapitalet i samtliga övriga partihandelsbolag. Enligt vad som inhämtas av Aktiebolaget Stockholmssystemets förvaltningsberättelse för år 1917 har bolaget i skrivelse till statsrådet och chefen för finansdepartementet den 5 december 1917 dels förklarat, att bolaget icke komme annat än för statsverkets räkning att fränhända sig stamaktierna i Vin- och Spritcentralen, dels ock erbjudit sig, därest statsmakterna så önskade, att till dem och till pari försälja aktierna i fråga eller ock såsom vinstmedel, därest tillstånd därtill lämnades, inleverera dem till statsverket. — Då numera uppgiften att avlösa den enskilda verksamheten på detta område kan anses slutförd, har kontrollstyrelsen ansett tidpunkten vara inne, att staten bör övertaga stamaktierna i Aktiebolaget Vin och Spritcentralen och därmed bestämmanderätten över partihandeln med spritdrycker och viner. Enligt kontrollstyrelsens mening kan det nämligen icke anses lämpligt, att Aktiebolaget Stockholmssystemet längre är innehavare av ifrågavarande aktier. Bolagets verksamhet är författningsenligt begränsad till detaljhandel med rusdrycker; och åt de viktiga och grannliga uppgifter, som i detta hänseende åligga bolaget, icke minst med hänsyn till verksamhetens omfattning i huvudstaden, synes bolaget odelat* böra få ägna sig. Med den förening, som för närvarande äger rum mellan Aktiebolaget Stockholmssystemet och Aktiebolaget Vin- och Spritcentralens ledning, kan det lätt inträffa, att på grund av de båda rörelsernas storartade omfattning antingen den enas eller den andras intressen icke tillbörligt beaktas.»

Härav framgår, att kontrollstyrelsen för sin del å ena sidan med gillande sett, att ett faktiskt privatmonopol efter hand tillskapats, och å den andra önskade att, sedan detta skett och mohren gjort sin tjänst, mohren, det vill säga detta faktiska monopolbolag, skulle snarast möjligt avlägsnas till förmån för ett statsmonopol, vilket borde ske därigenom, att staten begagnade en till finansdepartementscheferna lämnad förbindelse av 15 aug. eller 5 dec. 1917 från Aktiebolaget Stockholmssystemet, vilken förbindelse emellertid, efter vad handlingarna utvisa, aldrig vare sig för

*Kursiverat av kontrollstyrelsen.

Kungl. Maj:t anmälts eller av *Kungl. Maj:t* godkänts och vars rättsliga kraft därför avhänger av frågan, *huruvida finansdepartementscheferna ägt grundlagsenlig befogenhet att å statens vägnar mottaga densamma*. Såsom kontrollstyrelsen i sin skrivelse av den 10 oktober 1919 även antyder, berodde Aktiebolaget Stockholmssystemets faktiska monopolställning emellertid av förhållanden, vilka lätteligen kunde förändras, t. ex. genom vägrad oktrojförnyelse eller en ändring i ledningen, vilken kunde »medföra ur det allmännas synpunkt mindre önskvärda konsekvenser i fråga om ledningen av Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen och därmed av hela parti-handeln med spritdrycker och viner inom riket». För genomförandet av ett partihandelsmonopol såsom statligt hade kontrollstyrelsens chef redan i en P. M. från december 1917 till finansdepartementet föreslagit vissa åtgärder.

I en till chefen för finansdepartementet ställd skrift av den 20 november 1919 gjorde sedermera *styrelsen för Aktiebolaget Stockholmssystemet* — med förmälan att, då det framstode som ett önskemål, att Aktiebolaget Stockholmssystemet befriades från den del av sin verksamhet, som avsåge aktieförvaltningen i Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen och dess dotterorganisationer samt det därmed förenade ansvaret, styrelsen ansett Vin- och Spritcentralens stamaktier böra överlätas till annan och därvid tagit olika möjligheter i övervägande — framställning om godkännande av viss uppgiven *plan för omorganisationen* av innehåll, att *Kungl. Maj:t* utsåge tre av styrelsens 7 ledamöter, däribland ordförande och vice ordförande samt suppleanter för dem, att stamaktierna överlätas till ett mindre antal vederbörligen godkända personer, att stamaktieägarnas rätt till andel i vinsten begränsades till vissa procent, att all vinst därutöver tillfölle staten, att *Kungl. Maj:t* utsåge en revisor med suppleant samt att stamaktieägarna förbunde sig att icke utan *Kungl. Maj:ts* medgivande och endast på de villkor, *Kungl. Maj:t* bestämde, överlåta stamaktierna till annan än statsverket, att nedsätta aktierna i taka händer (riksbanken) och att eventuellt efter viss tid överlåta aktierna till statsverket, varjämte preferensaktieägarnes intressen borde säkerställas genom garanti av statsverket, om eller när statsverket komme att övertaga stamaktierna. Förslag till avtal med vissa personer, till vilka styrelsen vänt sig, var bilagt skrivelsen, och styrelsen hemställde till sist i denna, med anledning av styrelsens utfästelse av den 15 augusti 1917, »att herr statsrådet behagade förklara hinder icke möta för styrelsen att på ovan omförmälda grunder genom avtal av den lydelse, förenämnda förslag angiver, till enskilda personer överlåta bolagets ägande stamaktier i Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen».

I anledning härav infor drades utlåtanden från dels statskontoret, dels kontrollstyrelsen, varefter bolaget på hemställan av departementschefen inkom med ett i vissa avseenden omarbetat förslag.

Kontrollstyrelsen erinrade i sitt den 7 februari 1920 daterade utlåtande bl. a., att *Kungl. Maj:t* (den 30 jan. 1917) uppdragit åt hrr Zethelius och Thulin att verkställa undersökningar om ett inlösningsförfarande, att, sedan detta uppdrag återkallats, en P. M. om inlösen av privata spirituosahandelsrättigheter överlämnats till d. v. *finansdepartementschefen* Carleson, som inhämtat yttrande däröver från kontrollrådet, att samma departementschef kort därefter anmodat doktor Bratt och direktör Wennerberg att fullfölja en tidigare åt den förre jämte hrr Kvarnzelius och Bernh. Eriksson lämnat uppdrag att förhandla med Reymersholms gamla spritförädlingsaktiebolag, att det under samma departementschefs medverkan träffade köpeavtalet med detta bolag blivit definitivt den 21 aug. 1917, samt att A.-B. Stockholmssystemet den 15 aug. 1917 avlämnat meromnämnda förbindelse. Kontrollstyrelsen fann, med stöd härav, att det under denna tid varit fråga om »ett officiellt inlösningsförfarande, utfört på bemyndigande av cheferna för finansdepartementet och att slutmålet varit att skapa ett statsmonopol å partihandeln med spritdrycker». Vidare erinrade kontrollstyrelsen om det den 11 juni 1919 givna svaret på herr Lithanders interpellation i andra kammaren, varvid d. v. departementschefen uttalat bl. a., att dels förberedelser skulle träffas för att hela frågan måtte kunna föreläggas 1920 års riksdag, dels, till dess riksdagen tagit ställning till frågan om partihandelns framtida organisation, det icke borde »ifrågakomma, att det nuvarande faktiska läget förändras genom att nya partihandelsrättigheter meddelas». Kontrollstyrelsen betecknade därför A.-B. Stockholmssystemets framställning av den 20 november 1919 såsom ägnad »att väcka synnerlig förvåning, då, såvitt styrelsen kan finna, berörda framställning innebär ett väsentligt avsteg från de uppfattningar, som hittills från ansvarigt håll enhälligt gjorts gällande i fråga om partihandelns organisation», vadan styrelsen efter en utförlig kritik hemställde om avslag å sagda framställning och vidtagande av åtgärder i den riktning, styrelsens skrivelse av den 10 okt. 1919 angivit.

Vad kontrollstyrelsen härvid i själva verket önskat och åsyftat, synes hava varit sådana ändringar i gällande K. F. den 14 juni 1917, att det privatmonopol, som faktiskt uppehålls uteslutande genom kontrollstyrelsens till sin lagenlighet mer än omtvistliga tillämpning av bestämmelserna rörande partihandeln, förvandlades till och legaliserades som ett statsmonopol, då i längden det nuvarande tillståndet icke torde kunna laglikmätigt

fortsättas. Visserligen har kontrollstyrelsen sökt göra gällande, att dess tolkning av sagda bestämmelser är både riktig och den enda riktiga, men frågan därom är icke slutgiltigt avgjord. Det är därför alldeles förklaring, att kontrollstyrelsen, som kände marken svikta under sig, med synnerlig iver avstyrkte A.-B. Stockholmssystemets framställning, men det bör anmärkas, att det härvid icke var den statsekonomiska sidan av saken, som av styrelsen betonades.

Departementschefen framhöll, då ärendet för Kungl. Maj:t anmäldes, att han i anledning av kontrollstyrelsens erinringar låtit A.-B. Stockholmssystemet inkomma med ett delvis omarbetat förslag, varigenom åtminstone i någon mån grunden till kontrollstyrelsens anmärkningar bortfallit, och att förslaget, sådant det dåmera förelåg, syntes erbjuda »fullt tillfredsställande säkerhet för att ledningen av bolagets angelägenheter kommer att handhavas på sådant sätt att, *om och när statsmakterna vilja vidtaga åtgärder för ordnande av partihandelsfrågan eller reningsverksamheten, hinder eller svårigheter för lagstiftningen härutinnan icke komme att möta till följd av förpliktelser, som bolaget iklätt sig gent emot bränneriidkare eller annorledes*». Departementschefen ansåg under sådana omständigheter »någon överlåtelse direkt å staten av stamaktiekapitalet i A.-B. Vin- och Spritcentralen» icke vara av förhållandena ovillkorligen betingad utan hemställde, att *Kungl. Maj:t måtte finna frågan om disponerandet av stamaktierna i A.-B. Vin- och Spritcentralen för närvarande icke föranleda annan åtgärd än en förklaring, att hinder från Kungl. Maj:ts sida icke mötte mot samma aktiers försäljning under vissa angivna villkor*.

På samma gång ett bestämt erkännande måste givas såväl åt departementschefens fullt riktiga åtgärd att genom ärendets föredragning i statsrådet bryta med den föregående inkonstitutionella praxis, som synes hava inrotat sig, att låta departementscheferna i viss mån träda i stället för Kungl. Maj:t och därmed undandraga sina åtgärder grundlagsenlig kontroll, som ock åt den fasthet, med vilken han för sin del avböjt kontrollstyrelsens framställning om åtgärds vidtagande för *begagnande* av den rätt, som staten möjligen haft på grund av A.-B. Stockholmssystemets förbindelse av den 15 aug. 1917 och som, om den av Kungl. Maj:t tagits i anspråk, vilket kunnat ske utan riksdagens hörande, hade medfört behov av förslag till riksdagen om en sådan förändring av 1917 års lagstiftning, vilken kontrollstyrelsen önskat och som skulle inneburit det hittills blott faktiska och därför när som helst föränderliga privatmonopolets omedelbara förvandling till statsmonopol — måste dock mot departementschefen såsom chef för finansdepartementet och därmed i första hand pliktig att beakta rikets ekonomiska intressen anmärkas, att vid dessa åtgärder ingen hänsyn tagits

till det ekonomiskt väsentligt försämrade läge, vari staten måste komma genom *uppgivandet* av nyss omförmälda rätt enligt förbindelsen av den 15 aug. 1917, vilken först genom samma departementschef's åtgärd samtidigt bragtes till Kungl. Maj:ts kännedom och därigenom blivit verkligt bindande, därest den av Kungl. Maj:t hade mottagits. Då den rätt, staten genom villkoren för uppgivandet i utbyte erhöll, var vida sämre ur ekonomisk synpunkt, och då den kontroll, som staten ur andra synpunkter därigenom möjligen kunde vinna över A.-B. Vin- och Spritcentralens verksamhet, med fäst avseende å de rent faktiska förutsättningarna för detta bolags ställning, kunnat med bibehållande av samma rätt, utan dess vare sig uppgivande eller omedelbara begagnande, i nödig utsträckning annorledes vinnas, har jag ansett utskottet böra i denna del mot d. v. statsrådet Thorsson framställa anmärkning enligt R. F. § 107.

3) av herr *Lyberg*, som, med hänvisning till den i föregående reservation (av herr Clason m. fl.) lämnade redogörelsen för innehållet av ifrågavarande punkt i statsrådsprotokollet över finansärenden samt till bilaga A vid detta memorial, anført:

Enligt ifrågavarande konseljbeslut har en staten tillförsäkrad rättighet bundits vid andra villkor, än som tidigare varit gällande.

Berörda rättighet, som enligt statsrådsprotokollet hade grundats på en av Aktiebolaget Stockholmssystemet till chefen för finansdepartementet ställd skrivelse den 5 december 1917, har, enligt vad handlingarna i ärendet giva vid handen, varit till sitt innehåll närmare bestämd i en skrivelse den 15 augusti samma år, vari bolaget förklarat sig icke komma att avhända sig stamaktierna i, bland annat, Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen, samt villigt att, när så påfordrades, överlämna samtliga dessa stamaktier till statsverket till parikurs eller det pris, som bolaget erlagt, eller ock att, därest tillstånd därtill meddelades, under enahanda villkor i samband med inlevererandet av bolagets vinst såsom vinstmedel överlämna aktierna i fråga. Enligt det genom konseljbeslutet godkända avtalet har den sålunda tillförsäkrade rätten till stamaktier i Vin- och spritcentralen — vilka aktier vid beslutets fattande uppgingo till ett belopp av 400,000 kronor efter parikurs — förändrats bland annat så till vida, att såsom villkor för tillgodonjutande av inlösningsrätten till desamma uppställts skyldighet att, om så påfordras, inlösa jämväl de enligt uppgift i handlingarna *för närvarande till ett belopp efter parikurs av 19,600,000 kronor uppgående preferensaktierna i samma bolag* med tillägg av vad innehavarna av dessa aktier enligt bolagsordningen äro berättigade att vid bolagets upplösning utbekomma ur dess tillgångar.

Då de ekonomiska förutsättningarna för utnyttjande av den staten år 1917 tillförsäkrade inlösningsrätten till stamaktierna vars innehavare oberoende av innehavarna av preferensaktierna äga bestämma över bolagets verksamhet sålunda genom det av Kungl. Maj:t godkända avtalet väsentligen förändrats och förändringen måste anses medföra försämrade möjligheter till ett dylikt utnyttjande, har jag ansett, att de förändrade villkoren bort underställas riksdagens prövning, och att uraktlåtenheten härutinnan bort föranleda anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen.

XVIII.

(Prot. över finansärenden 21 maj 1920 nr 82.)

av herr *Reuterskiöld*, som yttrat:

Vestervåla sockens kommunalfullmäktige anförde hos Kungl. Maj:t i en den 27 jan. 1920 inkommen skrift besvär över K. B:s i Västmanlands län resolution 22 dec. 1919 rörande rätt för systembolaget i Västerås att under 1920 utöva detaljhandel med starkdrycker, vari bl. a. föreskrivits, i enlighet med stadsfullmäktiges förslag, att utminutering av spritdrycker finge ske med högst två liter i månaden per person. Besvären gingo därpå ut, att systembolaget skulle berättigas »att utdela en ranson av 4 liter spirituosa i månaden till motboksinnehavare i Vestervåla kommun, vilka ej på något sätt äro diskvalificerade», och upplystes tillika, att bolagen i Sala och Köping lämnade 4 liter. Efter hörande av systembolaget som hänvisade till sin oktroj, Västerås nykterhetsnämnd som åberopade K. F. av 1917 § 17 och stadsfullmäktiges beslut, stadsfullmäktige som åberopade nykterhetsnämnden, samt magistraten som i likhet med de båda nyssnämnda hemställde om besvärens lämnande utan avseende, instämde K. B. med magistraten. Vid föredragningen inför Kungl. Maj:t hemställde föredraganden, att Kungl. Maj:t ej måtte finna skäl göra ändring i länsstyrelsens resolution i vad densamma överklagats.

Det är ock visserligen så, att Kungl. Maj:t i statsrådet under flera år i liknande fall ansett § 17 i 1917 års förordning böra så tolkas, att kommunalbeslut om föreskrivande av »inskränkingar med hänsyn till försäljningsställenas förläggning och rörelsens bedrivande» även skulle kunna för utminutering avse begränsning av det legala maximum eller höjning av åldersgränsen, men denna tolkning av lagen torde varken hava varit av vederbörande utskott, när lagen tillstyrktes, avsedd eller förutsedd, utan alldeles tvärtom efter vad under hand blivit upplyst, eller, alldeles oavsett hur därmed förhåller sig, i och för sig vara riktig,

och varje föredragande, som tillstyrker beslut i enlighet med en uppenbart felaktig tolkning, blir därigenom ansvarig utan hänsyn till att så ofta skett förut — jämlikt den 15:de domarregeln. Lag får icke genom misstolkning faktiskt ändras, där en ändring ej kan i vanlig lagstiftningsväg ernås, och anses en viss tolkning önskvärd, har grundlagen anvisat vägen för dess vinnande i form av autentisk lagförklaring, men någon sådan har här ej givits.

I nu föreliggande fall hade, i anledning av besvären, föredraganden bort erinra, att den tolkning, med stöd varav K. B:s resolution givits, icke kunde lagligen upprätthållas, och att förty beslutet bort i sin helhet undanröjas. Då så icke skett, har jag ansett utskottet böra mot föredraganden, d. v. statsrådet Sandler göra anmärkning enligt R. F. § 107.

XIX.

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 9 april 1920 nr 60, den 21 maj 1920 nr 134 och den 24 juli 1920 nr 9.)

av herrar *Clason, Magnusson* i Tumhult, *af Ekenstam* och *Gustafsson* i Kasenberg, som anför:

Genom beslut av den 9 april 1920 har Kungl. Maj:t förklarat, att i Dädesjö och Herråkra pastorat av Växjö stift skall endast vara kyrkoherde och att komministraturen i Herråkra skall indragas.

Folkmängden i pastoratet uppgick vid 1918 års slut till 2,095 personer, därav 1,669 i Dädesjö och 426 i Herråkra församling. Arealen i land utgör respektive 162,⁵⁷ och 72,²¹ kvkm. eller för hela pastoratet 234,⁷⁸ kvkm.

I pastoratet finnas 2 kyrkor.

Sakkunniga hade föreslagit, att komministerstjänsten skulle indragas och att då pastoratets skötsel krävde förstärkt arbetskraft, stadigvarande biträde skulle beredas pastor genom anställande av ständig adjunkt.

Båda församlingarna ha yrkat, att komministertjänsten måtte behållas, och har därvid av Dädesjö församling framhållits, bland annat, att genom indragning komme att föranledas rubbning av den för närvarande tillämpade anordningen med gudstjänst varje predikodag i pastoratets båda kyrkor, ity att därav tidvis föranledd duplikation av gudstjänsten i dessa kyrkor omöjliggjordes av det långa, till 14 kilometer uppgående avståndet mellan kyrkorna samt av den däremellan ledande vägens under en stor del av året synnerligen besvärande beskaffenhet,

att pastoratets folkmängdsiffra sedan år 1915 befunne sig i betydlig tillväxt och ytterligare komme att ökas genom fullbordande av den under byggnad varande Östra Värends järnväg samt genom anläggande i samband därmed av tre järnvägsstationer inom Dädesjö församling, samt att olägenheterna av komministertjänstens indragning komme att bliva betydande såväl för befolkningen i hela pastoratet som ock för kyrkoherden, vars arbetsbörda vid vissa tillfällen därigenom bleve nästan omöjlig att bära.

Herråkra församling har enhälligt med 191 avgivna röster av 225 röstberättigade åtagit sig att i enlighet med 9 § i löneregleringslagen utgöra vad utöver de i 19 § 2, 3 och 4 mom. åberopade lag omförmälda tillgångar erfordrades till bestridande av den lön, som Kungl. Maj:t enligt samma lag bestämt för komministern.

Alla hörda myndigheter hava tillstyrkt församlingarnas begäran.

K. kammarkollegium, som jämväl ansåg, att för behörigt tillgodo-seende av pastoralvården i pastoratet erfordrades två ordinarie präster, och att förty komministertjänsten därstädes borde bibehållas, tillägger: »*I händelse av bifall till denna mening har förutsättningen för tillämpningen av 9 § löneregleringslagen och i följd därav för Herråkra församlings åtagande i avseende å komministerns avlöning förfallit.*»

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 21 maj 1920 angående lönereglering för Säware, Lindärva och Hasslösa församlingars pastorat i Skara stift har komministraturen därstädes indragits.

Pastoratets folkmängd vid 1919 års slut utgjorde 2,150 personer, därav 977 i Säware församling, 473 i Lindärva och 700 i Hasslösa. Arealen i land utgjorde inalles 62,93 kvkm. och i pastoratet finnas 3 kyrkor.

Alla i ärendet hörda myndigheter, pastoratet, prästerskapet, kontraktsprosten, domkapitlet, länsstyrelsen, ha kraftigt uttalat sig för komministerstjänstens bibehållande, vilket jämväl tillstyrkts av kungl. kammarkollegium.

Lindärva församling, där komministern varit bosatt, har haft egen präst så långt tillbaka som man känner.

Församlingarna ha var för sig jämlikt § 9 i lag om reglering av prästerskapets avlöning den 9 december 1910 med där stadgad röstövertikt av tre fjärdedelar av hela röstetalet beslutat utgöra, vad utöver de i 19 § 2, 3 och 4 mom. omförmälda tillgångar erfordras till bestridande av lönen för sagda befattningshavare. Ingen röst höjdes mot detta församlingarnas beslut.

De avgivna rösterna voro 1,094 av 1,302 (därav 35 döda) i röstlängden uppförda, sålunda 117 röster utöver stadgad majoritet.

Ur domkapitlets yttrande må anföras: »På grund av dels de kyrkliga förhållandena inom pastoratet, dels ock där förefintlig industri, som ställer ökning av folkmängden i utsikt, anser domkapitlet komministerbefattningen för pastoratet synnerligen behövlig. Bibehållandet av denna tjänst skulle också i någon mån mildra den djupa och enligt domkapitlets mening icke oberättigade misstämning, som i dessa bygder är rådande med anledning av de många indragningarna av prästerliga befattningar».

Genom beslut av den 24 juli 1920 har Kungl. Maj:t förordnat, att Vederslöv och Dänningelanda skulle sammanslås med Tävelsås pastorat av Wexiö stift med endast kyrkoherde, boende i Vederslöv.

Sakkunniga hade betonat, att Tävelsås på grund av pastoratets avskilda belägenhet öster och söder om Vederslövssjön vore i nödvändigt behov av egen präst, och föreslagit komminister i Tävelsås. Även här hade *alla* hörda myndigheter utom skolöverstyrelsen och folkskoleinspektören avstyrkt sammanslagningen.

Folkmängden i Vederslöv och Dänningelanda pastorat utgjorde vid 1919 års slut 1,279 personer och arealen i land var 67 kv.km. I Tävelsås 930 personer och 53,5 kv.km. I det sammanslagna pastoratet finnas 2 kyrkor. Tävelsås pastorat har varit självständigt i över 400 år.

Jämväl Tävelsås församling hade jämlikt § 9 i prästlöneregleringslagen begärt med 627 röster av pastoratets 811 röstberättigade, att pastoratet måtte bibehållas, och förbundit sig att utan tillskott från kyrkofonden bestrida de med tjänsten förenade kostnaderna. Ingen röst höjdes mot detta församlingens beslut.

Domkapitlet anser, att »sammanslagningen icke är av behovet påkallad, men väl skulle bliva till skada för församlingens liv och verksamhet».

Det synes oss av vikt, att församlingsomorganisationen i samband med den nya prästlöneregleringen så genomföres, att vederbörlig hänsyn tages till bestående ofta månghundraåriga förhållanden, vid vilka församlingarna fasthålla. Rubbningar, som äventyra församlingsvården, böra icke göras i strid mot församlingarna och de lokala myndigheter, vilka äga de största förutsättningarna för att bedöma förhållandena, utan att högst allvarliga skäl föreligga.

Det synes oss att, då en så otvetydigt uttalad enhällig mening här framkommit, Kungl. Maj:t bort ha fäst avgörande betydelse vid försam-

lingarnas ifråga beslut, helst då detta därtill vunnit understöd av så gott som alla i ärendet hörda myndigheter, och icke skulle vållat kyrkofonden nämnvärd utgift.

Då de utomordentligt svåruppnådda förutsättningar, som vid lagens stiftande fastställdes för sådana fall, här uppfyllts, synes det oss, att församlingarnas självbestämningsrätt borde ha respekterats. Vi anse därför, att dessa ärenden äro av den beskaffenhet, att de bort föranleda anmärkning jämlikt § 107 regeringsformen mot vederbörande föredragande, statsråden Olsson och Linder.

Bilaga A.

Sedan aktiebolaget Stockholmssystemet genom skrivelse den 15 augusti 1917 till chefen för finansdepartementet utfäst sig att, därest statsmakterna så önskade, till dem och till pari försälja samtliga stamaktier, uppgående till ett antal av 400, i aktiebolaget Vin- & spritcentralen, har nu träffats följande avtal, att gälla dels mellan förstnämnda bolag, här nedan kallat säljaren, samt undertecknade — — — här nedan benämnda köparna, dels mellan köparna och svenska staten och dels mellan köparna inbördes.

1 §.

Säljaren överlåter till envar av köparna 40 stycken av ifrågavarande aktier med 1920 och efterföljande års kuponger till ett pris, enligt parikurs, av ettusen kronor för stycket jämte sju procents ränta därå från och med den 1 januari 1920 till dess likvid sker. Aktierna transporteras på köparna, så snart detta avtal blivit av Kungl. Maj:t godkänt och köpesumman blivit erlagd.

2 §.

1. Köparna förbinda sig att icke överlåta aktierna till annan än statsverket eller den Kungl. Maj:t på förslag av styrelsen för aktiebolaget Vin- och spritcentralen godkänner såsom innehavare av aktierna.

2. Skulle aktier annorledes än genom överlåtelse, som i 1 mom. avses, lagligen övergå från någon av köparna till person, som icke på sätt i nämnda mom. sägs godkännes såsom innehavare av desamma, är statsverket berättigat att inlösa samma aktier med löpande och efterföljande års kuponger till parikurs med tillägg av sju procents ränta från och med den 1 januari det år, inlösen sker.

3 §.

Köparna förbinda sig att, närhelst statsmakterna så påfordra, till statsverket överlåta samtliga ifrågavarande aktier med löpande och efter-

följande års kuponger enligt parikurs med tillägg av sju procents ränta från och med den 1 januari det år, överlåtelsen sker, dock under förbehåll att statsverket åtager sig att av preferensaktieägare, vilka inom tre månader efter dagen för överlåtelsen sådant påkalla, inlösa dem tillhöriga preferensaktier med belopp, som innehavare av dylika aktier enligt 6 § i bolagsordningen i händelse av aktiebolaget Vin- & spritcentralens upplösning äga ur bolagets tillgångar utbekomma.

4 §.

Köparna förbinda sig att till säkerhet för fullgörandet av vad i 2 och 3 §§ här ovan blivit stadgat deponera ifrågavarande aktier i Sveriges riksbank under förbud för banken att annat än med Kungl. Maj:ts medgivande och på villkor, som Kungl. Maj:t må bestämma, utlämna aktierna; dock att köpare, som för likviderande av sina aktier behöver i annan bank belåna desamma, skall äga att i stället för aktierna till riksbanken överlämna en av den långivande banken utgiven förbindelse av innehåll, att de belånade aktierna icke komma att av banken utlämnas utan Kungl. Maj:ts medgivande.

5 §.

Vid bolagsstämma skall talan för samtliga stamaktierna föras av en enda av köparna därtill utsedd person. Kunna köparna icke enas om valet av sådan person, eller vägrar någon av dem att deltaga i valet, anses den vald, om vilken de flesta förena sig. Vid lika röstetal avgör lotten.

6 §.

För giltigheten av detta avtal fordras, förutom att detsamma godkännes av Kungl. Maj:t, att i bolagsordningen för aktiebolaget Vin- & spritcentralen vidtagas de ändringar, som finnas angivna i den vid detta avtal fogade bilaga.

7 §.

Av detta avtal erhåller säljaren ett och köparna gemensamt ett exemplar, varjämte särskilda exemplar därav överlämnas till chefen för finansdepartementet, kontrollstyrelsen, statskontoret och fullmäktige i Sveriges riksbank.

Bilaga B.

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet.

Genom remiss den 3 innevarande februari har Herr Statsrådet anmodat kontrollstyrelsen att inkomma med yttrande, huruvida ett bifall till en remissen bilagd framställning av aktiebolaget Stockholmssystemet kunde anses ur kontroll- eller nykterhetssynpunkt medföra olägenheter.

I anledning härav får kontrollstyrelsen med återställande av remisshandlingarna anföra följande.

Den närmaste anledningen till den ifrågavarande framställning från aktiebolaget Stockholmssystemet torde vara att söka i den omständigheten, att kontrollstyrelsen, enligt härhos i avskrift fogade skrivelse den 10 oktober 1919, framhöll för aktiebolaget Stockholmssystemet olämpligheten av att aktiebolaget numera innehade stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen, ävensom att kontrollstyrelsen i en likaledes samma dag dagtecknad skrivelse till Herr Statsrådet hemställde, att proposition skulle avlätas till riksdagen beträffande inlevererandet till statsverket av stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen.

Enligt vad som inhämtats av den nu föreliggande skrivelsen, har jämväl aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse ansett, att lämpligheten av aktiebolagets innehav av stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen kan ifrågasättas. Bolagsstyrelsen har därför ansett sig böra taga under överbägande, under vilka former och på vilka villkor ett överlåtande av stamaktierna skulle äga rum, och uppgiver styrelsen, att den »givetvis tagit i betraktande olika möjligheter» och för sin del »beslutat söka medverka till utförandet av en plan», vars huvuddrag styrelsen där efter angiver. Bolagsstyrelsens hemställan går därpå ut, att *Herr Statsrådet ville förklara, att hinder icke möter för stamaktiernas överlåtande på ett enskilt konsortium.*

Såsom härav framgår, avser den väckta frågan grunderna för parti-handelns framtida organisation. Med hänsyn härtill finner styrelsen erforderligt att erinra om de uttalanden, som tidigare gjorts från ansvarigt

håll, och de åtgärder, som redan vidtagits i syfte att för statens räkning monopolisera partihandeln med rusdrycker.

Redan för åtskilliga år sedan inleddes, i anledning av en framställning från nykterhetskommittén, förhandlingar med det dåvarande Reymersholms gamla spritförädlingsaktiebolag och andra reningsverk om övertagande för statens räkning av reningsverksamheten i syfte att monopolisera densamma. Ifrågavarande förhandlingar, som fortskridit rätt långt, avbrötos emellertid, och ej heller under de följande åren kunde någon överenskommelse träffas. För det från och med slutet av år 1916 bedrivna arbetet för åstadkommande av en koncentration på spirituosa-handelns område har Herr Statsrådet i svaret på herr Lithanders interpellation i riksdagens andra kammare den 11 juni 1919 (andra kammarens protokoll nr 68 sid. 22 och följande) lämnat en redogörelse.

Av sagda redogörelse inhämtas bland annat:

att undersökningar om ett inlösningsförfarande enligt nådigt bemyndigande ägt rum under våren 1917 av undertecknade Zethelius och Thulin,

att sedan bemyndigandet, i anledning av antagandet av rusdrycksförsäljningsförordningen, återkallats, undertecknad Zethelius till dåvarande statsrådet och chefen för finansdepartementet Carleson överlämnat en P. M. om inlösen av de privata spirituosa-handelsrättigheterna,

att dåvarande statsrådet Carleson inhämtat yttrande däröver från undertecknad Zethelius och kontrollrådet,

att kort därefter statsrådet Carleson åt doktor Bratt och direktör Wennerberg uppdragit att träda i förhandling med Reymersholms gamla spritförädlingsaktiebolag om inköp av detta bolags affärsrörelser, ett uppdrag, som doktor Bratt jämväl tidigare haft tillsammans med herrar Kvarnzelius och Bernhard Eriksson,

att det under statsrådet Carlesons medverkan träffade preliminära köpeavtalet om övertagande av Reymersholms gamla spritförädlingsaktiebolag blivit definitivt den 21 augusti 1917, samt

att sedan aktiebolaget Stockholmssystemet i skrivelse den 15 augusti 1917 förklarat sig hava för avsikt att *icke fränhända sig stamaktierna* i aktiebolaget J. D. Grönstedt och C:o, Carlshamns punschfabriksaktiebolag, aktiebolaget Cederlunds eftr. eller aktiebolaget Vin- och spritcentralen, aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse förklarat sig villig att, *när så påfordrades, överlämna samtliga ifrågavarande stamaktier till statsverket till parikurs* eller det pris, som bolaget erlagt, eller ock att, *därest tillstånd därtill meddelades, under enahanda villkor i samband med inlevererandet av bolagets vinst och såsom vinstmedel överlämna aktierna i fråga.*

Av samtliga nu angivna förhållanden framgår med all önskvärd tydlighet, att det under sagda tid varit fråga om ett officiellt inlösningsförfarande, utfört på bemyndigande av cheferna för finansdepartementet, och att slutmålet varit att skapa ett statsmonopol å partihandeln med spritdrycker. Det uppdrag, som lämnats doktor Bratt, har ägt rum i nära anslutning till förut lämnade förhandlingsuppdrag till andra personer. Den omständigheten, att aktiebolaget Stockholmssystemet vid slutet av förhandlingarna framträdde och övertog stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen, har sin naturliga förklaring däri, att den form, som av statsrådet Carleson valts efter tillstyrkan av vissa ledamöter i kontrollrådet, för ett övertagande för statens räkning av partihandeln, förutsatte, att sammanslagningen av de enskilda företagen, intill dess frågan förelades riksdagen, finansierades och leddes av en enskild sammanslutning.

Jämväl under den tid, som följde efter grundläggandet av aktiebolaget Vin- och spritcentralen hava från ansvarigt håll uttalanden gjorts, som tydligt ådagalägga, att den företagna koncentrationen av partihandeln med spritdrycker syftade till en omläggning av den form för partihandeln, som finnes bestämd i förordningen den 14 juni 1917 angående försäljning av rusdrycker. Vid tillsättande av sakkunnige för prövning av de ersättningsfrågor, som uppkommit i anledning av nyssnämnda förordnings genomförande, anförde sålunda dåvarande statsrådet och chefen för finansdepartementet Branting enligt offentliggjort utdrag ur statsrådsprotokollet för den 31 december 1917, att han velat fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på vikten därav, att frågan om omorganisation av partihandeln med spritdrycker och viner bleve föremål för närmare övervägande. Efter att hava redogjort för rusdrycksförsäljningsförordningens föreskrifter beträffande partihandeln anförde han:

»Såsom förhållandena under senare tid utvecklats sig, kommer emellertid tillämpningen av författningen i denna del uppenbarligen att medföra vissa svårigheter. Det torde även vara obestridligt, att såväl ur nykterhetssynpunkt som med hänsyn till det allmännas ekonomiska intressen undvikande av privata mellanhänder vore önskvärt. En intressekonflikt mellan det allmännas intresse och det enskilda förvärvsintresset torde här svårigen kunna undvikas. *På grund härav har jag under övervägande ett förslag om en sådan organisering av partihandeln, att jämväl denna kommer att handhavas av organ, som i sitt förhållande till det allmänna mer eller mindre bleve jämförbart med detaljhandelsbolagen.*»

Sedan departementschefen erinrat, att på initiativ av aktiebolaget Stockholmssystemet fyra partihandelsbolag nybildats, ävensom redogjort

för dessa bolags organisation enligt en av aktiebolaget Stockholmssystemet ingiven skrivelse, enligt vilken aktiebolaget, bland annat, jämväl erbjudit statsverket att inköpa stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen, varigenom statsverket skulle få hela ledningen av bolagen i sin hand och vara berättigad till desammas avkastning, fortsatte departementschefen:

»Vid det förhållandet, att sålunda ett stort bolag, representerande en betydande del av reningsverksamheten och övrig partihandel med viner och spirituosa inom landet, redan är bildat och att *ledningen och avkastningen av detsamma blivit erbjudna statsmakterna*, synes skäl föreligga, att åt de sakkunnige, som fått i uppdrag att undersöka, huruvida och i vilken utsträckning ersättning bör tillerkännas enskilda med anledning av den nya lagstiftningen rörande försäljning av rusdrycker, bör lämnas jämväl uppdrag att undersöka, huruvida möjlighet förefinnes för frivillig överenskommelse mellan aktiebolaget Vin- och spritcentralen och övriga återstående handlande och firmor, — — — om förvärvande av nämnda firmors lager m. m. och övertagande av deras personal, allt för det nämnda bolagets räkning. En dylik överenskommelse skulle nämligen tvivelsutan utöva inflytande på de sakkunniges uppgift i övrigt och jämväl föranleda övervägande, *huruvida viss ändring i den nya lagstiftningen härav borde bliva en följd*».

Enligt kontrollstyrelsens mening kan man av departementschefens nu anförda uttalanden icke finna annat än att aktiebolaget Vin- och spritcentralen borde av statsverket övertagas samt att såsom följd härav lagstiftningen om partihandeln skulle ändras.

I samma riktning har jämväl Herr Statsrådet gjort ett bestämt uttalande. Enligt vad som inhämtas av det förut åberopade interpellationssvaret den 11 juni 1919 anförde Herr Statsrådet följande:

»Jag önskar emellertid härvid förklara, att jag delar mina närmaste företrädares uppfattning om det önskvärda i partihandelns organiserande. För fullföljande av nykterhetsreformen av år 1917 anser jag det vara betydelsefullt och fördelaktigt, att särskilt genom aktiebolaget Vin- och spritcentralens tillkomst en koncentration skett inom branschen. Det framgår av vad jag nämnt, att garantier föreligga för att de allmänna intressena skola bli vederbörligen tillvaratagna uti aktiebolaget Vin- och spritcentralens verksamhet. Riktigast torde det oaktat vara, att riksdagen beredes tillfälle att pröva, huruvida statsverkets kontrollerande ställning till detta bolag bör, på annat sätt än nu sker, komma till uttryck. Därvid bör riksdagen givetvis få tillfälle att fatta beslut angående de frågor, som beröra partihandelns organisation. Såvitt på mina

åtgöranden kan bero, skola förberedelser träffas för att hela frågan må kunna föreläggas nästa års riksdag. Intill dess riksdagen tagit ställning till frågan om partihandelsns framtida organisation, bör det enligt min mening icke ifrågakomma, att det nuvarande faktiska läget förändras genom att nya partihandelsrättigheter meddelas. Jag kan följaktligen icke tillstyrka bifall hos Kungl. Maj:t till sådana ansökningar».

Då kontrollstyrelsen genom skrivelserna den 10 oktober 1919 till aktiebolaget Stockholmssystemet och till Herr Statsrådet dels uttalade, att aktiebolaget Stockholmssystemets fortfarande innehav av stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen vore olämpligt, dels påfordrade inlevererandet av sagda stamaktier till statsverket, dels ock slutligen erinrade om den framtida organisationen av partihandeln, skedde detta alltså i nära anslutning till vad tidigare förekommit och särskilt till Herr Statsrådets ovan återgivna yttrande.

Med hänsyn härtill är det givet, att aktiebolaget Stockholmssystemets nu föreliggande framställning är ägnad att väcka synnerlig förvåning, då såvitt styrelsen kan finna, berörda framställning innebär ett väsentligt avsteg från de uppfattningar, som hittills från ansvarigt håll enhälligt gjorts gällande i fråga om partihandelsns organisation.

Kontrollstyrelsen vill härefter övergå till att ur kontrollsynpunkt yttra sig över lämpligheten av den av aktiebolaget Stockholmssystemet ifrågasatta organisationen för partihandeln.

I detta avseende vill styrelsen framhålla, att det givetvis är lättast att övervaka, att partihandeln bedrivs på ett för statens intressen förmanligt sätt, om staten själv innehar stamaktierna. Överlåtas dessa aktier till ett enskilt konsortium, är det, i synnerhet med den organisation, som föreslagits, att befara, att statens intressen i olika avseenden kunna bliva lidande. Visserligen skola ordföranden och två ledamöter av styrelsen utses av Kungl. Maj:t, men majoriteten av styrelsen utses av de enskilda delägarnas förtroendeman enligt det egendomliga förfarande, som finnes angivet i 5 § av avtalsförslaget. Stamaktieägarna skola nämligen icke var för sig föra talan å bolagsstämma utan denna talan skulle utövas av allenast en person, som stamaktieägarna efter huvudtalet därtill utse. Denne förtroendeman blir härigenom den allena bestämmande i bolaget. Han tillsätter, som nyss nämnts, majoriteten i styrelsen och är därigenom i stånd att bestämma över bolagets hela verksamhet. Vid bolagsstämman fastställer han sålunda balansräkningen och, då balansräkningens fastställande jämte avsättningar till reservfond är avgörande för vinstens storlek, bestämmer han därigenom den vinst, som skall inlevereras till staten. Förtroendemannen beviljar vidare bolagsstyrelsen ansvarsfrihet

och utser tre av de fyra revisorer, som skola granska styrelsens förvaltning och bolagets räkenskaper.

I detta sammanhang kan kontrollstyrelsen ej underlåta att upptaga en jämförelse mellan den föreslagna organisationen och rusdrycksförsäljningsbolagens organisation. I dessa bolagsstyrelser hava det allmännas representanter majoritet — före år 1914 voro endast två av bolagsstyrelsens fem ledamöter representanter för det allmänna, men denna minoritetsrepresentation för det allmänna ansågs icke lämplig, sedan bolagens vinst skulle inlevereras till statsverket. Rusdrycksförsäljningsbolagens decharge beviljas av kontrollstyrelsen, och majoriteten av revisorerna utses likaledes av kontrollstyrelsen. Denna organisation av rusdrycksförsäljningsbolagen har tillkommit på grund av vunnen långvarig erfarenhet, och den medger utövändet av en så effektiv kontroll som möjligt. I intet av berörda avseenden har det föreliggande förslaget till organisation av partihandelsbolaget tillgodogjort sig sagda erfarenheter. Det verkliga avgörandet i fråga om partibolagens angelägenheter lägges i händerna på en enskild person, stamaktieägarnas förtroendemän, som efter behag kan till- och avsätta representanterna för bolaget i styrelsen. Någon verklig, statens intressen tillfredsställande kontroll å bolagets verksamhet kan givetvis härigenom icke ernås. Varje ingripande mot bolaget ur synpunkten av nyssberörda intressen kan komma i konflikt med förtroendemännens intressen, och någon möjlighet att vinna rättelse torde i ett dylikt fall icke kunna vinnas med hänsyn till förtroendemännens maktställning inom bolaget. För sin del kan kontrollstyrelsen icke finna några rimliga skäl till ett dylikt tillbakasteg i jämförelse med rusdrycksförsäljningsbolagens organisation. Något motiv att nu helt plötsligt lämna åsido den enligt vad ovan visats tidigare enhälligt intagna ståndpunkten att aktierna skulle inlevereras till statsverket, varigenom Kungl. Maj:t skulle komma att helt och hållet bestämma beträffande styrelsens sammansättning och därmed de allmänna riktlinjerna för bolagets verksamhet samt i fråga om granskning av bolagets räkenskaper och beviljande av ansvarsfrihet, finnas enligt kontrollstyrelsens mening icke anförda.

En sådan organisation, som aktiebolaget Stockholmssystemet ifrågasatt, leder till betänkliga konsekvenser i flera avseenden.

Härvid vill kontrollstyrelsen till en början framhålla, att genom den ifrågasatta organisationen flera önskyärda förändringar på partihandels område skulle undanskjutas. Det är sålunda möjligt, att det kan finnas lämpligt att utbryta reningsverksamheten ur den nuvarande organisationen och bedriva densamma mera direkt för statsverkets räk-

ning, t. ex. genom en särskild monopolstyrelse. Enligt offentliggjort utdrag ur statsrådsprotokollet för finansärenden den 6 juni 1919 har Herr Statsrådet i fråga om verkställande av en utredning av de med sulfitspritsens användande till förtäring sammanhängande spörsmål, bland annat, anført, att lämpligheten av hittillsvarande tillvägagångssätt för tillverknings-skattens uttagande kunde sättas i fråga. Såväl med hänsyn härtill som ock ur andra synpunkter borde det tagas under övervägande, huruvida icke brännvinstillverkningsavgiften kunde upptagas vid reningsverken, genom vilka numera allt brännvin för förtäringssändamål faktiskt passerade. Detta förutsatte emellertid en centraliserad organisation av reningsverksamheten, en organisation, som med hänsyn till att aktiebolaget Vin- och spritcentralen numera övertagit samtliga reningsverk i hela riket jämförelsevis lätt torde kunna åvägabringas i för statsintresset fullt betryggande former. Herr statsrådet erinrade därvid om att aktiebolaget Stockholmssystemet förklarat sig villigt att till statsverket överlåta samtliga stamaktier i aktiebolaget Vin- och spritcentralen. Enligt vad kontrollstyrelsen inhämtat, hava de i ärendet tillkallade sakkunnige enhälligt uttalat, att den av Herr Statsrådet berörda centraliserade organisationen av reningsverksamheten i statens hand måste anses som en nödvändig förutsättning för ett rationellt ordnande av beskattningen. Härtill vill kontrollstyrelsen tillägga att, om den av aktiebolaget Stockholmssystemet föreslagna organisationen kommer till stånd, statsmakterna för en tid av minst fem år berövas möjlighet att ordna den sedan ett tiotal år aktuella frågan om tillverkningsbeskattningen på en rationell grund.

Kontrollstyrelsen vill vidare erinra om att den ifrågasatta organisationen av partihandeln torde utesluta en önskvärd reglering av förhållandet mellan partihandlaren såsom säljare och rusdrycksförsäljningsbolagen såsom köpare av spritdrycker och viner. För att förhindra att partihandlarna (reningsverk och spirituosahandlare) utnyttjade sin ställning till att taga för höga pris å till brännvinsförsäljningsbolagen sålda drycker ävensom att de genom hemliga provisioner och dylikt förmådde bolagen att inköpa drycker, vilkas pris icke svarade mot kvaliteten, infördes i brännvinsförsäljningsförordningen (15 §) år 1915 det stadgandet, att kontrollstyrelsen skulle meddela bestämmelser angående bolagens inköp av brännvin. Detta stadgande bibehölls i rusdrycksförsäljningsförordningen (19 §) men vidgades att avse alla rusdrycker. I enlighet med berörda stadganden har kontrollstyrelsen utfärdat bestämmelser om inrättandet av en pris- och inköpsnämnd, hos vilken bolagen äro skyldiga att inköpa samtliga de slag av drycker, som äro erforderliga för rörelsens utövande. De i ämnet senast meddelade föreskrifterna — cirkuläret

nr 50 den 28 december 1918 och instruktionen av samma dag för kontrollstyrelsens pris- och inköpsnämnd — bilägges härjämte. Såsom inhämtas av berörda cirkulär och instruktion, verkställas samtliga inköp för bolagens räkning av inköpsnämnden. Nämnden träffar sålunda efter vederbörlig prövning av kvaliteten, överenskommelse med partihandlare om priset, hos nämnden göra bolagen rekvisitioner å varor, som av nämnden förmedlas till partihandlare, och genom nämnden likvideras alla bolagens inköp.

Denna organisation har, även sedan aktiebolaget Vin- och spritcentralen tillkommit, ansetts erforderlig. Dels vidmakthålles en önskvärd kontroll å aktiebolaget Vin- och spritcentralens prisbildning — i åtskilliga fall hava ej obetydliga nedprutningar å de av bolaget offererade priserna visat sig motiverade — dels är nämndens verksamhet nödvändig därför att bolagens rätt till direkta inköp av spritdrycker och viner med förbigående av aktiebolaget Vin- och spritcentralen vare sig från andra partihandlare inom landet eller från firmor i utlandet fortfarande är bibehållen.

Därest staten övertog stamaktierna i aktiebolaget Vin- och spritcentralen och i samband därmed vidtog erforderliga ändringar i rusdrycksförsäljningsförordningen, varigenom, bland annat, bolagen tillförbundos att allenast köpa hos statens monopolorgan och närmare bestämmelser om prissättningen fastställdes, kunde givetvis bibehållandet av pris- och inköpsnämnden icke vara erforderligt. Överlåtes däremot stamaktierna till ett enskilt konsortium, i vilket, såsom förut framhållits, det enskilda intresset är så dominerande, som det nu föreliggande organisationsförslaget innefattar, är bibehållandet av pris- och inköpsnämnden nödvändigt. Det framgår visserligen ej klart av förslaget, huruvida detta är avsett att kombineras med ändringar i rusdrycksförsäljningsförordningen. Men då förslaget synes förutsätta, att Herr Statsrådet eller Kungl. Maj:t skulle medgiva stamaktiernas överlåtande till enskilt konsortium utan att frågan härom drages inför riksdagen, har kontrollstyrelsen ansett såsom sannolikt, att förslagsställarnas mening varit, att överlåtandet är avsett att äga rum utan ändringar av rusdrycksförsäljningsförordningens bestämmelser. Vidtagas emellertid icke dylika ändringar kunde aktiebolaget Vin- och spritcentralens ställning väsentligt försvagas, därest pris- och inköpsnämnden på grund av bolagets prispolitik eller beskaffenheten av dess varor funne sig nödsakad att direkt för bolagens räkning från firmor i utlandet inköpa spritdrycker eller viner.

I detta sammanhang anser sig kontrollstyrelsen böra uttala ett beklagande av att det remitterade förslaget i väsentliga punkter är så

otydligt och ofullständigt, att ett bedömande av dess innebörd icke låter sig göra.

I ytterligare ett avseende tillåter sig kontrollstyrelsen framhålla att förslaget kan leda till ur synpunkten av statens intressen menliga konsekvenser. Såvitt kontrollstyrelsen av den föreliggande framställningen kan finna, är det icke meningen att begränsa aktiebolaget Vin- och spritcentralens möjligheter att sluta avtal med firmor eller sammanslutningar inom eller utom landet. Det låter sig mycket väl tänka, att aktiebolaget Vin- och spritcentralen sluter avtal med en sammanslutning av brännvinstillverkare för lång tid framåt, varigenom staten, när den en gång i framtiden övertager aktierna, finner sig bunden i sin handlingsfrihet på detta område. Avtalen kunna sålunda hava innehållit sådana ekonomiska förpliktelser, att staten icke skulle kunna genomföra en önskvärd förändring i lagstiftningen utan att lämna ersättningar till sammanslutningen. Det låter sig också tänka, att på grund av de uppfattningar, som behärskas konsortiets majoritet och förtroendemannen, avtal ingås av sådan natur, att statsmakternas dispositioner i vissa avseenden direkt eller indirekt motverkas.

Av särskilt ödesdiger natur för lagstiftningens frihet kunna sådana avtal bliva, som slutas med utländska firmor och handelshus. Genom dessa avtal kunna dylika firmor erhålla en sådan ställning i fråga om leverans av spritdrycker och viner, att inköpsmöjligheter från andra firmor och andra länder begränsas eller förhindras utöver de föreslagna fem åren. Jämväl kunna utfästelser göras, från vilka man sedermera endast med stora svårigheter kan frigöra sig.

Då kontrollstyrelsen jämväl har att yttra sig över det föreliggande förslaget ur nykterhetssynpunkt, måste kontrollstyrelsen betrakta förslaget i dess sammanhang med gällande nykterhetslagstiftning, d. v. s. framförallt rusdrycksförsäljningsförordningen.

Enligt 13 § av nämnda förordning tillkommer det kontrollstyrelsen att meddela tillstånd till partihandel, där sådant tillstånd erfordras. Dylikt tillstånd meddelas att gälla tillsvidare och så länge kontrollstyrelsen ej finner skäl återkalla detsamma. Den föreliggande framställningen angiver icke, huruvida avsikten är att ifrågavarande befogenhet för kontrollstyrelsen skall upphävas. Äger emellertid detta icke rum utan 13 § bibehålles oförändrad, blir kontrollstyrelsens ställning mycket svår. Skulle det nämligen framträda ett nytt bolag, som kunde garantera en omsorgsfull skötsel av partihandeln och bereda statsverket fördelar, han det givetvis sättas i fråga med hänsyn till innehållet av *gällande* lagstiftning, huruvida ansökan att erhålla partihandelsrätt från ett dylikt bolag kan

avslås. Att kontrollstyrelsen hittills avslagit gjorda ansökningar om erhållande av partihandelsrättigheter beror, bland annat, därpå, att styrelsen väntat, att bestämmelserna i rusdrycksförsäljningsförordningen med det snaraste skulle ändras på sådant sätt, att aktiebolaget Vin- och spritcentralen erhöles monopol på denna handel i samband med att stamaktierna inlevererades till statsverket. Äger emellertid detta icke rum och förvandlas icke aktiebolaget Vin- och spritcentralens nuvarande faktiska monopol till ett rättsligt monopol, blir aktiebolaget Vin- och spritcentralens ställning mycket svag. Det kan sålunda inträffa, att konkurrenter uppträda, vilka erhållit nya partihandelsrättigheter, varjämte aktiebolaget Vin- och spritcentralens tillstånd till partihandel kan av kontrollstyrelsen återkallas av en eller annan anledning. Även om dessa omständigheter för närvarande te sig såsom väsentligen teoretiska möjligheter, bör det dock erinras om att sådana förändrade uppfattningar framdeles kunna framträda hos det ämbetsverk, som meddelar partihandelsrättigheter, eller hos Kungl. Maj:t, som prövar anförda besvär däröver, att enligt styrelsens mening en ändring av det faktiska läget på förevarande område påkallar en ändring i lagstiftningen och frågans föreläggande för riksdagen. Kontrollstyrelsen torde i denna uppfattning stå i överensstämmelse med vad Herr Statsrådet anförde i ovannämnda interpellationsdebatt den 11 juni 1919.

Kontrollstyrelsen har vidare ej kunnat undgå att märka, att aktiebolaget Stockholmssystemet uppfattat den föreliggande frågan såsom väsentligen berörande allenast statsrådet och chefen för finansdepartementet såsom innehavare av aktiebolaget Stockholmssystemets tidigare förbindelse och aktiebolaget såsom innehavare av aktierna. Skulle denna uppfattning vara riktig, torde det egendomliga komma att inträffa, att, om tillstånd lämnas till stamaktiernas överlåtande, kontrollstyrelsen, under vars överinseende aktiebolaget jämlikt 19 § 2 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen står, och vars föreskrifter i förvaltningsavseende aktiebolaget har att följa, helt plötsligt finner, att ifrågavarande för statsverket värdefulla stamaktier avlägsnats ur bolagets portfölj, utan att kontrollstyrelsen haft tillfälle att med den befogenhet, kontrollstyrelsen har med hänsyn till skyldigheten att bevaka det allmännas bästa, pröva lämpligheten och tillbörligheten av överlåtelsen.

Kontrollstyrelsen tillåter sig till sist framhålla, att styrelsen på grund av den begränsning, remissen erhållit, funnit sig förhindrad att

beröra vissa för den föreliggande framställningens formella behandling viktiga frågor.

Enär enligt kontrollstyrelsens mening det föreliggande organisationsförslaget ur kontroll- och nykterhetssynpunkter skulle leda till mycket beklagliga konsekvenser och då några skäl icke blivit anförda för att den tidigare ifrågasatta organisationen av partihandeln skulle vara olämplig, får kontrollstyrelsen hemställa, att aktiebolaget Stockholmssystemets framställning måtte avslås ävensom att åtgärder måtte vidtagas i den riktning, varom kontrollstyrelsen i skrivelse den 10 oktober 1919 anhållit.

Stockholm den 7 februari 1920.

Fredrik Zethelius.

Einar J:son Thulin.

Sam Larsson.

Bilaga C.

Till

Herr Statsrådet F. W. Thorsson.

Under åberopande av Herr Statsrådets skrivelse den 22 innevarande december rörande stamaktierna i aktiebolaget Vin- & Spritcentralen får jag, med återställande av handlingarne i ämnet, vördsamt anföra följande.

Till en början tillåter jag mig erinra därom, att jag redan på ett mycket tidigt stadium uttalat mig mot, att ordnandet av partihandeln med rusdrycker och särskilt av reningsverksamheten ägde rum på sätt som skett. Jag ansåg det vara riktigare, att staten själv öppet framträdde och verkställde inlösningsen, enär staten därigenom otvetydigt finge rätt att organisera partihandeln såsom det befunes lämpligast.

Emellertid ordnades frågan i stället så, att aktiebolaget Stockholmssystemet genom sina ledande män fingo i uppdrag att mera fristående ombesörja sammanslutningen av partihandelsfirmorna. Härvid handlades från början i samråd med regeringen och särskilt med finansministrarna. En uttrycklig förutsättning har enligt min uppfattning under hela tiden varit, att, sedan sammanslutningen föreläge fullbordad, frågan skulle föreläggas riksdagen. För att undanröja varje tvivel om, att åtgärderna hade till syfte genomförande av ett slags statsmonopol, avgav också aktiebolaget Stockholmssystemet en förbindelse, enligt vilken sagda styrelse icke komme annat än för statsverkets räkning att franhända sig ifrågavarande aktier samt erbjöd sig, därest statsmakterna så önskade, att till dem och till pari försälja aktierna.

Den till Herr Statsrådet från aktiebolaget Stockholmssystemet riktade, nu föreliggande framställningen innebär visserligen formellt allenast, att överlämnandet av stamaktierna uppskjutes på minst fem år, men synes mig i själva verket innebära, att överlämnandet uppskjutes på obestämd tid, varigenom staten franhänder sig möjligheten att mera direkt bestämma i fråga om partihandels ledning.

Jag ser mig nödsakad att bestämt avråda Herr Statsrådet från att bifalla den gjorda framställningen. Några bärande skäl, att staten nu skulle avstå från att påfordra överlämnandet finnas icke förebragta. Däremot tala alla skäl för att den ursprungliga planen fullföljes.

Onekligen har den tidpunkt nu kommit, då aktierna böra överlämnas. Inlösning förfarandet föreligger avslutat, konsolideringen av företagen har ägt rum, och risk för ekonomiska äventyr synes vara uteslutna.

Man ställer sig därför onekligen frågande, varför staten nu skulle avstå från sin rätt att erhålla aktierna och därigenom ledningen av företaget. Skälen för den av aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse föreslagna formen synas vara föga bärande. Ty även om aktierna övertagas av staten, kan partihandeln i bolagsform utövas av staten — förslag i detta syfte har tidigare överlämnats från kontrollstyrelsen. Preferensaktieägarnas intressen tillgodoses väl bättre, om staten innehar stamaktierna än om de innehavas att ett privat konsortium; och övertager statsverket genast stamaktierna, bliva preferensaktieägarnas intressen i och med detta garanterade. Något skäl varför bättre bankkredit skulle erhållas, om ett konsortium innehar stamaktierna än om staten innehar dessa, torde ej kunna förebringas. Ty det är väl en klar och tydlig sak, att, när statsverket övertager aktierna, staten är i tillfälle att i ledningen insätta personer med tillräcklig sakkunskap och erfarenhet i ekonomiska angelägenheter.

Vad särskilt beträffar *de utländska förbindelserna*, vilka antagas vara av stor betydelse såsom motiv för den ifrågasatta formen för Vin- & spritcentralens organisation, må framhållas följande. Därest staten skulle komma att omedelbart övertaga stamaktierna, behöver detta icke innebära, att de grenar av Vin- & spritcentralens samt dess dotterbolags verksamhet, som beröra handeln med utlandet, omorganiseras till ett direkt statsmonopol. Såsom framgår av det förut åberopade till finansministern ingivna förslaget till organisation av partihandeln, var det avsett, att partihandeln fortfarande skulle utövas i bolagsform. Vad som enligt min mening är det avgörande beträffande förbindelserna med utlandet är icke alls vem som innehar stamaktierna — staten eller ett enskilt konsortium — utan de ledande personligheterna på partihandeln område. Och härvid bör man förutsätta, att de personer, som redan knutit dessa förbindelser, även framgent bibehållas i bolagets ledning. Därigenom realiserar det förtroendefulla och goda samförstånd med utlandet och den stabilitet i bolagets ledning, som aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse finner vara av särskild betydelse. Att dessa personer behållas i ledningen synes vara i lika hög grad garanterat, om staten innehar stamaktierna, som om de ägas av ett privat konsortium.

Såvitt jag kan finna, äro icke några verkligen bärande skäl anförda för att staten skulle avstå från att påfordra överlämnandet av stamaktierna. Det är möjligt, att de verkliga skälen icke blivit anförda

i den föreliggande framställningen, men även om sådana skäl finnas, kunna de näppeligen väga upp de betydande olägenheter, som bli en följd av att bestämmanderätten i aktiebolaget Vin- & spritcentralen överlämnas till ett konsortium.

Det sätt, varpå konsortiets medlemmar utses och kompletteras, kan föra med sig, att aktiebolaget Vin- & spritcentralen kommer att föra en politik i nykterhetsfrågan, som väsentligen avviker från den, vilken statsmakterna vilja föra. Detta förhållande kan föranleda slitningar, som ingalunda bliva till någon båtнад för nykterheten i landet. Redan nu har vid vissa tillfällen framträtt en strävan från den nuvarande ledningens sida att göra meningar gällande, som i viss mån avvika från de vägar, som statsmakterna genom beslutet vid 1917 och 1918 års riksdagar beträtt. Även om några mera djupgående meningsskiljaktigheter ännu icke föreligga, är det enligt min mening en allvarsam fara därutinnan, att med alltför mycken självständighet inrymd åt Vin- & spritcentralen det kan uppstå slitningar i avseende å grunderna för det nu inledda arbetet för nykterhetens höjande. Ledningen av partihandeln måste därför alltid hava den sammansättningen, att denna ledning står i samklang med nykterhetspolitiken på andra områden.

En anordning sådan som den ifrågasatta lägger också oöverstigliga hinder i vägen för önskvärda förändringar beträffande partihandelsorganisation. Det är sålunda möjligt, att det kan befinnas lämpligt att utbryta reningsverksamheten ur den nuvarande organisationen och bedriva densamma mera direkt för statsverkets räkning, t. ex. genom en särskild monopolstyrelse. Några bestämda resultat i detta avseende hava hittills icke vunnits under sulfitspritkommitterades överläggningar, men en omläggning av brännvinstillverkningsbeskattningen leder sannolikt fram till ett mera betonat statsmonopol beträffande reningen.

Det tillkommer visserligen icke mig att bedöma det konstitutionella i åtgärden, att Kungl. Maj:t ensam avgjorde frågan om staten skulle avstå från påfordrandet av stamaktiernas överlämnande. Jag kan emellertid ej underlåta att giva uttryck för den meningen, att det skulle inom vida kretsar vara ägnat att ingiva undran, om Kungl. Maj:t, utan inhämtande av riksdagens mening, för en längre tid framåt åstadkom en sådan organisation av partihandeln, att visserligen staten genom särskilda representanter vore tillförsäkrad en minoritet i styrelsen, men att konsortiet genom sin vid särskilt sammanträde valde elektor tillsatte majoriteten av styrelsen och därmed bestämde Vin- & spritcentralens allmänna riktlinjer. Då nämligen staten har i sin hand att bestämma övertagandet av aktierna, måste det synas minst sagt tveksamt, huruvida

staten bör avstå därifrån på obestämd tid. Ty Kungl. Maj:t måste vara minst lika skickad som konsortiet och dess elektor att bestämma styrelsens sammansättning.

Frågan om partihandelns utgestaltung står i ett visst samband med *förbudsutredningen*. Det har för mig uppgivits, att man tänkt sig att all handel med alkoholvaror under ett förbudstillstånd skulle handhas av ett statsmonopol. Med hänsyn härtill synes den nu föreliggande frågan icke böra avgöras, innan nykterhetskommittén beretts tillfälle att däröver avgiva yttrande. För en sådan remiss av ärendet till nykterhetskommittén talar jämväl den omständigheten, att nykterhetskommittén redan under våren 1912 i en konfidentiell framställning till dåvarande finansministern påyrkade en monopolisering av reningsverksamheten. Denna framställning föranledde till vissa åtgärder från finansministerns sida, och ett preliminärt köpeavtal förelåg mellan staten och det dåvarande Reymersholmsbolaget. Då emellertid åtskilliga parlamentariska personer funno det av bolaget fordrade priset för högt, förföll frågan för denna gång. Förhandlingarna upptogos emellertid gång efter annan och ledde slutligen till den form för övertagande, som ägde rum under augusti månad 1917.

Då nykterhetskommittén i sig innesluter flera på det nykterhetspolitiska området ledande parlamentariska personligheter, synes mig en remiss av den föreliggande frågan till nykterhetskommittén vara synnerligen påkallad. Härigenom torde särskilt kunna utrönas den ställning, som förbudsvännerna intaga till frågan. Enligt den uppfattning, jag erhållit, är det så långt ifrån att förbudsvännerna ställa sig motvilliga till att staten övertager stamaktierna, att det tvärtom från deras håll anses att med hänsyn till förbudsfrågans lösning det skulle vara värdefullt, att staten erhöle möjligheten att utöva bestämmanderätten över partihandeln. I högre grad än vad jag förmår torde, ur förbudsfrågans synpunkt, nykterhetskommittén kunna avgiva ett omdöme om lämpligheten av den av aktiebolaget Stockholmssystemet ifrågasatta åtgärden. Skulle, såsom jag för min del uppfattat läget, meningarna bland förbudsvännerna övervägande vara för att staten övertager stamaktierna, kan en allvarlig misstämning uppstå, därest Kungl. Maj:t utan vidare godkände en enligt min mening ur statssynpunkt så föga lämplig åtgärd, som den av aktiebolaget Stockholmssystemet ifrågasatta.

Vördsammast

Fredrik Zethelius.